

Vasile Dobrescu

**FUNȚII ȘI FUNCȚIONALITĂȚI IN SISTEMUL DE
CREDIT ROMÂNESC DIN TRANSILVANIA PÂNĂ LA
PRIMUL RĂZBOI MONDIAL**

Vasile Dobrescu

**FUNȚII ȘI FUNCȚIONALITĂȚI ÎN SISTEMUL
DE CREDIT ROMÂNESC DIN TRANSILVANIA
PÂNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL**

~ Studiu de caz ~

EDITURA UNIVERSITĂȚII "PETRU MAIOR"

TÂRGU – MUREȘ

-2006-

Referenți științifici: **Prof.univ.dr. Mihai Drecin,**
Universitatea din Oradea

Conf.univ.dr. Lucian Dronca,
Universitatea din Oradea

Lucrare realizată în cadrul CENTRULUI DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ A
ISTORIEI ELITELOR ROMÂNEȘTI

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DOBRESCU, VASILE

**Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din
Transilvania până la primul război mondial: studiu de caz /**

Vasile Dobrescu - Târgu-Mureș: Editura Universității "Petru Maior",
2006

Bibliografie, p. 130-136

Index.

ISBN (10) 973-7794-46-X; ISBN (13) 978-973-7794-46-8
336.71(498.4)

Consilier editorial: Vasile Gătina
Tehnoredactare computerizată: Ioana Someșan
Lector: Prof. Dimitrie Poptămaș
Tiparul executat la: Universitatea „Petru Maior” Tg. Mureș
ISBN (10) 973-7794-46-X; ISBN (13) 978-973-7794-46-8
Copyright © Vasile Dobrescu

Editura Universității „Petru Maior” Târgu-Mureș
Str. Nicolae Iorga, nr. 1
540088 Târgu-Mureș, ROMÂNIA

SUMAR

Sumar

Cuvânt înainte

I. Consolidarea sistemului de credit românesc din Transilvania în contextul Reformei financiar - bancare

II. Sistemul de conducere și funcționare al băncilor românești

a) Adunările Generale

b) Comitetele de Direcțiune

c) Comitetele de Supraveghere

d) Corpul funcționarilor

1. Directorii

2. Funcționarii

e) Asociația funcționarilor de bancă

f) Fondul de pensii

g) Pregătirea profesională a funcționarilor

1. Considerații generale

2. Școala Comercială Superioară de la Brașov - un laborator de pregătire a funcționarilor de bănci

III. Considerații privind formarea și afirmarea băncilor românești

Abstract

Bibliografia

ANEXE

Anexa A. Personalul de conducere și administrare al băncilor românești din anul 1913 clasificat după profesii

Anexa B. Membrii Comitetelor de Direcțiune clasificați după profesii

Anexa C. Președinții Comitetelor de Direcțiune și clasificarea lor după profesii

Anexa D. Vicepreședinții Comitetelor de Direcțiune

Anexa E. Membrii Comitetelor de Supraveghere clasificați după profesii

Anexa F. Președinții Comitetelor de Supraveghere și clasificarea lor după profesii

Anexa G. Directorii executivi, diriginți, delegați, funcționari cu atribuții de Director

Anexa H. Corpul funcționăresc clasificat după funcții

Anexa I. Extras - Conducători de bănci cu funcții multiple

Indice general

Cuvânt înainte

Abordarea acestui subiect are ca obiectiv reliefa rolului conducerilor băncilor românești din Transilvania, îndeosebi al funcționarilor de bancă, în administrarea activităților financiare, care au asigurat avântul și succesul sistemului de credit românesc la începutul secolului XX.

Încercarea de a descifra situația socio-profesională a factorilor implicați în conducerea instituțiilor de credit, oferită de bilanțurile încheiate de către acestea înaintea primului război mondial, se impunea din perspectiva conturării unor aprecieri ce vizau rolul și locul membrilor Comitetelor de direcțiune, Comitetelor de supraveghere și ai corpului funcționăresc în dorința surprinderii, cât mai nuanțate, a intereselor acestora în proiectarea și derularea politicilor financiar-bancare concepute de elitele economice ale românilor transilvăneni.

Direcțiile deschise de cercurile băncii „Albina” și, împărtășite, apoi de către majoritatea instituțiilor de credit naționale pe tema coordonării activităților financiar-bancare și a înființării unui for de conducere permanent, concretizat, pe parcursul anilor 1898-1907, prin înființarea unei uniuni bancare sub denumirea „Solidaritatea” a deschis, deopotrivă, problematica modernizării sistemului de credit românesc, cât și pe aceea a pregătirii personalului de conducere a acestuia, dar și a funcționarilor de bancă. Din dorința constituirii unei asociații sau reuniuni profesionale a funcționarilor de bancă pentru susținerea intereselor acestora s-au realizat și primele situații statistice ale funcționarilor de bancă români de către Vasile Rabi, funcționar al băncii „Bihoreana”. Intenția acestuia, și a grupului de funcționari, care îi susțineau demersurile, pentru o asociere a funcționarilor de bancă, ne-au sugerat extinderea investigațiilor la nivelul palierelor ce vizau structurile de conducere ale băncilor române privind situația lor socio-profesională, apelând la datele statistice oferite de „*Anuarul băncilor române*” pe anul 1913, care înfățișează situația bilanțieră de vârf și, deci, reprezentativă pentru starea economico-financiară a băncilor române înaintea primului război mondial.

Cercetarea efectuată pe acest segment economico-statistic ne permite enunțarea unor judecăți de valoare, care pot reevalua aprecierile referitoare la calitatea resurselor umane implicate în conducerea instituțiilor de credit românești, cât și pe cele care privesc orientarea politicilor lor financiar-bancare.

Evidența structurilor socio-profesionale confirmă aserțiunile generice și uneori globalizatoare privind apartenența conducătorilor și funcționarilor de bancă la profesii și grupuri economice reprezentative pentru elitele românilor la începutul secolului XX, prin predominanța avocaților și preoților la nivelul cercurilor decizionale din sistemul de credit românesc. Pe de altă parte, aceste date ne permit și o evaluare, chiar dacă nu completă, asupra gradului și specificității pregătirii intelectuale a membrilor conducerilor băncilor românești cu urmări directe în calitatea exercitării managementului bancar.

Prezentarea statisticilor în funcție de structurarea organismelor de administrare și decizie și, acestea, la rândul lor, pe criterii socio-profesionale ne relevă, cel puțin sub raport cantitativ, natura raporturilor interactive dintre instituțiile de credit românești prin regăsirea multiplă a unor membri ai conducerilor băncilor românești în structurile de conducere a instituțiilor de credit, oferindu-ne, astfel, imaginea unor adevărate încrângături de relații și interese ce au contribuit la coagularea sistemului de credit național.

În sfârșit, dar nu în ultimă instanță, lucrarea ne oferă o apreciere, mai exactă, asupra implicării principalelor personalități ale elitei românilor din diferite zone ale Transilvaniei în activitatea financiar-bancară, care, la rândul ei, a creat un suport economic substanțial pentru derularea unor activități de ordin politic sau cultural-spiritual major la nivelul societății românești transilvănene. În același timp, datele statistice pot completa imaginea activității unor lideri locali, cunoscuți, mai mult, sub raportul implicării lor în viața publică, politică sau culturală și, mai puțin, prin aportul lor la conturarea operei de modernizare a românilor din Transilvania prin intermediul activității instituțiilor de credit.

Tratarea propriu-zisă a tematicii lucrării ne obligă a relua considerațiile asupra evoluției și definirii sistemului de credit național, cât și pe cele care privesc curentul reformei financiar-bancare cu implicații directe în regândirea managementului operațiunilor de creditare și în planul formării resurselor umane la nivelul băncilor românești în plină afirmare și expansiune economică, în consens cu procesele de înnoire și modernizare a tehnicilor financiare înregistrate la nivel european.

Credem că cercetarea noastră realizată sub forma unui studiu de caz poate oferi date și aprecieri interesante pentru cei care au intenția de a realiza studii monografice zonale sau despre viața și activitatea unor personalități reprezentative în istoria românilor transilvăneni la nivel național sau regional. De asemenea, constatăm sugestive investigațiile, întreprinse pe structura și organizarea internă a băncilor naționale, pentru specialiștii din lumea financiar-bancară contemporană, cel puțin, din unghiul de vedere al cunoașterii străduințelor înaintașilor în direcția perfecționării managementului bancar și al formării și perfecționării resurselor umane.

Capitolul I

Consolidarea sistemului de credit românesc din Transilvania în contextul Reformei financiar-bancare

Sporirea spectaculoasă a numărului instituțiilor de credit românești și mai apoi, a filialelor noilor bănci naționale în perioada de la sfârșitul deceniului al optulea al secolului XIX, până la primul război mondial, a contribuit, efectiv, la acoperirea economico-financiară a întregului teritoriu al Transilvaniei pe fondul creșterii cererilor de capitaluri lichide solicitate de procesul modernizării societății românești, îndeosebi a lumii rurale, exprimată fie în achiziționarea de inventar agricol și suprafețe de terenuri agro-silvice de către elitele clasei mijlocii, fie de aplicarea unor procedee noi, agrotehnice, de cultivare și exploatare a fondului funciar. Datele statistice, oferite de „Compasurile” și de „Anuarele băncilor române”, cât și de lucrările de specialitate, relevă expansiunea numerică a băncilor românești, după o perioadă de aproape 15 ani de stagnare, de la înființarea băncii „Albina” în 1871 până în 1885, dată de la care elitele economice ale românilor transilvăneni, profitând și de o legislație economică mai flexibilă, vor înființa, până în anul 1888 un număr de 17 instituții de credit¹ în principalele centre urbane precum Timișoara („Timișana”), Orăștie („Ardeleana”), Hunedoara („Agricola”), Cluj („Economul”), Blaj („Patria”), Arad („Victoria”), Turda („Arieșana”), Șimleul Silvaniei („Sylvania”), Reghin („Mureșiana”), etc, considerate, în evoluția lor ulterioară, ca bănci cu o capacitate financiară mare sau mijlocie, cu un rol major în perspectiva definirii caracteristicilor și a politicilor economico-financiare dezvoltate și practicate de sistemul de credit românesc. Până în anul 1900, numărul lor crește de aproape 4 ori, ajungând la 66 de instituții de credit², pentru ca, în anul 1910, să se înregistreze 147 de bănci³. Înaintea primului război numărul instituțiilor de credit cu capital românesc ajungea la 168⁴, după înregistrarea a doar 2 falimente, cu mențiunea că acestea, prin firava lor capacitate financiară nu se ridicau

---

¹ Nicolae N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, p. 31

² Ibidem, p. 39

³ Ion Enescu, Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, 1915, p. 139

doar la nivelul unor instituții de credit cooperativiste. Fenomenul expansiunii numerice a instituțiilor de credit românești se realiza într-un context general care evidenția avântul înregistrat de întregul segment al economiei financiar-bancare din monarhie. Astfel, cel puțin, în aceeași proporție, crește numărul băncilor cu capital maghiar, croat sau slav, încât raportul dintre numărul băncilor românești și cele existente în Ungaria la 1900 este consemnat, la un procent de, doar 2,85% din totalul instituțiilor de credit din zona cisleithană a monarhiei dualiste⁵. Situația se ameliorează pentru anul 1905, când procentul total al instituțiilor de credit românești se ridică la 4% din totalul instituțiilor de credit din Ungaria (bănci plus cooperative de credit)⁶. Dacă raportăm însă numărul instituțiilor de credit comerciale (bănci plus societăți de păstrare) înregistrate, în același an, în Ungaria, de 1192 de unități, la cele 123 de bănci și societăți de păstrare românești, procentul se ameliorează dar nu substanțial, ajungând la 10,32% pentru instituțiile de credit naționale. Nici în anul 1910 la nivelul Transilvaniei istorice proporția dintre numărul băncilor românești și a celor înființate de elitele maghiare și săsești nu este în favoarea primelor, deoarece din cele 654 de bănci înregistrate în acest teritoriu numai 147 erau românești, adică în procent de 22,48%⁷. Diferențe remarcabile existau și între capacitatea financiară a băncilor românești și a celor întemeiate de celelalte națiuni din Ungaria sau din Transilvania. Astfel, dacă raportăm - după datele oferite de statisticile epocii - situația numerică a instituțiilor de credit românești și a celor săsești (bănci și cooperative) înregistrate, oficial, în anul 1914 constatăm diferențe minore, românii deținând 216 unități de credit față de 220 aparținătoare sașilor. Cifrele totale ale bilanșurilor acestora ne relevă însă diferențe extrem de mari; băncile românești totalizând valori de 255.518.833 de coroane, pe când cele săsești aproape dublu, de 429.260.000 de coroane, relevând prin aceasta forța financiară a băncilor și clientelei săsești în comparație cu resursele financiare ale instituțiilor similare românești. Mai mult, deși băncile românești înregistrează venituri nete mai mari decât cele săsești, de 3.131.000 coroane față de 2.517.000, beneficul la capitalul social deținut de cele două sisteme bancare este în favoarea celui săsesc cu 23%

---

⁴ Nicolae N. Petra, op. cit., p. 26-52

⁵ Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 80-81

⁶ Nicolae N. Petra, op. cit., p. 99

⁷ Ion Enescu și Iuliu Enescu, op. cit., p. 139

față de numai 8,5% înregistrat de sistemul bancar românesc⁸. Diferențele de rentabilitate a băncilor românești erau determinate în bună măsură de insuficiența lichidităților de capital suplinite, în cazul marilor instituții de credit românești de împrumuturile de reescont solicitate de la Banca Austro-Ungară, dar și de la băncile private cu capital maghiar sau ceh cu situații financiare incomparabil mai bune. De aici și capacitățile financiare reduse al băncilor românești de a acoperi nevoile de creditare tot mai crescânde ale populației românești, în ciuda creșterii lor numerice și a dezvoltării capacităților lor financiare.

Distribuirea băncilor românești în teritoriu, în epoca modernă, a fost destul de inegală, dacă constatăm că 2/3 din numărul lor se aflau în zona Transilvaniei istorice, și doar 1/3, în părțile sale vestice, în Banat, Crișana și Maramureș. Astfel, în comitatele Arad și Bihor, băncile românești (în număr de câte două) deserveau, fiecare, câte 110.000, respectiv 105.000 de locuitori români, făcând excepție comitatele din Banat, Timiș și Caraș-Severin cu un număr mai mare de instituții (5, respectiv 17) care creditau, în medie, fiecare, circa 17.400, respectiv, 18.000 de locuitori români. În zona Transilvaniei istorice, comitatul Sibiu cu cele 21 de bănci avea cea mai mare densitate de instituții financiare românești, având posibilitatea, în medie, să susțină creditarea a 4.800 de locuitori români⁹. Este, însă, adevărat că unele dintre ele, precum banca „Albina” din Sibiu își extinsese aria de acțiune, încă de la înființare, pe întregul teritoriu românesc din Ungaria, având o clientelă numeroasă de debitori pe lângă susținerea, indirectă, cu credite de reesconturi acordată cu generozitate celorlalte bănci românești aflate adeseori, în lipsă de capitaluri lichide.

Sub aspect valoric, luând în considerare capacitatea financiară exprimată în totalitatea activelor, raportul dintre băncile românești din zonele vestice și cele centrale ale Transilvaniei este mai echilibrat, deoarece instituțiile de credit din Banat și Crișana, cu excepția Maramureșului, aveau un potențial financiar remarcabil. Băncile, „Victoria” din Arad, „Timișana” din Timișoara și „Bihoreana” din Oradea deveniseră, în scurt timp după înființare, unele din cele mai puternice centre bancare ale românilor din Ungaria, secondând, la diferențe valorice destul de mici, capacitatea de creditare a băncii „Albina”. În acest fel, dacă băncile din zona istorică a Transilvaniei, la începutul secolului XX (1906),

---

⁸ Nicolae N. Petra, op. cit, p. 102-103

⁹ Lucian Dronca, op. cit., p. 82

aveau active în valoare de 75 milioane coroane, cele din Banat dețineau 25 de milioane, iar cele din Crișana și Maramureș, 24 de milioane de coroane¹⁰.

Sporirea numărului de instituții de credit naționale erau rezultatul firesc al creșterii solicitărilor de creditare a membrilor comunităților românești, îndeosebi rurale, dar, și expresia unor interese subiective a grupurilor elitare marcate de orgolii sau ambiții economice partizane uneori de deosebiri profesionale. Așa remarcăm apariția unui număr însemnat de bănci sau filiale bancare concurențiale în aceeași localitate precum la Sibiu (5 instituții bancare), Lugoj (4), Rupea-Cohalm (3) Blaj sau Năsăud. Chiar în localități mici de rangul comunelor precum Șeica Mare erau înregistrate 3 bănci iar la Agârbiciu două asociații cooperatiste de credit¹¹. Asupra acestei situații, apreciată ca anormală și dăunătoare intereselor generale ale băncilor naționale, specialiști ca: Eugen Brote, Corneliu Diaconovici, Constantin Popp, Ion I. Lapedatu, Vasile C. Osvadă¹², etc. vor atrage atenția asupra disipării resurselor de capital românesc, și așa destul de fragile, și a exacerbării concurenței de pe piața financiar-bancară pe care și așa, instituțiile de credit românesc trebuiau să o înfrunte în competiția cu băncile celorlalte naționalități. În consecință, vor avansa propuneri pentru stabilirea unor cercuri zonale cât mai precise în limita cărora urma să se deruleze operațiunile de creditare ale fiecărei bănci, concomitent cu îmbunătățirea și diversificarea tehnicilor financiar-bancare ale acestora.

Sistemul de credit românesc era apreciat de către specialiști, a fi încheiat la începutul secolului XX, nu atât din cauza creșterii numerice a instituțiilor bancare naționale, cât din perspectiva conlucrării conducerilor acestora spre înființarea unei asociații reprezentative care s-a definitivat, în urma unui laborios proces de coagulare a băncilor parcurs, între anii 1898-1907 și, soldat, cu înființarea uniunii băncilor românești „Solidaritatea”.

Expansiunea numerică a instituțiilor de credit românești permisă și stimulată de o legislație ce favoriza constituirea, destul de facilă, a societăților pe acțiuni a generat, pentru unele dintre ele, dificultăți de ordin administrativ și disfuncționalități în gestionarea operațiunilor financiar-bancare din cauza calității îndoielnice a unor funcționari lipsiți de cunoștințe temeinice în domeniul comercial-financiar. Lipsa de capital și insuficiența unui

---

¹⁰ Eugen Brote, *Organizarea creditului prin băncile românești*, Arad, 1909, p. 12

¹¹ Nicolae N. Petra, op. cit, p. 56

¹² V. Dobrescu, *Sistemul de credit românesc din Transilvania 1872-1918*, Ed. Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 1999, p. 29

corp tehnic și de control de calitate se reflectă și în modul precar și inexact al urmării proceselor de creditare și al încheierii bilanțurilor, în folosirea inadecvată a terminologiei de profil. Manifestarea unor asemenea carențe, pe o perioadă mai îndelungată, pe lângă motivații, subiective rezultate din interese sau orgolii personale sau de grup partizane, au creat reale probleme și dificultăți chiar la nivelul unor bănci cu o capacitate financiară destul de însemnată precum: „Furnica” (Făgăraș), „Economul” (Cluj), „Munteana” (Baia de Arieș) sau „Lugojana” (Lugoj), etc. ultima, într-o situație deosebit de critică, fiind salvată de intervenția băncii „Albina”, care, preluându-i activele, a transformat-o în propria sa filială. Au fost înregistrate totuși două falimente, în cazul băncilor „Comoara” (în anul 1903) și „Pădureana” (în anul 1906) care aveau, însă, un capital social foarte redus. Diversificarea și amplificarea operațiunilor de creditare sporea riscurile la care erau supuse instituțiile de credit în cazul unor fluctuații sau posibile crize ale pieței financiare în condițiile plasării, cu destulă ușurință, a creditelor solicitate de clientelă, mai ales, că majoritatea băncilor românești își acopereau nevoia de lichidități din depuneri sau din împrumuturi de reescont, care, în condiții critice, puteau fi oricând retrase de deponenți sau de către mari creditorii. Apoi, s-a adăugat concurența, nefirească, dintre băncile românești plasate în localități foarte apropiate dar cu activități economice modeste în condițiile în care, acestea, erau deja concurate de băncile celorlalte naționalități. Situația era apreciată, de specialiștii din epocă, ca artificială și păgubitoare pentru starea și capacitatea economică a instituțiilor de credit în cauză și pentru clientela acestora, pe fondul menținerii unor oferte similare sau foarte apropiate la formele de creditare sau de păstrare a depozitelor deponenților.

Sesizându-se asupra acestor probleme ce grevau calitatea serviciilor bancare cât și capacitatea economică a instituțiilor de credit în perspectiva evoluției lor, în condițiile în care sistemul de credit național era încă lipsit de o organizare unitară, cercurile bancare, de la marile instituții financiare românești, precum: „Albina”, „Victoria”, „Ardeleana”, „Timișana”, „Silvania”, „Economul”, etc. vor aprecia, la sfârșitul secolului XIX, că a sosit momentul pentru constituirea unui organism central de coordonare a tuturor băncilor naționale, dar și al declanșării procesului de modernizare a operațiunilor financiar-bancare, proces, cerut de schimbările și modificările înregistrate, la nivel european, pe piața financiară. Inițial, cea mai veche și mai puternică bancă românească „Albina” a încercat, să impună o conduită comună în sistemul de organizare și funcționare a instituțiilor de credit

naționale, mai ales, că a contribuit, uneori substanțial, la înființarea lor, fie prin subscrierea unor pachete de acțiuni semnificative¹³, fie prin asistența tehnică și îndrumările acordate grupurilor elitelor românești interesate și direct implicate în procesul constituirii unor noi instituții bancare. Astfel, banca „Albina” - dar și alte bănci - care dispuneau de cel mai mare și mai pregătit corp de funcționari, a acordat, începând cu anul 1892, asistență de management bancar privind funcționalitatea sistemului contabilității și al operațiunilor financiare băncilor „Timișana”, „Bistrițeană”, „Someșana”, „Furnica”, „Sătmăreana”, etc.¹⁴, acceptând ca unii dintre specialiștii săi să fie cooptați în Comitetele de Direcțiune sau Supraveghere ale unor instituții de credit ca „Economul”, „Furnica”, „Corvineana”, „Corona”, „Sătmăreana”, „Șoimul” (Uioara), etc.¹⁵, prilej, prin care se facilita intervenția sa directă spre mai bună organizare și funcționare a acestora. Nu întâmplător, din cercurile „Albinei” din Sibiu, îndeosebi ale directorului Partenie Cosma și secretarului băncii, C. Diaconovici va porni ideea convocării unor întruniri ale directorilor băncilor române, menite să stabilească, inițial, coordonarea activităților instituțiilor de credit românești într-un sistem economico-financiar unitar. De asemenea, se considerau utile întrunirile conducătorilor de bancă, direct responsabili pentru buna și eficiența funcționalitate a băncilor, deoarece era necesară și stringentă dezbaterea asupra îmbunătățirii sistemului de contabilitate, a uniformizării terminologiei bancare moderne și a stabilirii unor principii, unanim acceptate, pentru derularea operațiunilor de creditare în baza unor evidențe contabile standardizate. Se aprecia, ca utilă și imperioasă discuția asupra relațiilor existente între instituțiile bancare românești pentru eliminarea concurenței neloiale sau a unor incidente financiare neplăcute, care prin extinderea lor ar fi afectat imaginea de ansamblu a activității băncilor naționale, apreciată, de altfel, pozitiv în cercurile financiare din Imperiu.

Sub semnul acestor deziderate s-a conturat un adevărat curent reformist care a determinat convocarea primei Conferințe a directorilor băncilor române, în 25 iunie 1898, la Sibiu cu participarea a 61 de reprezentanți din cele 52 de bănci care au răspuns apelului lansat, în 12 iunie, de către Partenie Cosma¹⁶. Conform agendei stabilite, prima Conferință a directorilor a stabilit ca obiectiv principal promovarea întrunirilor directorilor de bancă în

---

¹³ Ibidem, p. 41

¹⁴ A.N.D.J., Sibiu, Fond Banca „Albina”

¹⁵ Ibidem, voi. XII, 1900, concluziile 73 și 83

¹⁶ M. Drecin, *Înființarea Uniunii bancare „Solidaritatea” și sistemul bancar românesc din Transilvania (1892-1907)*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, XX, 1977

scopul adoptării unor măsuri de interes general, prin consultări reciproce, stabilind, ca în intervalul dintre conferințe, să funcționeze un organism executiv pentru coordonarea acțiunilor de reformă intitulat *Delegațiunea permanentă*. Partenie Cosma, aprecia organizarea acestor întruniri din perspectiva adoptării unor măsuri unanim acceptate cu scopul de a „promova dezvoltarea solidă și administrarea corectă”¹⁷ a afacerilor instituțiilor bancare. În urma discuțiilor purtate s-a stabilit acceptarea și instituirea unor controale externe de către contabili specialiști, desemnați de Delegațiune, privind calitatea operațiunilor de creditare a băncilor naționale în vederea uniformizării activităților contabile. De asemenea, s-a stabilit necesitatea informărilor reciproce asupra capacității economice a debitorilor ce se împrumutau, concomitent, la mai multe bănci pentru evitarea unor posibile daune, precum și arondarea mai precisă a unor zone geografice de activitate a băncilor naționale pentru evitarea concurenței neloiale. Conferința a hotărât stabilirea unei cotații în valoare minimă de 0,025% din venitul net al fiecărei bănci participante în vederea editării unor organe de presă specializate, precum „Revista economică”, care a apărut, din anul 1899, la Sibiu și a unui anuar financiar, ce s-a tipărit sub numele de „Anuarul băncilor române între 1900-1919”, ambele publicații, editate la Sibiu sub direcțiunea unor specialiști economiști de la banca „Albina”¹⁸.

Delegațiunea permanentă aleasă de prima Conferință a directorilor de bancă, formată din 5 personalități ale lumii financiare românești reprezentând instituțiile bancare de mare influență, reprezentative pentru toate zonele Transilvaniei, ca „Albina”, „Victoria”, „Ardeleana”, „Patria” și „Someșana”, îl avea, ca președinte, pe Partenie Cosma și, ca secretar, pe Corneliu Diaconovici. Menirea acesteia era și de a pregăti materialele necesare pentru dezbaterile viitoarelor conferințe ale directorilor. Cum discuțiile primei conferințe, asupra proiectării conținutului și implementării reformei bancare la nivelul instituțiilor de credit românești, au ridicat diverse probleme ce urmau a fi lămurite sau dezvoltate, secretarul Delegațiunii a fost însărcinat, să pregătească un material pentru viitoarea conferință, menit să sistematizeze principalele obiective ale reformei în consens cu evoluția pieței financiare din Imperiul Austro-Ungar.

Principalele obiective ale reformei băncilor românești au fost conturate de Corneliu Diaconovici, într-o sinteză apărută, într-un serial de articole, în „Revista economică” din

---

¹⁷ Ibidem, p. 223-224

¹⁸ *Anuarul băncilor române*. Sibiu III, 1902, p. 132 și passim

anul 1901, cât și sub forma unui volum tipărit sub titlul „Probleme ale reformei băncilor” (Sibiu 1901), ca suport pragmatic pentru dezbaterile celei de a doua Conferințe al directorilor de bancă. Diaconovici sublinia că nu problemele teoretice, de ordin academic stăteau la baza lucrărilor sale, ci aspectele reale ale evoluției sistemului de credit românesc în vederea adoptării „unor măsuri concrete pentru satisfacerea trebuințelor noastre practice”¹⁹, prin înlăturarea acelor efecte care afectează „organizația noastră financiară”, în dorința „dezvoltării sănătoase a băncilor și. peste tot, a intereselor noastre naționale economice”²⁰.

Convins că unele din propunerile sale vor afecta, parțial, și pentru moment, interesele unor instituții bancare românești, Corneliu Diaconovici în virtutea principiului susținerii și asigurării intereselor generale ale sistemului de credit românesc, avansa un set de propuneri care aveau ca țintă principală asigurarea solvabilității ireproșabile a instituțiilor de credit, prin sporirea mobilității capitalurilor proprii, și a eliminării imobilizărilor activelor existente din portofoliul majorității băncilor românești. În acest fel, erau aduse în discuție diversele modalități ale plasării creditelor, îndeosebi prin operațiunile de scont, care nu respectau, de regulă, regimul creditului cambial datorită perpetuării practicilor de prelungire repetată a termenelor de scadență a datoriilor, fapt ce transforma, practic, împrumuturile cambiale în credite ipotecare sau cu acoperire ipotecară, cu urmări directe în imobilizarea capitalurilor lichide pentru perioade mai îndelungate. Astfel, constată că o mare parte din băncile românești denaturau prin înfățișarea unor bilanțuri financiare anuale, incorect alcătuite, natura reală a creditelor avansate debitorilor proprii. Soluțiile avansate de C. Diaconovici vizau transformarea unei părți însemnate din creditele cambiale de valori mari, imobilizate peste termenele specifice acestei operațiuni financiare, în împrumuturi ipotecare posibil a fi cedate unor bănci de emisiuni de scrisori financiare; iar o parte, a creditelor ipotecare contractate trebuiau să fie pregătite pentru posibila lor angajare la creditele ipotecare de reescont sau la emisiunile de scrisuri financiare realizate, însă, dintre băncile românești, numai de către banca „Albina” din Sibiu.

În vederea sporirii capacităților financiare ale băncilor românești și a realizării unui echilibru, real, între activele și pasivele angajate de către acestea, C. Diaconovici recomanda crearea unor rezerve mai mari, constituite din efecte publice, admise la

---

¹⁹ „Revista economică” III, Sibiu, 1901, nr. 19, p. 209

²⁰ C. Diaconovici, *Probleme ale reformei băncilor*, Sibiu, 1901, p. 12

lombardul Băncii Austro-Ungare, care, să reprezinte, inițial 10% din valoarea depozitelor, urmând ca în viitorii 10 ani, prin sporirea cu 1% anual, rezerva de efecte să ajungă la 20% din valoarea portofoliului depozitelor fiecărei bănci naționale²¹. Pe de altă parte, aprecia că ar trebui să fie limitate creditele de reescont solicitate de băncile românești ca „o resursă extraordinară de capital străin” numai la trebuințele „reale și extraordinare ale clientelei”, pentru asigurarea solvabilității lor în cazul unor crize politice sau financiare.

Apoi, erau puse în discuție problemele administrative și de tehnică financiară, propunându-se instituirea unui control extern permanent la nivelul tuturor băncilor în vederea asigurării calității operațiunilor financiare derulate de către acestea, precum și a uniformizării terminologiei și formulelor de activitate contabilă prin înființarea instituției revizorilor experți. La nivelul acestui palier era preocupat de calitatea resurselor umane folosite de băncile românești, apreciind roii și locul însemnat al funcționarilor de bancă în procesul conducerii și administrării averilor instituțiilor de credit. Drept pentru care, socotea că în activitatea conducerilor băncilor trebuie să se acorde o mai mare atenție pentru angajarea unor funcționari cu studii de specialitate, prin înlocuirea treptată a persoanelor fără calificare în domeniul bancar (preoți, învățători sau proprietari), precum și stimularea materială a acestora printr-o salarizare corespunzătoare și prin asigurarea unor fonduri de pensii, soluții menite a spori stabilitatea și calitatea activității întregului personal angajat. De asemenea, se considera, ca însemnată pentru extinderea activităților viitoare a băncilor naționale, publicitatea „cât mai întinsă”, mai corectă și mai detaliată a operațiunilor financiare pentru atragerea și sporirea încrederii clientelei în soliditatea financiar-bancară a instituțiilor de credit naționale. Pentru ridicarea nivelului de pregătire a funcționarilor de bancă fără studii și pregătire de specialitate, propunea înființarea unui curs special de contabilitate și dezvoltarea unei literaturi de specialitate cu un conținut practic și adecvat obiectivelor procesului de modernizare a instituțiilor bancare²². În sfârșit, C. Diaconovici aprecia ca imperioasă solidarizarea băncilor naționale în vederea asigurării sprijinului financiar reciproc realizat prin mijloacele și resursele economice și umane proprii, conlucrare, care se putea concretiza și permanentiza prin instituția coordonatoare, a Conferințelor directorilor de bancă.

Conținutul lucrării lui C. Diaconovici a oferit o bază temeinică pentru discuțiile celei

---

²¹ C. Diaconovici, op. cit, p. 55-61 și 95

²² Ibidem, p. 97

de a doua Conferințe a directorilor de bancă, dar a stârnit și diverse comentarii, susținute, în presa românească din epocă, de către diferiți specialiști în probleme economico-financiare. Printre alții, Vasile Osvadă, pe atunci contabil la banca „Corvineana”, considera că băncile românești au nu numai un rol economic, ci și unul național în societatea românească transilvăneană și, din această perspectivă, reforma băncilor trebuie să vizeze nu numai restructurarea lor administrativă corespunzător exigențelor celor mai înalte ale sistemului de creditare, ci să răspundă nevoilor practice ale românilor transilvăneni prin respectarea și concretizarea scopurilor declarate în statutele instituțiilor de credit românești de a „îmbunătăți starea economică în general” și de a ajuta „țăranul român în general”. Din aceste motive Osvadă era împotriva opiniei lui C. Diaconovici de a se renunța la afacerile imobiliare, pe motiv că ar bloca mobilizarea capitalurilor, apreciind că, dimpotrivă, că printre scopurile activităților băncilor românești se numără „cumpărarea, în masă, de pământuri și vinderea acelor la țărani noștri”, ca „o datorie națională a băncilor noastre”²³.

Problematica urmării și atingerii parametrilor obiectivelor economice propuse în statutele tuturor instituțiilor de credit naționale, ce priveau ridicarea standardului de viață economică a țărănimii, este readusă în dezbaterile presei și la nivelul cercurilor de specialiști, cu prilejul abordării reformei băncilor, opiniilor lui Vasile Osvadă, adăugându-se intervențiile elaborate și argumentate ale unor cunoscuți publiciști și economiști precum: Gavril Todică, Pompiliu Cioban, Eugen Brote, Nicolae Petra Petrescu, Ion I. Lapedatu, Constantin Popp, Romul Simu, Ioan Mota, Dimitrie Comșa, Ioan Costin, Ioan Georgescu, etc. Abordând rolul economic al instituțiilor de credit românești din perspectiva laturii moral-naționale, specialiști amintiți, relevau, în mod critic, faptul că băncile românești și, conducerile acestora au, încă, multe datorii față de masa mare a poporului român, căruia nu-i oferă însă „un credit corespunzător” trebuințelor sale în conformitate cu starea sa economică și culturală²⁴, în funcție de gradul de prosperitate al băncilor naționale, conform principiului că bogăția individuală nu poate fi deplină, dacă comunitatea care o susține suferă de sărăcie și mizerie materială. Urmărind aceeași tematică, la începuturile activității sale economice și publicistice, Ion I. Lapedatu aprecia că, este necesar, să se reconsidere politicile instituțiilor de credit în relațiile cu clientela acestora pentru a oferi „un credit mai

---

²³ *Tribuna*, Sibiu, XVII, 1901, nr. 29, p. 514

²⁴ Pompiliu Cioban, *Creditul nostru. Studiu financiar*, Arad, p. 30

ieftin și în condiții cât mai favorabile”, chiar dacă, ar trebui să se renunțe la o „parte din câștigurile noastre de până acum”²⁵. Dezvoltând această idee într-un serial de articole sub titlul sugestiv „Chestiunea economică română”²⁶, Ion I. Lapedatu considera implicarea imperioasă și conștientă a elitelor naționale spre conturarea și „fondarea unui sistem economic temeinic” pentru atingerea scopului declarat „al emancipării economice și sociale a marilor mase ale țărănimii”²⁷. În consens cu marile proiecții ale reformei se cerea, nu numai o „administrație financiară prudentă”, ci și direcționarea creditului spre activitățile productive, concomitent, cu declanșarea unei mișcări de educare economică a maselor rurale spre căutarea unor surse noi de dezvoltare economică a gospodăriilor țărănești²⁸. Ion I. Lapedatu considera că elita bancară românească este datoare în această propagandă economică, împreună cu membrii „Astrei”, cu toate resursele intelectuale și materiale de care dispun pentru a deschide „ochii poporului nostru ... asupra modului modern de muncă și trai, asupra ... noi de activitate și izvoarelor de venit”²⁹, în baza unor evaluări statistice și analitice precise, asupra stărilor economice specifice fiecărui ținut și cerc de activitate din care își recrutau clientela. Scopul acestui demers general trebuia să aibă ca finalitate „formarea unei clase mijlocii în corpul nostru social”, urmărindu-se concomitent, scăderea sarcinilor ipotecare, extrem de împovărătoare pe seama micilor proprietăți, prin flexibilizarea operațiunilor financiare și oferirea unui credit ipotecar mai ieftin. Pentru cercurile intelectualității române implicate în procesul promovării unor principii economice moderne, soluția extinderii sistemului de credit pentru satisfacerea adecvată a cererilor micilor producători era și, aceea, a încurajării inițiativelor pentru constituirea unei cooperative sau „tovărășii” de credit, apreciată ca o acțiune ce ar suplini activitatea băncilor și, ar lărgi sfera de acțiune a elitelor economice naționale în spațiul rural, în condițiile unei acerbe concurențe pe piața creditului. Iată de ce, mulți specialiști considerau că: „Este de mare interes economic, peste tot românesc, să nu pierdem terenul extins (al pieței de credit bancar n.n.) ce astăzi încă ne mai stă la dispoziție”, căci „mâine îi pot ocupa alții și îl vor ocupa, pierdut fiind pentru noi pe vecie”³⁰.

---

²⁵ *Revista economică*, VII, 1905, nr. 6, p. 41

²⁶ *Idem*, VIII, nr. 30-37, 39-40, 41-45

²⁷ *Ibidem*, nr. 30, p. 317-318

²⁸ *Idem* VII, 1905, nr. 6, p. 42

²⁹ *Idem* VIII, 1906, nr. 40, p. 357

³⁰ *Idem* IV, 1902, nr. 31, p. 270

Conferințele directorilor de bancă, prin prisma propunerilor oferite de lucrarea lui C. Diaconovici și a celorlalți specialiști, trebuiau să rezolve, pe lângă obiectivele economico-financiare de interes general național, problemele actuale ale reformei bancare ce priveau buna administrare și funcționare a acestora, prin adoptarea unor tehnici bancare moderne ce necesitau implicarea conjugată a eforturilor tuturor conducătorilor instituțiilor de credit românești și, evident, coordonarea și coagularea proiecțiilor de modernizare prin intermediul Delegațiunii permanente, în perspectiva asigurării concretizării și aplicării măsurilor necesare reînnoirii și revigorării sistemului de credit românesc. Inițiatorii și susținătorii băncilor naționale se vor confrunta, însă cu starea inerțială, conservatoare a conducerilor unor instituții bancare, cu existența și manifestările unor cercuri ale elitelor bancare cu mentalități și atitudini de grup egocentrice sau animate de suspiciuni, care oglindeau temerile lor față de posibilele mixțiuni externe, ce le putea altera capacitatea definirii propriilor politici economico-financiare. Toate aceste impedimente sau reacții s-au constituit în motivații reale care au lărgit aria discuțiilor pro sau contra proiectelor de reformare a băncilor, ce au influențat și nuanțat conținutul hotărârilor Conferințelor directorilor, dar au și afectat ritmul procesului de modernizare a instituțiilor de credit, inclusiv inițiativele de constituire a unei asociații reprezentative a sistemului de credit românesc, prelungite, până în anul 1907, când s-a hotărât înființarea „Solidarității”. Astfel, cea de a doua Conferință a directorilor de bancă din septembrie 1901, deși avea ca suport de referință al dezbaterilor materialul conceput de C. Diaconovici ce oferea un complex larg de soluții, a reușit, să rezolve, sub formă de recomandare, doar problema, e drept fundamentală, a sporirii capacității solvabilității băncilor românești prin hotărârea expresă de a se mări achiziționarea de efecte lombardabile, cât mai stabile de pe piața financiară, în proporție de 10% din valoarea depozitelor fiecărei bănci până în anul 1904, urmând, ca până în anul 1910, această rezervă să se ridice la 20%. Prin aprobarea demersurilor băncii „Albina” de a se lombarda scrisurile funciare la Banca Austro-Ungară, începând cu anul 1903, băncile românești au avut posibilitatea, să achiziționeze, prin sistemul cesiunii unor pachete ipotecare, efecte garantate, suplimentare, pentru propriile fonduri de rezervă³¹. S-au luat în discuție și alte aspecte ale reformei dar definitivarea și concretizarea acestora au rămas ca simple deziderate pentru agendele următoare ale Conferințelor. Bunăoară, s-a

---

³¹ *Revista economică*, V, 1903, nr. 36, p. 301-302

propus constituirea unui Birou de informații sub conducerea și controlul Delegațiunii, cu atribuția principală de a oferi date asupra debitorilor cu împrumuturi de peste 1.000 de coroane, domiciliati în alte localități decât cea de rezidență a băncii creditoare, precum și, despre creditele aflate în afara proceselor de lichidare, în ideea eliminării pericolului sporirii numărului debitorilor insolvari³². De asemenea, s-a hotărât înființarea unui corp de revizori contabili experți, care urmau să verifice calitatea operațiunilor financiare ale băncilor membre ale Conferinței, Delegațiunea permanentă, desemnând, în decembrie 1901, primii revizori experți³³. Întrucât nu s-a ajuns la un consens în privința atribuțiilor acestora, existând opinii divergente privind natura și modalitățile controlului în raport cu principiile respectării autonomiei politicilor financiare a fiecărei bănci, problematica activării corpurilor de experți a fost amânată, până la viitoarea Conferință, ținută, în anul 1903, la Sibiu.

Chestiunea organizării unei asociații a funcționarilor de bancă și a constituirii unui fond de pensii al acestora, cuprinsă într-un memorandum special alcătuit de adunarea unui grup de funcționari, care a precedat Conferința din 1901, a fost plasată spre dezbateră și eventuala sa rezolvare Delegațiunii permanente³⁴. În privința asigurării pregătirii profesionale de specialitate a funcționarilor, pornind de la propunerile lui C. Diaconovici, conferința s-a pronunțat pentru organizarea unui curs practic de contabilitate cât și pentru editarea unei lucrări ghid de contabilitate financiară, fără a se reuși să se definitiveze cel puțin prima măsură și anume, stabilirea condițiilor practice de susținere materială, precum și modalitățile de realizare a instruirii. Cu aceleași rezultate, adică fără urmări practice, a fost luată în dezbateră problematica constituirii unui fond cultural al băncilor române, care ar fi trebuit, să se administreze de Conferințele anuale ale directorilor. S-a reușit totuși, să se stabilească recomandări mai concrete în privința manifestării unei politici financiare cât mai prudente prin recomandările privind echilibrarea dintre operațiunea scontului, ca principală formă de creditare și, cea a reescontului apreciată, ca operațiune pasivă, prin impunerea unor măsuri minime de siguranță în angajarea acestora din urmă, îndeosebi de la băncile străine.

Cu toate că problematica implicării controlului extern, prin specialiști cu experiență

---

³² Vasile Dobrescu, op. cit. p. 177

³³ Lucian Dronca, op. cit, p. 431

³⁴ Ibidem, op. cit., p. 429-451

și abilități în domeniul financiar, era de maximă importanță pentru procesul reformei bancare rezolvarea sa întâmpina reale dificultăți determinate de opțiunile diferite, uneori chiar divergente, pe tema stabilirii obiectivelor, viitoarelor verificări, a rolului și relațiilor experților contabili cu factorii de conducere și decizie ai băncilor controlate. Pentru lămurirea conținutului și rolului controlului extern, care trezeau suspiciunea subiectivă a unor bănci românești, experții revizori desemnați de Conferința directorilor din anul 1901 s-au întrunit în anul 1902, la Blaj pentru a se pronunța asupra problemelor economico-financiare ce trebuiau să intre în atenția viitorilor verificatori, luând în discuție opțiunea dacă operațiunile de control ar viza numai problemele de tehnică bancară sau și, cele generale de administrație financiară. Participanții au ajuns la un acord comun, sesizând carențele în întocmirea bilanțurilor anuale ale băncilor, că se impune adoptarea unui sistem unic de contabilitate, ce trebuie regăsit în registrele băncilor și în denumirea conturilor, în stabilirea unor norme de redactare a bilanțurilor, pentru oglindirea, reală, a stării financiare a fiecărei bănci³⁵. Trebuie să menționăm că existau mari fluctuații și, uneori, divergențe în privința structurării și denumirii conturilor din bilanțurile băncilor sau în adoptarea și folosirea unei terminologii financiare, unanim acceptate și valabile pentru toate instituțiile de credit românești. Cu toate că băncile naționale au avut ca model de organizare și funcționare statutele băncii „Albina”, recunoscută pentru calitatea și acuratețea acestora, neclaritățile la întocmirea bilanțurilor celorlalte bănci au persistat, în parte, datorită lipsei de experiență a conducerilor instituțiilor de credit, a penuriei funcționarilor pregătiți în domeniul finanțelor, suplinirii de directori sau de personal cu pregătire intelectuală din alte domenii sau cu preocupări profesionale ce aveau puțină tangență cu activitatea financiar-bancară. Astfel, creditele acordate nu figurau întotdeauna la conturile reale, determinate de felul și natura garanțiilor angajate sau la termenele stabilite prin angajamentele debitorilor. La conturile contabile figurau credite cambiale cu acoperire ipotecară sau chiar credite ipotecare, fapt ce avea consecințe negative în urmărirea achitării acestora, dar și în conceperea și raportarea reală a balanței conturilor pasive și active și deci în determinarea veniturilor obținute. În aceste situații se aflau chiar bănci cu îndelungată existență și cu o capacitate uneori apreciabilă. Astfel,, la banca „Victoria” lipseau din portofoliu creditele cambiale cu acoperire ipotecară, deși erau înregistrate aceste angajamente de către o parte a

---

³⁵ *Revista economică*, IV, 1902, nr. 24, p. 214-215

debitorilor săi³⁶. La banca „Timișana” uneori cambiile cu acoperire ipotecară apăreau la contul creditelor ipotecare, iar la banca „Bihoreana” creditele ipotecare figurau la alte conturi financiare³⁷. Nici banca „Economul” nu a scăpat de aceste inadvertențe și neglijențe, până la începutul secolului XX, deoarece la contul creditelor fixe îngloba creditele ipotecare personale cu giranții³⁸. Inexactitățile erau și mai numeroase la băncile mijlocii și mici, cu urmări negative, deopotrivă, pentru activitatea de ansamblu a respectivelor bănci, cât și pentru o parte din debitorii acestora puși în dificultate de a-și onora, la timp, scadența ratelor la creditele obținute. Se adăugau confuziile în compunerea situațiilor privind interesele tranzitorii, prin cumularea celor restante cu cele anticipative, sau la transpunerile efectelor de la contul activ la contul pasiv alături de fondul de rezervă. Aceste cerințe se constituiau în tot atâtea motive pentru stabilirea unor normative bilanțiere unice și pentru realizarea unui control extern permanent și eficace. În urma dezbaterilor contabililor experți s-a reușit să întocmească un document ce viza „Normativele pentru revizorii experți ai băncilor române”, în 10 octombrie 1903, respectându-se și solicitările Delegațiunii permanente privind obiectivele controlului, care se limitau la aspectele pur tehnice de contabilitate și de întocmire a bilanțurilor. Extinderea acestuia la aspectele administrative se puteau realiza numai la dorința expresă a conducerilor fiecărei bănci în parte. Era însă exprimată și dorința ca revizorii să influențeze direcțiunile băncilor mici să accepte introducerea unor norme unitare moderne de contabilitate³⁹. Caracterul controlului pe care trebuiau să-l exercite revizorii experți era unul consultativ dar și preventiv. Consultativ, deoarece se realiza la cererea conducerii băncilor interesate pentru respectarea procedurilor de contabilitate internă și în dezvoltarea și diversificarea operațiunilor financiare proprii, iar preventiv, controlul, putea să elimine o serie de nereguli înainte ca acestea să se cronicizeze și să provoace daune materiale acționarilor sau clientelei băncilor în cauză.

Deși, opinia privind exercitarea unui control extern era apreciată de marea majoritate a liderilor băncilor române, reticențele privind necesitatea aplicării și generalizării sale asupra instituțiilor de credit naționale au continuat și în anii următori. Printre sceptici s-a enumerat și avocatul Nicolae Vecerdea care avea o îndelungată experiență în activitatea

---

³⁶ A.N.D.J.A., Arad, Fond Banca „Victoria” Dosar 1/1892, f. 1

³⁷ A.N.D.J.A., Bihor, Fond Banca „Bihoreana” Dosar 36/1905 și dosar 46/1908, f. 34

³⁸ A.N.D.J.A., Cluj Fond Banca „Economul” Registrul 4. procese verbale ale Direcțiunii 1889-1902, p. 8 și p. 302

³⁹ Nicolae N. Petra, op. cit., p. 94

economico-financiară, fiind unul dintre conducătorii filialei băncii „Albina” din Braşov. El considera controlul extern ca o acţiune de prisos, care ar dubla doar atribuţiile corpului funcţionăresc din fiecare bancă, o dată ce directorul executiv, contabilul şi casierul acestora, aveau, prin statutele şi regulamentele de funcţionare, înscrise aceste însărcinări⁴⁰. Susţinătorii introducerii cât mai rapide şi mai extinse a controlului financiar extern reclamau măsura ca o stringentă necesitate, aşa cum o făcea, Constantin Popp. Din experienţa sa şi din sursele documentare pe care le obţinuse, în calitate de redactor al „Anuarului băncilor române”, constată că existenţa unor fraude sau abuzuri în conducerea afacerilor bancare la unele bănci, determină, imperativ, introducerea unui control extern riguros şi permanent, în condiţiile, în care, instituţiile de credit nu au specialişti în domeniul bancar. Mai mult, majoritatea directorilor executivi, care trebuiau să se implice în exercitarea controlului bancar, pe lângă faptul că nu aveau cunoştinţe suficiente în specialitate, erau absorbiţi de activităţile curente ale profesiei pe care o practicau, în paralel cu activitatea bancară, în calitate de avocaţi, protopopi, preoţi, învăţători, etc. Pentru unii dintre ei, activitatea bancară era uneori o ocupaţie secundară şi, în consecinţă, controlul executat era nesistematic şi lacunar, C. Popp consideră ca exercitarea controlului extern ar trebui, să vizeze nu numai acurateţea aplicării tehnicilor bancare, ci şi toate formele de administrare a băncilor şi să urmărească activitatea funcţionarilor de rând cât şi pe cea desfăşurată de către directorii executivi⁴¹.

Instituirea şi activarea instituţiei „revizorilor experţi” a fost acceptată de cea de a treia Conferinţă a directorilor de bancă, din 15 octombrie 1903, având ca bază „Normativele” de exercitare a controlului extern, prin care experţii contabili căpătau statutul de adevăraţi consilieri financiari ai Delegaţiunii permanente cu precizarea că, prin atribuţiile conferite, ei, vor acţiona independent chiar dacă erau autorizaţi de acest for pe criteriul calităţii cunoştinţelor de specialitate şi a performanţelor profesionale dovedite în domeniul bancar. Pentru eliminarea eventualelor suspiciuni, Conferinţa din 1903, accepta soluţia controlului benevol exercitat la cerea fiecărei bănci în parte, doritoare să-şi verifice calitatea serviciilor contabile prin solicitarea expresă a unuia dintre experţii revizorii aleşi de Delegaţiune. În plus, se condiţiona controlul de păstrarea unei discreţii desăvârşite a revizorului expert asupra situaţiilor constatate de pe urma verificărilor contabile prestate.

---

⁴⁰ *Revista economică*, V, 1903, nr. 15, p. 133-134

⁴¹ *Revista economică*, V, 1903, nr. 16, p. 141-142

Realizarea controlului extern la nivelul și din inițiativa băncilor românești devenise presantă pentru cercurile bancare naționale, deoarece, în aceeași perioadă de timp, la nivelul cercurilor financiar-bancare din Ungaria se vehicula necesitatea constituirii unor puternice asociații bancare în vederea consolidării sistemului de credit, realizabil și prin generalizarea îndrumărilor de specialitate cât și a unor controale externe permanente. Există astfel pericolul, în cazul târăgănării adoptării unor soluții privind autoimpunerea unui control extern la nivelul și sub controlul Conferințelor directorilor de bancă români, ca această modalitate de verificare să fie impusă și exercitată din afara structurilor băncilor naționale sau chiar din partea statului, cu inevitabilele consecințe ce rezultau din acest demers, apreciat, unanim, ca un posibil atentat la autonomia activității băncilor românești⁴². Cu toate acestea, controversele sau reticențele față de controlul exercitat prin instituția revizorilor experți se vor prelungi și în ani următori, solicitând, în continuare, intervenția și contribuția competentă a specialiștilor în domeniul financiar-bancar, favorabili, extinderii și generalizării unui control contabil extern sistematic.

Aceștia, vor insista și asupra unificării terminologiei financiare folosită de funcționari băncilor, ca un prim pas pentru evaluarea corectă a derulării operațiunilor bancare. Nu întâmplător, Corneliu Diaconovici va prelua această inițiativă în calitate de secretar al Conferinței directorilor de bancă, prin sugerarea ideii/ ca această activitate să fie realizată sub auspiciile secției economice a „Astrei”, forul cultural-național de prestigiu și de mare influență în rândul elitelor românilor. Preconizata propunere a redactării unui Dicționar de terminologie bancară sub auspiciile „Astrei”, deși se bucura de participarea unor cunoscuți publiciști și specialiști în domeniu, a rămas, din păcate, la stadiul de proiect, deoarece, se pare că, prin amploarea sa, depășea capacitatea de investigare a celor implicați, dar mai mult ca sigur, datorită faptului că înlocuirea multor noțiuni deja încetățenite în practica financiară a instituțiilor de credit românești crea dificultăți funcționarilor de bancă și, mai ales, afecta relațiile acestora cu clientela obișnuită cu termeni, e drept, arhaici sau corupți de influențele lingvistice maghiare sau germane⁴³. Cum chestiunea extinderii controlului extern și a atribuțiilor revizorilor experți se corela cu problematica instituționalizării structurilor viitoarei asociații a băncilor române pe fondul persistenței neliniștii manifestate de conducerea unor bănci de a nu le fi afectată autonomia proiecțiilor proprii de politica

---

⁴² Lucian Dronca, op.cit., p. 435-436; Minai Drecin, *Înființarea Uniunii bancare „Solidaritatea”...*, p. 232

⁴³ Lucian Dronca, op. cit., p. 442

financiară. Ion I. Lapedatu, tânăr absolvent al Academiei Orientale Comerciale de la Budapesta, director al băncii „Ardeleana” și, viitor secretar al Conferinței directorilor de bancă, se va alătura eforturilor specialiștilor în lămurirea necesității și caracterului controlului extern. Încă, din anul 1905, acesta, specifica că pentru însănătoșirea și dezvoltarea sistemului de credit național, este firesc și necesar controlul experților contabili, cel puțin sub raportul stabilirii corectitudinii și exactității conturilor și întocmirii bilanțurilor anuale ale fiecărei bănci în parte. Partea administrativă a controlului bancar ce privea: modul de acordare a creditelor, votarea împrumuturilor, scontarea valorilor, stabilirea formelor de creditare socotite viabile pentru fiecare instituție bancară putea rămâne în seama conducerilor băncilor, îndeosebi a Comitetelor de Supraveghere (comitete de cenzori n.n.), cu mențiunea că revizorul contabil să nu fie membru al conducerii bănci controlate⁴⁴. În anul următor, 1906, într-un serial de articole publicate în „Revista economică”, organ financiar al băncilor române, sub titlul explicit „Chestiunea controlului”. Ion I. Lapedatu este și mai tranșant în susținerea adoptării controlului extern văzut ca o activitate financiară obligatorie pentru toate băncile, cel puțin sub raport tehnic și cu extensie și asupra părții administrative a activității instituțiilor de credit, luând exemplul elitelor bancare germano-săsești, în condițiile în care se dovedește precaritatea controlului efectuat de către majoritatea Comitetelor de Supraveghere lipsite de aportul specialiștilor sau al unor reprezentanți cu elementare cunoștințe economico-financiare. Pe de altă parte, susținerea controlului extern este motivată de revoluționarea tehnicilor operațiunilor bancare, cât și de pericolul perspectivei și alternativei impunerii controlului oficial al statului, care ar fi suspendat, într-adevăr, autonomia băncilor românești, deja suspectate de atitudini economice și politice „antistatale ungurești”⁴⁵. De aici și concluzia, pe care o sublinia, a necesității instituționalizării unei viitoare asociații a băncilor naționale, menită să accelereze proiectele de reformă financiar-bancară, să adopte obiectivele și instrumentele de realizare a acestora. Totodată reforma băncilor românești presupune, în mod inevitabil, rezolvarea aspectelor de eficiență și fezabilitate ce priveau funcționalitatea organismelor de administrare, cât și calitatea managementului resurselor umane implicare în actele de conducere și funcționare ale instituțiilor de credit.

---

⁴⁴ *Revista economică*, VII, 1905, nr. 47, p. 399-400 și nr. 48, p. 407-408

⁴⁵ *Revista economică*, VIII, 1906, nr. 25, p. 237-238

Capitolul II

Sistemul de conducere și funcționare al băncilor românești

Abordarea acestui capitol se fundamentează pe datele statistice dar și pe nominalizările personalităților care se află în conducerea băncilor românești cuprinse în bilanțurile instituțiilor de credit naționale pentru anul 1913 și, publicate, în „Anuarul băncilor române” (volumul XVI, Sibiu, 1914), la care, se adaugă informațiile generale sau speciale oferite de literatura de specialitate. Astfel, o bună parte din aprecierile concrete, numerice sau procentuale privind structura elitei bancare pe criterii socio-profesionale sau socio-economice, precum și cele referitoare la situația financiară și componența principalelor organisme de conducere și funcționare ale băncilor românești, sunt luate în discuție pentru an (1913) cu o evoluție economică relativ normală, dinaintea declanșării primului război mondial.

Constatările de ordin economic sau al resurselor umane sub raport cantitativ sau calitativ vizează situațiile financiare cumulative sau dispartate ale celor 152 de instituții bancare (număr în care au fost incluse și „Casa de păstrare din Săliște” și „Cetatea” din Cohalm-Rupea, deși acestea se constituiseră după principiile cooperăției, întrucât prin diversitatea, amploarea și caracteristicile operațiunilor financiare se apropiau mai mult de activitățile derulate de societățile bancare moderne) înregistrate în „Anuarul băncilor române” pentru anul 1913, a căror activitate era asigurată de cele 2917 funcții prezente în schema organismelor de conducere și administrare, ocupate, în mod real, însă de un număr mai redus de persoane, deoarece, o parte dintre acestea cumulau câte 2 funcții cu atribuții și roluri diferite în aceeași unitate bancară și, uneori, 1-6 funcții la alte instituțiilor de credit, datorită fenomenului cumulului de funcții numărul total, real, al membrilor din conducerea băncilor românești era mai mic cu circa 600 de persoane, decât numărul pozițiilor diverselor funcții înregistrate în „Anuar”, prin care se asigura buna funcționare a instituțiilor de credit românești. Componența grupului elitei românești, pentru anul 1913, după criteriile profesionale și socio-economice, este dovedită de elocvența și pentru relevarea gradului de implicare a membrilor celorlalte grupuri elitare naționale în raport cu rolul și locul acestora în procesul de modernizare al societății românilor transilvăneni.

Astfel cele 2917 funcții înregistrate în organismele de administrație ale băncilor românești revin, după numărul posturilor și valoarea lor procentuală: clericilor - 571(19,57%); avocaților - 293 (10,04%); notarilor - 117 (4,01%); învățătorilor și profesorilor - 194 (6,65%); medicilor - 67 (2,30%); economilor și proprietarilor mijlocii -410 (14,06%); marilor proprietari funciari - 53 (1,82%); negustorilor și meseriașilor, întreprinzători industriali 163 (5,59%);altor profesii (primari, foști ofițeri, funcționari de stat) - 39 (1,34%); persoanelor fără profesii - 1010 (34,62%); din care tară profesii cu funcții - 878 (30,90%) și fără profesii și fără menționarea funcției - 132 (4,52%), aceștia din urmă, ocupând însă posturi în calitatea de membrii ai Comitetelor de Direcțiune sau de Supraveghere (Anexa A). Este surprinzătoare lipsa nominalizării profesiei de economist - cea mai în măsură să asigure calitatea activităților financiare - din toate situațiile bilanțiere ale băncilor române, publicate în „Compasurile” și „Anuarele” băncilor naționale până în 1918. dar, această omisiune este constatată și în Rapoartele sau în Procesele verbale, anuale, pregătite de Comitetele de Direcțiune pentru Adunările Generale, deși, acestea cuprindeau informații mult mai ample despre atribuțiile instituțiilor de credit. Menționările privind profesia de economist, inserate, în unele dintre anexele lucrării sau în conținutul capitolelor acesteia, ne aparțin și sunt preluate din Anuarele Școlii Comerciale confesionale greco-orientală la Brașov și din diversele lucrări de specialitate, ce au avut ca temă pregătirea intelectuală a elitelor românilor transilvăneni.

Sistemul de organizare și funcționare al băncilor românești, ca de altfel, al tuturor instituțiilor de credit din Ungaria, a fost, în liniile sale esențiale, reglementat de Legea comercială din 1875, în baza căreia, fiecare Comitet fondator sau de inițiativă, implicat în acțiunea înființării unei unități bancare, concepea Statutul de funcționare al acesteia, pe lângă implicarea pentru strângerea fondurilor necesare constituirii capitalului social, ce trebuia aprobat de adunarea generală de constituire, și apoi, de către tribunalul comitatens (județean) din zona de rezidență a viitoarei instituții de credit.

Statutele băncilor românești au avut, ca model statutul primei bănci românești „Albina” din Sibiu, cu modificările inerente impuse de: diversitatea capacităților economico-financiare ale fiecărei bănci în parte; natura și complexitatea operațiunilor de creditare; evoluția și conjuncturile pieței financiare; modalitățile privind alegerea, durata mandatului sau atribuțiile ce priveau organismele de conducere și funcționare ale instituțiilor de credit, etc. Din aceste motive, statutele băncilor naționale vor înregistra o serie de caracteristici specifice, amplificate și de modificările periodice, determinate, la

nivelul lor, de către dinamica dezvoltării acestora, cât și de evoluția, uneori sinuoasă, a economiei moderne.

Schema de principiu a structurării organelor de conducere și administrare a băncilor românești a rămas, în linii esențiale, aceeași, până la primul război mondial, aceasta, cuprinzând, în ordinea descrescătoare a importanței lor, următoarele organisme: a) Adunarea generală a acționarilor; b) Comitetul de Direcțiune (Consiliul de Administrație); c) Comitetul de Supraveghere (Comitetul de Cenzori). La acestea, se adaugă corpul funcționarilor, destul de numeros la unele bănci și, relativ restrâns, la băncile mijlocii și mici, care însă nu era inclus (cu excepția directorilor de bancă) între organele de conducere oficiale și legalizate, deși rolul său era însemnat, chiar esențial, pentru desfășurarea și succesul operațiunilor financiare. Astfel că, nu surprinde nominalizarea membrilor acestuia în bilanțurile anuale ale instituțiilor de credit. Reglementarea activității și a atribuțiilor funcționarilor era realizată prin regulamente speciale adaptate și după necesități, la intervale de timp, modificate, de către Direcțiunile sau Adunările Generale ale instituțiilor de credit.

a) Adunările Generale ale acționarilor erau ordinare sau extraordinare. Cele ordinare, se convocau, anual, de către Comitetele de Direcțiune, prin anunțarea în presă, de regulă, cu cel puțin o lună, înaintea organizării lor și se țineau în primul trimestru al fiecărui an. Participarea și influența acționarilor la luarea deciziilor în Adunările Generale se realiza în raport de proporția acțiunilor subscrise de către fiecare membru al adunării, la care, în funcție de dispozițiile statutare, se adăugau plenipotențele mandatate de către acționarii absenți. Pentru limitarea permanentizării influenței sau a monopolizării deciziilor de către un anumit grup de acționari, statutele băncilor înscriau diverse variabile de raportare a numărului de acțiuni pentru exprimarea unui vot. Astfel, la banca „Albina”, fiecare acționar, care avea până la 5 acțiuni avea dreptul la un vot; între 5-10 acțiuni, la 2 voturi, iar cei cu mai multe acțiuni dispuneau de 3 voturi. Chiar dacă un acționar avea mai multe plenipotențe nu putea avea dreptul la mai mult de 10 voturi⁴⁶. La băncile „Economul” și „Bihoreana” fiecare acționar până la 10 acțiuni avea un vot, dar numărul voturilor erau plafonate la un plafon mai mare decât cel de la „Albina”, de 30, respectiv, 20, apoi, chiar de 50 voturi⁴⁷. La unele bănci sistemul de vot era și mai complex în dorința asigurării unei participări mai democratice la luarea deciziilor, precum era cel al băncii „Progresul” din Ilia Mureșeană, care statua o grilă mai extinsă a dreptului de votare acordând câte un vot

---

⁴⁶ Nicolae Petra Petrescu, op. cit. p. 137 și p. 165-167

⁴⁷ Lucian Dronca, op. cit. p. 179

progresiv acționarilor care dețineau de la 2 acțiuni în sus, până la plafonul de 50 de voturi cu plenipotențe cu tot⁴⁸. În ciuda acestor restricții marii acționari vor reuși, să-și impună, prin numărul mare al voturilor ce le reunesc, opțiunile privind orientarea politicilor financiare ale băncilor românești și, să-și asigure, prezența în organismele de conducere ale acestora. Dacă la băncile mari numărul acțiunilor subscribe de către principalii acționari este mai redus, variind între 15-25% din totalul acțiunilor emise de către acestea, la băncile mijlocii sau mici grupul marilor acționari dețin, adeseori, între 30-50% din numărul total al acțiunilor ce revin celorlalți membri ai instituțiilor de credit respective⁴⁹.

Valoric, volumul acțiunilor deținute de marii acționari însă era apreciativ egal, la băncile mari respectiv la cele mijlocii, deoarece acestea se raporta la valoarea totală a capitalurilor sociale deținute de fiecare bancă, băncile mari având evident, capitaluri mai substanțiale decât cele mijlocii sau mici. Urmarea acestei stări de lucruri s-a tradus în preponderența grupurilor sau subgrupurilor marilor acționari și a intereselor acestora. Nu întâmplător, eventualele dispute din cadrul adunărilor generale oglindeau, îndeosebi, opțiunile divergente dintre subgrupurile marilor acționari din cadrul uneia sau alteia din instituțiile bancare naționale sau tendințele de acaparare a organismelor de conducere ale acestora. Totuși, datorită dificultăților ivite în procesul de constituire a fondurilor pentru capitalul social într-un timp cât mai scurt, asistăm și la o relativă disipare a acțiunilor subscribe de către un număr destul de mare de acționari, minoritari, prin numărul acțiunilor cumpărate de fiecare în parte. În acest fel, în afara membrilor elitei bancare care dețin o parte substanțială de acțiuni, se adaugă un număr de câteva mii de mici acționari, care urcă numărul total al acționarilor din sistemul de credit românesc, în prejma primului război mondial, la cea. 12-13000 de membrii.

Adunările Generale dezbăteau și aprobau activitatea băncilor din cursul unui an de gestiune, având ca suport rapoartele anuale ale Comitetelor de Direcțiune și ale Comitetelor de Supraveghere sau de Revizuire; stabileau definitivarea bilanțurilor anuale și fixarea cuantumului dividendelor și supradividendelor, a mărcilor de prezență, a tantiemelor funcționarilor, stabileau sumele pentru acțiunile de binefacere, alegeau sau cooptau noi membri ai Direcțiunii și ai Comitetului de Supraveghere; se pronunțau pentru reducerea sau ridicarea capitalului social și, în consecință, pentru emisiuni de acțiuni; hotărâu modificarea statutului; se pronunțau în cazuri extreme, pentru dizolvarea sau fuziunea

---

⁴⁸ Ibidem, p. 179

⁴⁹ Vasile Dobrescu, *Sistemul de credit românesc...*, p. 34-38

băncii cu alte societăți, etc.⁵⁰ Adunările Generale erau de drept constituite și puteau lua hotărâri legale numai dacă acționarii prezenți întruneau jumătate plus unu din acțiunile băncii respective. Deciziile luate, consemnate în procesul verbal al Adunării Generale se luau cu majoritatea voturilor exprimate și deveneau obligatorii pentru organele de conducere cât și pentru personalul băncii. În cazul creșterii capitalului social, al modificării statutului, dizolvării sau fuziunii societății de credit, erau însă necesare 2/3 din voturile exprimate de Adunarea Generală ordinară sau extraordinară, ce avea în discuție specială aceste obiective. Adunările Generale extraordinare erau convocate de către Direcțiune sau de către Adunarea Generală ordinară, ori de către un număr de acționari, care, trebuiau să dețină, cel puțin, 10% din totalul numărului de acțiuni ale unei bănci și se întruneau, de obicei, pentru a discuta situațiile ce priveau carențele grave din activitatea instituțiilor de credit provocate de managementul defectuos al conducerii acestora sau, în condiții de excepție, ce aveau ca subiect sporirea capitalului social, schimbarea statutelor sau reorientarea politicii financiare ale băncilor, în funcție de conjuncturile economice.

Discuțiile, adeseori, aprinse din cadrul Adunării Generale ordinare privind eșecurile înregistrate în administrarea afacerilor financiare ale unor bănci, au degenerat, uneori, în conflicte deschise care s-au soldat cu schimbarea conducerilor instituțiilor de credit respective. Consemnăm în acest sens, situațiile ivite la băncile: „Sătmăreana” din anii 1897 și 1904; „Ardeleana” din anul 1901; „Economul”, din anul 1905; „Timișana” din anul 1915, etc.⁵¹

Pentru introducerea unor propuneri noi, spre deliberare în cadrul unei Adunări generale, altele decât cele nominalizate în statutele societății, presupunea ca, acestea, să fie trimise Direcțiunii, înainte cu 15-60 de zile de la data convocării adunării respective și, susținute, de către 15-20 de acționari.

Exercitarea dreptului de votare al acționarilor era condiționată de actul depunerii acțiunilor în original sau ale plenipotențelor la Direcțiunea băncii, de regulă, cu 1-2 zile dinaintea organizării Adunării Generale, pentru a se asigura de calitatea procedurilor de adopție a deciziilor, dar și pentru a se controla și constata eventualele transferuri de acțiuni efectuate de către unii acționari de la adunarea precedentă. De altfel, conducerile băncilor românești erau foarte precaute în privința menținerii caracterului național al capitalului, fapt pentru care introduseră în statut dispoziții stricte asupra transferului acțiunilor, stipulând,

---

⁵⁰ Nicolae Petra Petrescu, op. cit., p. 167-169

⁵¹ Lucian Dronca, op. cit, p. 192-196, 197, 204, 208-209

pentru acționari dornici să-și vândă acțiunile, obligația depunerii acestora la Direcțiune, pe termene de 8-15 zile, timp în care banca, de regulă, reușea să medieze cumpărarea lor de către proprii acționari. Totuși, un număr restrâns de acțiuni au fost subscribe de către etnicii șvabi, unii dintre ei chiar în calitate de acționari fondatori, la unele bănci românești din zona Banatului. În cazurile când nu se respectau aceste dispoziții, cei care cumpărau acțiunile erau obligați să plătească taxe foarte mari pentru transcriere, Direcțiunii băncilor în cauză, încât, în practică se descuraja orice acțiune de vânzare-cumpărare fără cunoștința și avizul organismelor de conducere ale instituțiilor de credit naționale. Pe de altă parte, prin aceste măsuri elitele bancare cu resurse financiare în continuă creștere, reușeau să achiziționeze un număr suplimentar de acțiuni, pe lângă cele subscribe inițial. Impunerea unui adevărat drept de preemțiune în favoarea acționarilor fondatori se realiza și cu prilejul emiterii unor serii de noi acțiuni, ca urmare a hotărârilor periodice luate de către băncile românești în dorința sporirii capitalului social. Prin dispozițiile adoptate de către Adunările Generale, marea majoritate a numărului de acțiuni, nou emise de către diversele bănci erau subscribe, preferențial, de vechii acționari, iar restul de acțiuni, în proporții restrânse, cu taxe suplimentare, puteau fi achiziționate de viitorii acționari ai băncilor emitente. În aceste fel, dacă teoretic prin prevederile statutare accesul tuturor acționarilor la luarea deciziilor era asigurat fără nici o discriminare, în practică, hotărâtoare erau voturile marilor acționari care cumulau, de obicei și un număr mare de plenipotențe, primite, în majoritatea cazurilor, de la rudele sau cunoștințele acestora, uneori și din partea micilor acționari care preferau delegarea voturilor lor în schimbul unor deplasări costisitoare⁵². Urmare a acestui fenomen, cvasigeneralizat, era modesta participare a membrilor acționari ai băncilor, la adunările generale și, prin aceasta, diminuarea influenței lor în luarea deciziilor asupra activității instituțiilor de credit, dominate, tot mai mult, de opțiunile elaborate de către Comitetele de Direcțiune. Această stare de lucruri era accentuată și de faptul că, o bună parte dintre acționarii băncilor erau membrii la mai multe instituții de credit, nereușind să participe, decât selectiv, la una sau două adunări generale, cu precădere, unde aveau cele mai multe acțiuni și, unde, de obicei, erau și reprezentați în organismele de conducere ale acestora. În multe cazuri s-a ajuns ca la Adunările Generale să participe doar membrii Comitetelor de Direcțiune și Supraveghere, funcționarii băncilor respective în calitate de acționari și, eventual, un număr foarte restrâns de acționari fără responsabilități în conducerea băncilor;

---

⁵² „*Revista economică*” V, 1903, nr. 6, p. 45

luarea hotărârilor în asemenea situații exprimând voința unor grupuri de 10-15 acționari, care dacă erau și înrudiți, reușeau să-și asigure permanența în organismele de conducere. Aceste stări nefirești pentru funcționarea normală și reală a principalului organism investit, prin statute, cu cea mai mare putere de decizie în activitatea băncilor au stârnit, nu rareori, comentarii deosebit de critice exprimate, fie în cadrul Adunărilor Generale, fie în publicațiile românești. Observațiile critice surprindeau, deopotrivă, situațiile de această factură, apreciate ca anormale, cât și disensiunile, e drept mai puțin numeroase, dintre grupurile de interese din interiorul unor instituții de credit, grupuri, care își disputau întâietatea pentru locurile din conducerea băncilor respective.

Concurența dintre principalii acționari angajată pentru ocuparea funcțiilor din organismele administrative (Comitetele de Direcțiune) și de control (Comitetele de Supraveghere) ale băncilor era tranșată prin alegerile, secrete, desfășurate în cadrul Adunărilor Generale, în urma cărora, aveau câștig de cauză marii acționari, posesori ai unui număr apreciabil de acțiuni și, deci și de voturi, la care în cele mai multe cazuri se adăugau voturile rudelor, cunoscuților sau cele completate de plenipotențele încredințate lor (deși prin statute existau plafoane pentru numărul maxim de voturi cumulate de un acționar). De asemenea, reușeau să fie alese și unele personalități ale elitelor naționale intelectuale, care aveau ca susținere, pe lângă voturile personale, prestigiul intelectual și moral deosebit, benefic, de altfel pentru atragerea viitoarei clientele și pentru sporirea credibilității instituțiilor de credit la care figurau ca și acționari. Discuțiile mai mult sau mai puțin colegiale, pentru locurile din organismele de administrare ale băncilor era determinate de însemnătatea puterii acestor foruri de conducere prin care se adoptau, practic și efectiv, toate deciziile ce dimensionau activitățile financiare derulate de instituțiile de credit. Adăugăm că, președinții Comitetelor de Direcțiune, prin dispozițiile statutare, deveneau și președinți ai Adunărilor Generale, calitate, ce le asigura proiectarea agendelor, controlul asupra dezbaterilor și votul decisiv în toate cazurile de paritate a voturilor exprimate de acționari asupra diverselor probleme înscrise pe ordinea de zi, așa cum, aveau un rol însemnat în desemnarea candidaților pentru organismele de conducere a băncilor.

b) Comitetele de Direcțiune erau considerate ca organisme executive ale băncilor, fiind obligate să acționeze pentru aplicarea hotărârilor adunărilor generale, care, de obicei, trasau liniile esențiale ale politicilor financiare pe anul în curs, precum și, mai ales, să realizeze o bună și eficientă activitate de administrare a fondurilor instituțiilor de credit și de coordonare a operațiunilor financiar-bancare, în vederea asigurării prosperității

economice a acestora și, implicit a realizării unor profituri cât mai substanțiale pe seama acționarilor.

Numărul membrilor din Comitetele de Direcțiune a fost variabil, de la 5-12 membrii, în funcție de capacitatea economică a fiecărei bănci în parte, aceștia având dreptul de a-și alege președintele și, în majoritatea cazurilor, un vicepreședinte. Periodic, la un interval de 3-6 ani, Adunările Generale alegeau un număr de 2-3 membrii noi, în locul celor care trebuiau să părăsească Comitetele de Direcțiune sau pe locurile vacante datorate decesului sau demisiilor unor membrii înaintea expirării termenului de exercitare a acestor funcții. De obicei, președintele Comitetului de Direcțiune era ales din rândul acționarilor cu cele mai multe acțiuni sau dintre membrii remarcați prin prestigiul profesional și moral deosebit. Prin rolul și locul pe care îl ocupa, în baza prevederilor statutare, președintele era persoana cea mai însemnată din conducerea băncii, deoarece, reprezenta banca în fața autorităților statului, iar pe plan intern, era cel care controla și aproba acțiunile directorului executiv și ale corpului de funcționari sau trebuia să conducă și să tempereze discuțiile din cadrul Comitetelor de Direcțiune.

Pentru a limita monopolul deciziilor luate în cadrul Comitetelor de Direcțiune, unele bănci au stabilit, prin statutele lor, ca între membrii acestora să nu se afle rude de gradul întâi, soluție, care nu a fost însă adoptată de toate băncile, îndeosebi de către instituțiile de credit mici sau uneori chiar de către bănci de tale mijlocie, ai căror acționari fondatori, pe baza rudeniei foarte apropiate, au reușit să înființeze respectivele instituții de credit. În această privință este elocvent exemplul ce ni-l oferă conducerea băncii „Bistrițeană”, la începuturile activității sale, membrii acesteia, căutând să-și perpetueze prezența în conducerea băncii și la începutul secolului XX (banca s-a înființat în anul 1888)⁵³.

Atribuțiile Comitetelor de Direcțiune, stabilite prin statutele fiecărei bănci, erau deosebit de însemnate, deoarece prin delegarea puterii de decizie de către Adunările Generale, acestea, decideau și dispuneau asupra tuturor afacerilor băncilor, având dreptul de: a reprezenta societatea bancară față de autorități; alege directorul executiv; decide alegerea și definitivarea pe posturi a tuturor funcționarilor propuși de către directorul executiv; fixa competențele și salariile corpurilor de funcționari; stabili regulamentele pentru operațiunile bancare derulate de instituțiile de credit, precum și alte regulamente speciale ce priveau organizarea internă; determina condițiile folosirii capitalului

---

⁵³ A.N.D.J. Bistrița, Fond banca „Bistrițana”, pachet 2-3/1912, p. 4

societăților; crea sau suprima organizarea filialelor; supraveghea desfășurarea activităților financiare; examina activitatea contabilă a societății; stabili bilanțurile anuale și propunerile pentru distribuirea profitului net, pentru dividendele acționarilor, tantiemele membrilor din organisme de conducere și ale funcționarilor; dispune organizarea unor fonduri de rezervă și fonduri pentru scopurile de binefacere (de ordin social sau cultural); pregăti toate materialele ce urmau a fi discutate și aprobate de Adunările Generale pentru toate actele lor desfășurate, pe parcursul unui an financiar⁵⁴. Comitetele de Direcțiune erau responsabile în fața Adunărilor Generale, care aveau dreptul să tragă la răspundere membrii acestora în cazul unor activități manageriale defectuoase și, să decidă sancționarea celor vinovați, fie pe cale disciplinară, prin excluderea lor din ceste organisme, fie pe calea proceselor civile, în cazul pierderilor economice deosebite ce trebuiau recuperate pe seama societății.

Comitetele de Direcțiune dezbăteau și aprobau, periodic, cel puțin lunar, toate chestiunile ce priveau buna funcționare și administrare a băncilor, în primul rând problemele care vizau derularea operațiunilor financiare. În funcție de volumul și acuitatea problemelor de administrație, la marile bănci dar și la cele mijlocii, membrii Comitetele de Direcțiune se întruneau, în ședințe bilunare sau, uneori chiar săptămânal. Deciziile Comitetele de Direcțiune erau obligatorii pentru întreaga societate bancară și deveneau valide numai dacă, în afara președintelui participau, încă, cel puțin 2 sau 3 membri ai acestora. În chestiuni deosebite, precum cele care impuneau aprobarea unor cereri de creditare apreciate ca deosebit de mari în raport cu puterea financiară a băncilor în acuză, era necesară, cel puțin, prezența majorității calificate a membrilor Comitetele de Direcțiune. Hotărârile se luau în toate cazurile cu majoritatea absolută a voturilor membrilor prezenți la ședințele Comitetele de Direcțiune, în cazul parității voturilor exprimate, votul președintelui era decisiv pentru validarea sau respingerea chestiunii aflate în dezbatere. Exercițarea voturilor se realiza verbal, secret sau în scris de către acei membri ai Direcțiunii, care din motive întemeiate, nu reușeau să se prezinte la ședințele ce impuneau imperios și acordul lor. Participarea membrilor Comitetele de Direcțiune la ședințele programate era recompensată prin plata mărcilor de prezență, care la unele bănci mici, în lipsa, unor fonduri aferente, le era recompensată prin tantiemele mai ridicate primite la sfârșitul anului financiar, din profitul net. În situații economice dificile la unele bănci precum banca „Furnica” din Făgăraș se renunță pentru perioade limitate de timp, la

---

⁵⁴ Nicolae Petra Petre seu, op. cit., p. 170

remunerarea prin mărci de prezență a membrilor Direcțiunii sau se reducea numărul lor, în lipsa surselor financiare destinate motivării activității acestora⁵⁵. De obicei, însă, sumele plătite de bănci, sub forma mărcilor de prezență, membrilor Comitetelor de Direcțiune erau deosebit de generoase, îndeosebi la băncile mari. Astfel, pentru anul 1913 s-au remunerat mărcile de prezență în valoare de 7236 k la banca „Albina”; 7333 k la banca „Victoria”; 4128 k la banca „Economul”; 3932 k la banca „Bihoreana”; 4675 k la banca „Silvania”etc.⁵⁶ Alte bănci nu rezervau sau nu întotdeauna aveau acest capitol de cheltuieli, în schimb stabileau sume mari la tantiemele acordate Direcțiunii precum: banca „Timișana” cu un capitol de tantieme în valoare de 13703 k sau banca „Vlădeasa”, cu tantieme de 4429 k⁵⁷. Dar existau și multe bănci de mărime foarte mică ca: „Răureana” - Gurghiu „Reșnoveana” - Râșnov sau „Zorile”- Mărgău care, din puținele lor surse de finanțare, plăteau membrilor de Direcțiune mărcile de prezență, evident, cu sume modeste.

Pentru a exclude posibilele acte de favoritism membrii Direcțiunilor nu aveau dreptul de a gira pentru viitorii debitori și nici de a lua credite personale, numai credite cambiale sau ipotecare, ce implicau semnarea unor polițe sau angajamente scrise. Aceste restricții de valoare teoretică, n-au limitat însă influența acestora, mai ales, pentru aprobarea propriilor solicitări de creditare, decise, nu arareori, cu promptitudine și chiar în condiții preferențiale, fie ca volum valoric, fie cu dobândă preferențială față de cele acordate debitorilor obișnuiți. Însă, nici un membru al organismelor de conducere a băncilor românești, în calitate de debitor nu era scutit de respectarea tuturor reglementărilor pentru restituirea la timp a datoriilor chiar dacă li se aproba, ca de altfel și pentru ceilalți debitori în condiții critice, reeșalonarea acestora, pe anumite termene de timp; în caz contrar, era nevoit să suporte toate consecințele, ce puteau merge până la execuția juridică pentru recuperarea tuturor intereselor băncii în cauză (valoarea integrală a creditului, dobânda de întârziere, plus cheltuielile de judecată).

Prezența marilor acționari și a unor personalități de seamă din societatea românească în cadrul Comitetelor de Direcțiune era, în practică, asigurată pentru perioadă de timp destul de lungă, dacă nu se iveau, pe parcurs, conflicte de interese, la nivelul grupurilor elitare ale fiecărei bănci sau, dacă, aceștia, nu respectau regimul de activități înscrise în statutele și regulamentele de funcționare, încât foarte mulți membrii ai Direcțiunilor

---

⁵⁵ *Revista economică*, V, 1903, n. 12, p. 112

⁵⁶ *Anuarul băncilor române*, anul XVI, Sibiu, 1914, p. 9, 30, 72, 141, 164

⁵⁷ *Ibidem*, p. 157, 166

rămâneau în funcții până le permitea capacitatea fizică și intelectuală, uneori până la decesul lor, dacă nu se retrăgeau din alte motive personale. Această stare de lucruri va asigura stabilitatea conducerii băncilor românești, dar va avea și urmări, uneori negative, deoarece, se crea și posibilitatea instaurării unor manifestări rutiniere și de blocaj față de noutățile frecvente și multiple pe care le propulsa activitatea financiar-bancară aflată în plină expansiune și continuă schimbare și modelare fie cadrul Imperiului Austro-Ungar, fie la nivel european. Nu întâmplător, o serie de membrii fondatori ai băncilor naționale, de la sfârșitul secolului XIX-lea, își vor perpetua prezența, cu minime sincope temporale, în Comitetele de Direcțiune ale băncilor pe care le-au înființat, până după primul război mondial.

Datele statistice care vizează situația personalului de conducere al băncilor naționale pe anul 1913 - ultimul an dinaintea primului război mondial când s-au mai înființat instituții de credit românești - sunt în măsură, să ne ofere o imagine, cât mai realistă asupra ponderii grupurilor socio-profesionale și socio-economice ale elitei bancare și să ne fixeze, mai exact, locul și rolul lor în luarea deciziilor, ce au asigurat funcționarea și orientarea politicilor financiare ale fiecărei instituții de credit în parte și, pe ansamblu, a întregului sistem bancar național. Distribuția membrilor Comitetele de Direcțiune după criterii profesionale, de pregătire intelectuală și stare economică respectă, în liniile sale generale, raporturile constatate din situația globală a tuturor membrilor organismelor de conducere și administrare a instituțiilor de credit românești, locul de frunte fiind deținut tot de către membrii clerului, cărora, în ordine descendentă, le urmează economii (țărani înstăriți) și proprietarii mijlocii; avocații, învățătorii și profesorii etc. Astfel, din cele 1232 de poziții ocupate de către membrii Comitetele de Direcțiune, adică 42,24%, din totalul pozițiilor întregului corp bancar românesc de la cele 152 de bănci, înregistrate în „Anuarul băncilor” pentru anul 1913, le reveneau, după criteriile socio-profesionale, următoarele poziții: clericilor - 335 (27,19%); avocaților - 171 (13,88%); notarilor și juzilor - 71 (5,76%); învățătorilor și profesorilor - 89 (7,22%); medicilor și farmaciștilor - 46 (3,73%); economilor (țărani înstăriți) - 109 (8,85%); proprietarilor funciari mijlocii și mici fermieri - 143 (11,61%); negustorilor, meseriașilor, întreprinzătorilor plus inginerilor - 80 (6,49%); marilor proprietari funciari - 37 (3%); altor profesii (funcționari de stat, foști ofițeri, primari etc.) - 36 (2,92%). 115 (9,33%) - poziții sunt ocupate de membrii care nu aveau specificate profesiile sau pregătire intelectuală, din care 62 de poziții au nominalizări de funcții (președinți sau vicepreședinți în Comitetele de Direcțiune, directori executivi, contabili și

funcționari de bancă) și 53 de poziții fără nici o nominalizare (pentru cele mai multe cazuri posibili țărani înstăriți)-(Anexa B).

Procentajul destul de ridicat înregistrat de grupul țăranilor înstăriți sau economi în limbajul epocii în cadrul Comitetelor de Direcțiune este determinat de prezența numeroasă în rândul acționarilor fondatori ai băncilor mici și foarte mici care aveau un capital social cuprins între 20000-50000 de coroane fiecare, precum, „Berzovia” (toți membrii Comitetului de Direcțiune erau economi), „Mielul” (economie-prorietari de oi), „Chiseteiana”, „Illadiana” (unde președinții și vicepreședinții erau economi); „Strugurul”; „Râșnoveana”; „Săcana”; „Schinteia”; „Vărădeana”. Existau și câteva excepții, în sensul că se constată sporadic prezența lor și la unele bănci de nivel mijlociu precum: „Agricola” - Sebeș, „Târnăveana” - Sighișoara, etc. De asemenea, grupul proprietarilor sub denumirea căruia se înscriau categorii socio-economice diverse de la țărani înstăriți cu câte 25-50 de iugăre de terenuri agro-silvice până la proprietari fermieri cu peste 50 iugăre este semnificativ reprezentat, în Comitetele de Direcțiune ale băncilor mici și uneori mijlocii precum: „Vulturul”; „Târnăveana”; „Progresul”; „Ilia - Mureșană”; „Oravițeană”; „Sătmăreana”; „Sebeșeană” - Sebeș; „Arieșana” etc, și ca excepție, cu reprezentări foarte reduse în băncile mari ca „Bihoreana” sau „Silvania” care sunt prezenți în Comitetele de Direcțiune atât la băncile mari precum „Albina” sau „Silvania”, „Victoria” sau „Economul”; la bănci mici ca „Selegeana”, „Iulia”, „Banatul” etc. Dar și la bănci mici și foarte mici ca „Strungarul” sau „Banca populară” din Arpașul de Jos. Surprinzătoare este dispariția membrilor grupului marilor proprietari funciari înstăriți.

Este adevărat și faptul că sub denumirea de mari proprietari nu toți membrii băncilor, nominalizați se încadrau în limita standardului oficial de proprietari funciari cu peste 1000 de iugăre.

Disiparea extinsă a membrilor corpului clerical în calitate de simplii preoți până la vicari, care asigură reprezentarea lor în mai toate Comitetele de Direcțiune ale băncilor românești, uneori cu funcții de președinți sau vicepreședinți, a creat, în epocă, impresia că sistemul de credit național este dominat și girat de „lumea popilor”.

În privința gradului de implicare al membrilor fiecărui grup socio-profesional și economic reprezentat în Comitetele de Direcțiune în raport cu numărul pozițiilor deținute de către aceștia în structura corpului general care asigura administrarea și funcționarea băncilor române avem valori procentuale care modifică, pentru unele categorii, precum ale marilor proprietari sau medicilor și farmaciștilor, imaginea și raportul cuprinderii lor în

organismul de conducere, efectiv, al instituțiilor de credit naționale. Astfel, constatăm următoarele grade procentuale de cuprindere și reprezentativitate la nivelul fiecărei categorii socio-profesionale și economice după cum urmează: clerici -58,67%(335 preoți în Comitetelor de Direcțiune din totalul de 571 poziții ocupate la nivelul tuturor organismelor de conducere ale băncilor, din anul 1913); avocați -58,36%(171-293 poziții); notari - 60,68% - (71-117); învățători și profesori - 45,88% (89-194); medici -68,66% (46-67); economi și proprietari funciari mijlocii - 61,46% (252-410); mari proprietari - 69,81% (37-53); fără profesie precizată 11,39% (115-1010).

Gradul procentual cel mai mare de cuprindere în Comitetele de Direcțiune, înregistrat de către categoria marilor proprietari era explicabil prin capacitatea economică și adeseori prin pregătirea intelectuală deosebită dovedită de către aceștia cât și prin acțiunea lor decisivă în constituirea unui număr însemnat de instituții bancare cu forță financiar-economică mare sau mijlocie. În schimb, reprezentativitatea medicilor și farmaciștilor, o categorie socio-profesională cu tangențe minime față de activitățile financiar-bancare prin prisma specificului pregătirii lor intelectuale, este surprinzătoare, dacă excludem prestigiul și influența lor deosebită, prin calitatea profesiei exercitate la nivelul întregii societăți transilvănene, pe lângă resursele economice deloc neglijabile. Pe de altă parte, prezența medicilor reflectă, imensul interes, față de organizarea și însemnătatea creditului manifestat la nivelul elitelor românilor transilvăneni, care a cuprins totalitatea mediilor socio-profesionale capabile să contribuie la edificarea și succesul acestei activități vitale pentru procesul de modernizare.

În mod excepțional, deși în statute nu existau precizări discriminatorii privind achiziționarea și deținerea unor acțiuni bancare de către femei, întâlnim, destule cazuri de femei acționare, de regulă, în calitate de soții sau fiice ale unor mari acționari⁵⁸.

Deși, interzisă sau limitată prin statute prezența unor membrii cu grad de rudenie apropiat în Comitetele de Direcțiune, la băncile mijlocii sau, mai ales, mici și foarte mici această interdicție este eludată, până acolo, încât, lasă impresia unor instituții de credit de familie sau de mare familie. Este cazul băncii „Berzovia” din Jivodin, județul Caraș-Severin (70000 k, capital social) în Direcțiunea căreia, în anul 1913, figurau 5 membrii (economi) care purtau numele de Șest (probabil cu grade de rudenie diferite), la care se

---

⁵⁸ A se vedea cazul familiei Partenie Cosma, constatăm prezența doar a unei singure femei în Comitetele de Direcțiune în persoana Eleonorei Rozvany, fostă Lemenyi membră a Comitetului de Direcțiune ai băncii „Progresul” din Ilia Mureșană, căsătorită cu avocatul Ștefan Rozvany, directorul executiv al aceleiași bănci între anii 1907-1909 și 1915-1918

adăugau, cu același patronim, 2 reprezentanți în Comitetul de Supraveghere, precum și contabilul Iosif Șest din rândul celor 3 funcționari ai băncii⁵⁹. De asemenea, la „Casa de păstrare Șercăița” (capital social -30000 k), patronimul Bărbat, figurează pentru 4 membrii, din cei 7, ai Direcțiunii, dintre care unul ocupa postul de președinte, iar celălalt postul de director executiv al instituției de credit respective⁶⁰.

Atragerea unor personalități ale vieții cultural-spirituale și publice, în cazul în care ele nu figurau și în calitate de mari acționari, în rândul membrilor Comitetele de Direcțiune, a fost o constantă a managementului de resurse umane pe care au urmărit-o băncile românești pentru, menținerea și formarea unei imagini cât mai favorabile în societatea românească transilvăneană, dar și o demonstrație a spiritului de solidaritate economică și națională. Astfel, în Direcțiunea băncii „Albina”, în anul 1913, figurau ca membrii profesorul Andrei Bârseanu, președintele „Astra”, profesorul, compozitorul și dirijorul Gheorghe Dima de la Școlile centrale românești din Brașov, poetul și secretarul „Astrei”, Octavian Goga (ginerel, atotputernicul director Partenie Cosma), profesorul și directorul Școlii de fete al „Astrei” din Sibiu, Vasile Bologa, directorul Seminarului teologic din Sibiu, Eusebiu Roșea, președintele P.N.R., Gheorghe Pop de Băsești, mare proprietar, Ioan Mișu, mare proprietar și fruntaș politic al P.N.R. etc; la banca „Ardeleana”, Aurel Vlad, mare proprietar, fost deputat și unul din liderii P.N.R.; la banca „Bihoreana”, avocatul Nicolae Zigre, fost deputat, secretarul Consistoriului mitropolitan de la Sibiu, anterior, până la decesul său, figura, cărturarul Iosif Vulcan; la banca „Someșana” din Dej, avocatul Theodor Mihaly, deputat în parlamentul de la Pesta, președintele Clubului parlamentar al naționalităților; la banca

„Poporul” din Lugoj, cunoscută și ca bancă a popilor, canonicii Iacob Radu și Iuliu Hosu, secretar episcopal, viitori episcopi greco-catolici; la banca „Patria” din Blaj, avocatul Iuliu Maniu lider al P.N.R., deputat în parlamentul Ungariei; la banca „Silvania” în calitate și de membrii fondatori și mari acționari erau prezenți Gheorghe Pop de Băsești sau vicarul Alimpiu Barbulovici, pe lângă marele proprietar, avocat, Andrei Cosma, directorul executiv al băncii; la banca „Concordia”, canonicii Grigore Pop, Octavian Domide și Ioan Welle; la banca „Gorunul” - Aiud (înființată doar în 1912) canonicul Vasile Suciuc de la Blaj, viitor mitropolit al bisericii greco-catolice; la banca „Victoria”, Ștefan Cicio Pop deputat în parlamentul Ungariei, Roman Ciorogariu, directorul Preparandiei de

---

⁵⁹ *Anuarul băncilor române*, XVI, Sibiu, 1914, p. 28

⁶⁰ *Ibidem* p. 42

teologie și de învățători din Arad, viitor episcop, și Mihai Veliciu, fost lider memorandist (arestat și întemnițat în 1894) etc. Anexa B.

O parte dintre personalitățile de mai sus precum Gheorghe Pop de Băsești, Aurel Vlad, Theodor Mihaly, Mihai Veliciu, Nicolae Zigre au fost aleși ca președinți ai Comitetelor de Direcțiune a respectivelor instituții de credit, fie datorită pregătirii lor intelectuale sau în calitate de acționari majoritari, fie că împlineau ambele condiții, fapt ce le asigura conducerea managementului afacerilor bancare.

În bilanțul celor 152 de bănci din anul 1913 figurează 146 de președinți ai Comitetelor de Direcțiune, 6 instituții bancare („Banca populară Dej”, „Berzava”, „Lucafașul” - Vîrset, „Luncana”, „Monoreana”, „Sebeșana” -Caransebeș) nu aveau nominalizați președinți și nici vicepreședinți cu excepția celui de la banca „Monoreana”, fie din cauza neglijenței celor care au redactat și transmis bilanțurile acestor instituții de credit la redacția „Anuarului băncilor române”, fie datorită demisiei sau decesului celor în cauză. Cum posibilitățile de alegere a președintelui erau foarte facile, întrucât membrii Comitetului de Direcțiune aveau dreptul să-și aleagă președintele, înclinăm să credem că, în majoritatea cazurilor, lipsa nominalizării lor se datorează unor omisiuni. Altfel nu se pot explica aceste omisiuni, mai ales că banca „Lucafașul” se afirmase ca una din instituțiile de credit de mare capacitate financiară unde volumul și diversitatea operațiunilor financiare impuneau cu stringență existența conducătorului principalului organism de administrare al băncii, chiar dacă, acestea ar fi avut un director executiv capabil,

Datorită implicării lor deosebite în procesul de pregătire și constituire a unor instituții de credit, cât și, în calitate de principali acționari, o serie de personalități ale elitelor românești au fost alese în funcția de președinte la 2 bănci precum: Aurel Vlad, Eugen Bian, Vasile Lucaciu, Nicolae Ivan, Petru Stoica, Romul Furdui, etc. Gheorghe Pop de Băsești fiind într-o situație cu totul excepțională deoarece era președintele Comitetelor de Direcțiune de la 5 bănci din nord-vestul Transilvaniei la „Silvania”, „Selegeana”, „Chioreana”, „Codreana”, din satul său natal și „Sătmăreana” din Seini. Anexa C.

Totodată, au fost aleși președinți ai Comitetelor de Direcțiune ale unor bănci mijlocii și mici, directori sau contabili de la marile bănci precum la banca „Banatul”, directorul băncii „Timișana”, Romul Cărăbășiu; „Șoimul” - Vașcău, directorul băncii „Bihoreana”, Coriolan Pop. „Vulturul”; - Tășnad, directorul băncii „Silvania”, Andrei Cosma; „Mureșanul” - Radna, directorul băncii „Victoria”, Sava Raicu; „Cordiana” - Fofeldea,

contabilul șef, al băncii „Albina”, Iosif Lissai; la „Armonia” - Cincul Mare, contabilul băncii „Furnica”. Anexa C.

Distribuția președinților Comitetelor de Direcțiune după criteriile socio-economice și profesionale respectă, în linii generale, valorile procentuale întâlnite la nivelul grupurilor membrilor acestora, păstrând, firește, proporțiile numerice, asigurând, astfel, întâietatea clericilor, secondați la distanță apreciabilă de președinții-avocați, notari etc. Astfel, cei 146 de președinți de Direcțiune erau clerici - 60, (41,10%); avocați - 22, (15,07%); medici - 9, (6,16%); notari 15, (10,2%); învățători - 5, (3,42%); economi și proprietari -6, (4,11%); mari proprietari - 10, (6,85%); comercianți și meseriași - 6, (4,11%); alte profesii - 6, (4,11%); fără profesii - 7, (4,80%). Anexa C.

Compararea, numerică a grupurilor socio-profesionale ale președinților cu cele ale membrilor Comitetelor de Direcțiune ne oferă, pentru unele profesii cu un număr mai mare de membri în Direcțiunile băncilor, valori procentuale mai echilibrate (cazul clericilor și avocaților) în cazul grupurilor cu reprezentativitate mai mică (cazul medicilor și marilor proprietari). Astfel, raporturile dintre numărul președinților și membrilor din Direcțiunile băncilor, în procente, ne prezintă următoarea situație pentru: clerici, 17,91% (pentru 60 de președinți - 335, membrii, clerici în Direcțiuni avocați 12,87% (22 la 171) ; notari, 21,12% (15-71); medici, 19,57% (9-46); învățători și profesori, 5,62% (5-89); economi și proprietari, 2,37% (6-253); mari proprietari, 27,03% (10-37); negustori și meseriași, 7,50% (6-80); alte profesii, 17,14% (6-35); fără profesie, 6,08% (7-115). Remarcăm prezența clericilor, cu precădere, la băncile mici și foarte mici și doar ca excepții, la câteva bănci de capacitate financiară mijlocie, unde, de regulă, acționariatul clerical era mai numeros și se număra printre principalii lor deponenți. Așa este cazul pentru băncile: „Concordia” din Gherla (președinte Ioan Georgiu, prepozit); „Lumina” - Sibiu (președinte Nicolae Ivan, asesor consistorial); „Patria” - Blaj (președinte Izidor Marcu, preot); „Someșana” - Dej (președinte același Ioan Georgiu). La băncile mari și mijlocii predomină însă laicii, îndeosebi avocații și marii proprietari, aceștia din urmă în cea mai mare parte cu pregătire intelectuală la Facultățile de Drept. Anexa C.

În general, implicarea clericilor în activitatea economico-financiară reflectă impactul fenomenului secularizării înregistrat și în mediile bisericești ale societății românești cu urmări în planul mentalităților și atitudinilor corpului clerical, concretizate, printre altele, prin participarea tot mai activă a clerului în domenii de activitate ce vizau, precumpănitor, dacă nu exclusiv, apanajul laicilor. Nu trebuie să eludăm din aceste aprecieri condiția

economică a preoților sau protopopilor care administrau, pe lângă averea parohiilor și pe aceea a propriilor proprietăți funciare, unele de dimensiuni apreciabile; activități ce presupuneau unele investiții financiare și surse de creditare suplimentare necesare modernizării exploatațiilor agro-silvice.

Toate acestea, au reprezentat motivații puternice ce au capacitat clericii să se înscrie printre inițiatorii și susținătorii instituțiilor de credit naționale.

Fără îndoială în pofida pregătirii intelectuale adeseori excepționale și a activităților notabile în domeniul științelor teologice, clericii, indiferent de gradul lor ierarhic, aveau o pregătire economică destul de sumară, acumulată în timpul studiilor, dar mai ales, printr-o informare autodidactă; implicarea lor, în activitățile de ordin financiar-bancar, fiind mai mult rezultanta spiritului de sprijinire și întrajutorare creștinească a obștii păstorite și, evident, de solidaritatea națională. Cuantificarea cât mai realistă a implicării clericului în sistemul bancar național sub raport calitativ și cantitativ se poate desprinde și din evaluarea concretă a prezenței și activității lor la nivelul fiecărei instituții bancare în parte, fără a extrapola influența spirituală și de aici, prestigiul deosebit pe care îl au la nivelul comunităților locale sau regionale românești. Astfel, din statistica bilanțieră a băncilor naționale din anul 1913, constatăm că marea majoritate a președinților de Direcțiune, clerici, conduc bănci de capacitate mică și foarte mică, care în lipsa unor membri cu pregătire intelectuală medie sau superioară, își asumă, în 14 cazuri și funcțiile de directori executivi, uneori și funcționari de bancă. (vezi Anexa C subcapitolul clericii). De asemenea, prezența președinților - clerici este consemnată la un număr restrâns de bănci mijlocii sau mijlocii spre mici precum: „Mureșeana”, „Doina”, „Aurora”, „Corvineana”, „Someșana”, etc, precum și la băncile cu acționariat însemnat sau chiar predominant confesional ca „Patria”, „Lumina” „Poporul” - Lugoj, cu mențiunea că au în fruntea corpului funcționarilor directori executivi sau contabili cu o solidă pregătire de specialitate (de ex. directorii Zosim Chirtop („Doina”) și Emanoil Comșea („Crișana”) absolviseră Școala Comercială Superioară din Brașov, iar Laurențiu Pop („Aurora”), Ionel Popescu („Mureșeana”) Laurențiu Gherman („Vatra”) Valeriu Beșan („Corvineana”) și Teodor Mihali („Someșana”) erau avocați. În aceste ultime cazuri era evidentă implicarea clericilor prin prisma prestigiului pe care-l aveau în zonele de referință ale activității băncilor în cauză, prezența lor fiind dictată de reprezentarea intereselor acționariatului celor două biserici, ortodoxă și greco-catolică. La aceste exemple, am adăuga și situația de la banca „Lăpușeana” (Lăpușul unghuresc) fondată în anul 1907 (capital de 100000 k și cu active

totale de numai 656425 k) cu o capacitate mică spre mijlocie, care în anul 1913, pe lângă președintele său, protopopul Vasile Duma (viitor episcop, după 1918), în Comitetul său de Direcțiune mai cuprindea alți 5 clerici și numai un mirean, în calitate de medic⁶¹.

Criticile venite din zona literaturii economice maghiare, din epocă, mai mult sau mai puțin oficializante, privind acoperirea reală a atribuțiilor ce reveneau președinților băncilor românești, în calitate de clerici, fie din perspectiva pregătirii lor profesionale, fie, mai ales, a posibilităților limitate de participare la conducerea ședințelor Comitetelor de Direcțiune erau, în parte, credibile, deși ținta lor viza cu totul alte scopuri. Într-adevăr, clericii de rang superior, protopopi, canonici, vicari, consilieri consistoriali aveau de rezolvat numeroase și uneori complicate probleme de administrație bisericească la nivel zonal sau regional pe lângă implicarea în exercitarea serviciului religios, având, în consecință, posibilități mai restrânse de participare și de exercitare efectivă și, mai ales, permanentă a actelor de conducere a băncilor unde figurau ca președinți. Desigur, în majoritatea cazurilor, chiar și la băncile foarte mici, președinții clerici erau supliți de vicepreședinți, care, prin dispozițiile statutare aveau dreptul de a conduce, cu aceleași prerogative, lucrările Comitetelor de Direcțiune. De altfel, aproape în aceeași situație se aflau și personalitățile care cumulau funcția de președinte, chiar dacă aveau posibilitatea programării, la date diferite a ședințelor Comitetelor de Direcțiune. Este puțin probabil ca Gheorghe Pop de Băsești, la o vârstă de peste 70 de ani, să fi reușit să asigure conducerea efectivă a celor 5 bănci unde era ales ca președinte; prezența sa fiind destul de episodică și, solicitată doar în cazurile unor probleme deosebite de ordin administrativ, de regulă, la adunările generale ale acționarilor.

Prezența președinților-avocați la băncile mari („Ardeleana”, „Victoria”, „Timișana”, „Oravițeană”, „Bănățeană”, „Silvania”, „Economul”) (Gheorghe Pop de Băsești și Eugen Bianu aveau studii de drept, deși în statistici apar ca mari proprietari și nu sunt unice asemenea cazuri) ce dominau și practic coordonau sistemul de credit românesc este deosebit de semnificativă, întrucât, aceștia erau apreciați, în cercurile elitei românești, cu excepția economiștilor cu studii superioare, ca persoanele cele mai competente în plan profesional de a asigura calitatea managementului bancar.

Funcția de vicepreședinte nu a fost apreciată de către toate conducerile băncilor ca o necesitate, astfel că la cele 152 de bănci din 1913, aveau nominalizați doar 104

---

⁶¹ *Anuarul băncilor române*, XVI, Sibiu 1914, p. 91

vicepreședinți, (vezi Anexa D), deoarece pentru cazurile în care lipseau aceste funcții se socotea, că președintele, sau ceilalți membri ai Direcțiunilor aveau capacitatea de a rezolva problemele de conducere și administrare a instituțiilor de credit în condiții optime. Lipsa funcției de vicepreședinte nu a fost determinată de anumite criterii de natură economică, întrucât, aceasta nu figura în mod expres sau cu o anume preponderență la o categorie anumită de bănci. Astfel, fără vicepreședinte figurau deopotrivă, Comitetele de Direcțiune de la băncile foarte mici, mici, mijlocii și chiar mari ca „Albina”, „Silvania” sau „Luceafărul” (Vârșet). Pe funcțiile de vicepreședinți, ca și în situațiile anterioare, chiar într-o proporție mai mare, erau preferați clericii, 52 din 104 în procent de 50% din numărul total al vicepreședinților de bănci, în anul 1913 (e drept, predominau numeric și procentual numărul celor de grad inferior - preoți sau parohi - 32). Surprinde numărul scăzut al vicepreședinților-avocați 1%(6) în comparație cu situația reprezentării lor la funcțiile de președinți; în schimb, se menține, proporțional, reprezentarea notarilor, 9 la număr, sau este augmentată prezența - economilor țărani vicepreședinți (9), dar îndeosebi la băncile foarte mici și mici, Anexa D.

În funcțiile de vicepreședinți au fost aleși, ca și în cazul președinților o serie de personalități ale vieții publice sau cultural-spirituale precum: Aurel Vlad la banca „Progresul”; Teodor Mihali, la banca „Aurora”(care îl avea ca președinte pe fruntașul și intransigentul lider al P.N.R. Vasile Lucaciu); protopopul Elie Dăianu, la banca „Economul” (fost director al acestei bănci, unul din spiritele de seamă ale vieții culturale românești din lumea Clujului și a bisericii greco-catolice); medicul Nicolae Comșa, la „Casa de păstrare din Săliște” (lider zonal al P.N.R.); farmacistul Nicolae Vlad, la banca „Ardeleana”; protopopul Procopiu Givulescu, la banca „Mureșanul” (fost profesor la Școlile românești de la Brașov); directorul Preparandiei de teologi și de învățători de la Arad, Roman R. Ciorogariu (remarcabilă personalitate a vieții politice și culturale arădene) la banca „Victoria”; parohul Nicolae Cărpinișan la banca „Agricola” din Sebeș,(autorul unei moderne monografii a localității Răhău, colaborator la publicațiile românești din Orăștie cu articole de factură socială și economică); Amos Frâncu, la banca „Piatra” din Teiuș (directorul băncii „Economul”, unul din cei mai dinamici sprijinitori ai cooperăției de credit din zona Clujului) etc. Anexa D.

c) Comitetele de Supraveghere (Comitetele de cenzori sau de reviziune după denumirea statutelor „Albina” din Sibiu) funcționau în baza dispozițiilor legii comerciale din 1875 și a prevederilor înscrise în statutele de funcționare ale fiecărei bănci românești,

fiind investiți cu executarea controlului asupra operațiunilor financiare și activităților administrative derulate de Comitetele de Direcțiune și de către corpul funcționarilor, apreciind corectitudinea tuturor acțiunilor bancare derulate pe parcursul unui an financiar precum respectarea normelor de purtare a registrelor, scriptelor și casei instituțiilor de credit. De asemenea, aceste organisme se pronunțau asupra calității încheierilor anuale bilanțiere, a propunerilor privind distribuirea profitului net. Fără raportul Comitetelor de Supraveghere adunările generale nu aveau dreptul de a decide asupra calității bilanțurilor și, îndeosebi, a aprobării modalităților de distribuire a beneficiului net⁶².

Membrii Comitetelor de supraveghere erau aleși de către adunările generale pe o perioadă de 3 ani de zile (în primii ani de activitate ai băncii „Albina” erau aleși pentru un an), după care, o parte ieșeau din funcție prin tragere la sorți, ceilalți, având dreptul de a fi realeși. În practica, curentă, la majoritatea băncilor s-a generalizat sistemul realegerii tuturor membrilor fostelor Comitete de Supraveghere, cu excepția acelor care nu satisfăceau condițiile exercitării atribuțiilor sau a cazurilor când din proprie inițiativă, unii membrii renunțau să mai candideze pentru asemenea funcții. Numărul membrilor din Comitetele de Supraveghere a variat între 3-5 persoane (excepții întâlnindu-se la băncile „Economul” unde din 1898 sunt aleși 7 membrii; „Sentinela” - Satul Nou care în anul 1913 avea 6 membrii sau la banca „Viitorul” cu un comitet de supraveghere de 7 membrii). Inițial, unele bănci pe lângă membrii plini au mai ales, câte 2 membrii supleanți, care intrau în atribuțiile lor în lipsa membrilor ordinari (a se vedea cazul băncii „Ardeleana” între anii 1886-1901). Având în vedere atribuțiile deosebite ale acestor organisme, care solicitau prezența unor membrii cu pregătire sau cel puțin cu experiență financiar-bancară, bogată, deoarece Legea comercială nu impunea restricții pentru Comitetele de supraveghere, erau aleși și membrii care nu erau acționari ai băncilor în cauză, dar aveau pregătirea de specialitate sau activau de mai multă vreme în instituțiile de credit naționale. Membrii Direcțiunilor sau funcționarii băncilor nu aveau dreptul de a fi aleși în Comitetele de Supraveghere ale propriei instituții bancare, dar puteau figura între membrii acestor organisme de la alte bănci românești, posibilitate, exploatată de către conducerile unor instituții de credit pentru a-și întări corpul membrilor Comitetelor de Supraveghere cu specialiști de marcă din sistemul de credit românesc, mai ales că numărul acestora era destul de restrâns. Prin aceste proceduri, pe lângă sporirea eficienței activităților interne de

---

⁶² Nicolae Petra Petrescu, op. cit., p. 172

control financiar, s-a creat un adevărat sistem de, interrelații între instituțiile de credit românești, cu urmări benefice pentru coordonarea generală a politicilor financiar-economice la nivelul întregii Transilvanii. Între membrii Comitetelor de Supraveghere ca de altfel și ai Direcțiunilor, uneori și în cazul funcționarilor, oglindind și componența masei acționarului, la unele bănci din zona Banatului („Berzava”, „Institutul de credit și economii Găvoștia”) au figurat și etnici șvabi sau maghiari.

Membrii Comitetului de Supraveghere își alegeau, periodic, un președinte, un vicepreședinte și un notar sau secretar (când erau mai mulți de 3 membrii), însă nominalizările lor, în bilanțurile transmise redacției „Anuarului băncilor române” erau efectuate extrem de sporadic (spre exemplu pentru anul 1913 erau nominalizați cu funcția de președinți doar 21 de persoane).

Rezultatele activităților de control sau revizuire ale Comitetelor de Supraveghere erau consemnate în registre speciale, existând posibilitatea urmăririi aplicării observațiilor de către Comitetele de Direcțiune a îndreptării eventualelor nereguli sesizate pe parcursul unui an financiar.

Dreptul de control al membrilor Comitetelor de Supraveghere era nelimitat, în sensul că Direcțiunile erau obligate să ofere toată documentația și toate informațiile solicitate, inclusiv, încheierea bilanțieră anuală și proiectul pentru distribuirea beneficiului net. Toate observațiile privind modificările sau respingerea conținutului acestor documente fundamentale trebuiau să fie motivate în scris cu argumente explicite și fără nici un echivoc pentru a se înainta, după caz, spre dezbateră și aprobarea lor de către adunările generale. De regulă, abaterile sesizate de către Comitetele de Supraveghere erau rezolvate la nivelul Direcțiunilor pentru a nu se oferi motivații pentru o publicitate negativă, care ar fi periclitat interesele băncii în cauză. Dacă însă Comitetele de Supraveghere sesizau greșeli majore în conducerea și administrarea unei bănci, aveau dreptul, prin dispozițiile statutare, să convoace adunarea generală a acționarilor pentru a se aduce hotărârile menite să reabiliteze activitatea băncii. Deși dreptul de control al Comitetelor de Supraveghere viza și aspectele administrative (modalitățile și calitatea actelor de conducere a membrilor Direcțiunilor), ele, nu aveau posibilitatea de a da dispoziții și de a lua măsuri disciplinare. De asemenea, controlul era executat în prezența membrilor Direcțiunii sau a mandatarului acesteia pentru asemenea activități, iar actele controlate de către Comitetele de Supraveghere trebuiau să fie restituite imediat. Evident activitatea de control intern se realiza sub semnul respectării unei desăvârșite confidențialități, iar neregulile descoperite de membrii Comitetelor de

Supraveghere erau aduse la cunoștința membrilor Direcțiilor; numai în cazuri excepționale, când greșelile de management economic și administrativ periclitau interesele băncii, concluziile acestora solid argumentate, erau avansate spre dezbatere în adunările generale ale acționarilor, devenind astfel publice. Problema calității controlului financiar menit să elimine eșecurile financiare sau chiar falimentele băncilor, pe lângă generalizarea terminologiei bancare și a procedeeleor de întocmire a bilanțurilor anuale a stat în atenția conferințelor directorilor băncilor române și apoi a „Solidarității” la începutul secolului XX.

Remunerarea membrilor Comitetelor de Supraveghere deși nu era prevăzută în Legea comercială, era înscrisă în statutele majorității băncilor (la banca „Albina” se prevede o tantiemă de 1% din profitul net) sau era aprobată, anual, de către Comitetele de Direcțiune și de adunările generale ale acționarilor în funcție de cuantumul valoric al profitului net și de activitatea desfășurată de către membrii acestor organisme, sub forma tantiemelor, fie ca un subcapitol special, fie ca un subcapitol cumulativ cu tantiemele membrilor Comitetelor de Direcțiune și înscrise în mod expres, în portofoliul profitului net. Nu rare ori, sumele acordate Comitetelor de Supraveghere depășeau 1% din profitul net, ajungând, la unele bănci la peste 3%⁶³. Dar, la o serie de instituții bancare, chiar de talie mijlocie, nu erau înscrise în bilanțurile publicate pentru anul 1913 specificații privind remunerarea membrilor Comitetelor de Supraveghere, ca de altfel și pentru membrii Comitetelor de Direcțiune, existând posibilitatea remunerării acestora, indirect, prin acordarea unor supradividende în calitatea lor de principali acționari ai băncilor respective⁶⁴ (vezi cazurile băncilor „Drăganul” - Beiuș, „Grănițerul” - Dobra, „Maramureșana,„Mercur”, „Poporul” - Săliște, „Sătmăreana” etc).

Numărul membrilor Comitetelor de Supraveghere a sporit în ritmul creșterii numărului băncilor ajungând, în anul 1913, la cele 152 de bănci, la 759 de persoane (fără nominalizarea unor supleanți care nu apar în bilanțurile date publicității). Distribuția acestora după criteriile socio-profesionale este mult mai echilibrată față de situația surprinsă la membrii Comitetelor de Direcțiune. Astfel, din numărul total al membrilor Comitetelor de Supraveghere sunt înregistrați: 184 de clerici 24,24%; 57 avocați - 7,51%; 33 de notari 4,34%; 80 de învățători și profesori 10,54%; 17 medici 2,24%; 67 comercianți și meseriași -

---

⁶³ A se vedea situațiile din anul 1913 de la băncile „Crișana”, „Timișana”, „Patria”, „Selegeana”, etc. Și doar ca excepție de 5-6% la băncile „Corvineana” și „Aurora”

⁶⁴ *Anuarul băncilor române XVI*, Sibiu 1914, p. 3 și passim

8,83%; 79 economi și plugari -10,41%; 63 proprietari funciari mijlocii și arendași -8,30%; 4 mari proprietari funciari -0,53%; 9 alte profesii - 1,19%; 105 fără profesii cu funcții (directori, contabili, funcționari de bancă, etc.) -13,83%; 69, fără profesii și fără funcții (probabil economi, în majoritatea cazurilor, deoarece provin de la bănci foarte mici) - 8,04%. Anexa E.

Prezența clericilor (preoți, protopopi, canonici, vicari) într-un organism ce solicita în mod expres cunoștințe de specialitate chiar, și la băncile mari este în parte motivată de dorința apărării intereselor acționarilor clerici și a instituțiilor bisericesti acționari, ca persoane juridice (consistoriile episcopale și arhidiecezele mitropoliilor ortodoxe și greco-catolice deținând un număr apreciabil de acțiuni precum și însemnate depozite la marile bănci), cât și datorită implicării lor în procesul de constituire și funcționare a sistemului bancar. Pe de altă parte, clericii, prin prestigiul profesiei și prin creditul de care se bucurau în comunitățile românești și, evident, în fața masei acționarilor, reprezentau un factor suplimentar ce garanta sau trebuia să garanteze calitatea activităților derulate de Comitetele de Supraveghere.

Numărul relativ mare al țăranilor-economi se datorează predominanței acestora în Comitetele de Supraveghere ale băncilor mici și foarte mici care nu aveau posibilități financiare pentru remunerarea unor membrii externi, specialiști, și, care aveau acționari, în marea lor majoritate, proveniți din rândul proprietarilor funciari mici. Cu unele excepții, aceleași motivații susțin și prezența proprietarilor funciari mijlocii și a țăranilor înstăriți în Comitetele de Supraveghere, la care s-ar putea adăuga mențiunea că, unii dintre ei, se număra printre acționarii principali băncilor unde figurau în calitate de membri ai Comitetelor de Supraveghere.

Este remarcată, dar firească, însă, prezența funcționarilor de bancă în număr de 105 (directori, contabili, casieri, etc.) care în virtutea pregătirii intelectuale în domeniul comercial-bancar, de nivel superior, dar mai ales mediu, cât și a experienței dobândite în practica financiară, reprezentau persoanele cele mai potrivite pentru executarea atribuțiilor ce reveneau membrilor Comitetelor de Supraveghere; prezența lor, fiind cea mai sigură garantată pentru calitatea și eficiența activităților de control financiar intern, Nu întâmplător, aceștia vor figura, în număr substanțial, și printre președinții Comitetelor de Supraveghere.

Completarea nominalizărilor președinților Comitetelor de Supraveghere (în afara celor 21 de cazuri precizate în bilanțurile publicate în „Anuarul băncilor române” pentru anul 1913 am dedus-o din modalitatea înscrierii membrilor acestora, fără respectarea unei ordini alfabetică, acceptând ideea că, primul membru nominalizat în fiecare Comitet de Supraveghere, care nu avea specificată funcția, ar fi președintele aceluia organism. Ipoteza noastră este întărită de faptul că una și aceeași persoană, care apărea în mai multe Comitete de Supraveghere nu figura întotdeauna ca primul membru nominalizat al acestor organisme de control. Spre exemplu, Dominic Rațiu unul dintre cei mai vechi și cunoscuți funcționari ai băncii „Albina”, dirigentul filialei sale din Lugoj, apare nominalizat de 2 ori ca reședinte și, figurează, pe primul loc, în 6 Comitete de Supraveghere și printre ceilalți membrii la alte 2 Comitete de Supraveghere.

Și mai concludente sunt cazurile lui Ioan Rebeaga, casier la banca „Albina”, și Nicolae Căciulă, contabil șef la banca „Economul”, care figurează fiecare, în câte 3 Comitete de Supraveghere, dar pe primul loc doar la câte un singur organism. De asemenea, deși contabilul Aurel C. Domșa de la Casa Centrală din Blaj, este membru în Comitetul de Supraveghere, numai în Comitetul băncii „Patria” - Blaj este înscris pe prima poziție. În consecință, aceștia, îndeplinesc, în cazul primei nominalizări, funcția de președinte al Comitetului respectiv, iar în celelalte cazuri funcții de membru ordinar; dar extinderea acestui criteriu și pentru funcția de președinte sau notar era într-adevăr hazardată. În acest mod, am reușit, să definitivăm, credem fără echivocuri, lista celor 152 de președinți ai Comitetelor de Supraveghere ce revin după profesie și ocupație socio-economică: clericilor - 47 de președinți (30,92%); avocaților - 15 (9,87%); medicilor - 5 (3,29%); notarilor - 10 (6,58%); învățătorilor și profesorilor - 13 (8,55%); economilor și proprietarilor - 10 (din care 2 cu probabilitatea ocupației)(6,52%); marilor proprietari funciari - 1 (0,66%);comercianților și meseriașilor - 9 (5,29%); funcționarilor de bancă (directori, dirigenți, contabili, casieri) - 42 (26,63%). Anexa F. Dacă prezența clericilor în calitate de președinți are cel puțin o dublă motivație derivată din prestigiul profesiei și a personalități implicate, la băncile mari și mijlocii („Bihoreana”, „Economul”, „Lumina”) reprezentând interesele acționariatului bancar iar la băncile mici din mediul rural, oferindu-și cunoștințele de cultură economică generală, pe fondul precarității numărului de intelectuali, implicarea apreciabilă a funcționarilor de bancă cu asemenea atribuții reprezintă un act de normalitate. Participarea acestora din urmă în activitatea și conducerea Comitetelor de Supraveghere, îndeosebi de la băncile mari și mijlocii se realiza numai în urma unor

prealabile avizări a conducerilor instituțiilor de credit din care proveneau, acțiunea, fiind, de altfel, încurajată de către Comitetul de Direcțiune al „Solidarității”. Insistențele acestuia de a se implica, în activitatea de control intern și apoi de control extern, funcționari cu experiență deosebită în domeniul contabilității financiar-bancare, solicitare perfect explicabilă, a limitat, într-o oarecare măsură, prezența, în număr mai mare a funcționarilor bancari, cu o experiență și practică bancară mai redusă.

Cumularea funcției de președinte la mai multe Comitete de Supraveghere de către unii funcționari superiori de bancă (directori, dirigenți, contabili, casieri) nu se limitează numai la cazurile amintite mai sus, lor, adăugându-li-se nume ca Iosif Lissai, contabil șef la banca „Albina”, (președinte la 4 Comitete de Supraveghere), sau Ioan Vătășan, contabil la aceeași instituție bancară (președinte la 3 Comitete), Ion Lapedatu (președinte în 3 Comitete). Anexa I. De altfel, Dominic Rațiu, Ioan Vătășan, Iosif Lisai, Iosif Diamandi, Nicolae Căciulă, Constantin Popp, etc. erau desemnați ca și revizori contabili ai „Solidarității” pentru efectuarea controlului extern la băncile românești afiliate acesteia, cu mențiunea că această activitate o exercitau numai asupra instituțiilor bancare în care nu figurau ca membrii ai organismelor de conducere, administrare sau control, excluzând prezența acestora la băncile unde erau fie membrii sau președinți ai Comitetelor de Direcțiune, sau Supraveghere sau unde erau angajați în calitate de funcționari.

Raportarea numărului funcțiilor de președinți la numărul membrilor din Comitetele de Supraveghere în cadrul aceluiași grup socio-profesional ne oferă, procentual, gradul de reprezentativitate în posturile de conducere ale acestor organisme de control pentru: clerici - 25,54% (47 de președinți la 184 de membrii); avocați - 26,32% (15-57); notari 30,30% (10-33); învățători 6,25% (13-80); 29,41% (5-17); economi și proprietari - 7,04% (10-142); mari proprietari 25% (1-4); funcționari (directori, contabili, funcționari de bancă, etc.) 40% (42-105). Gradul de reprezentativitate a diferitelor grupuri socio-profesionale este relativ normal, chiar rezonabil, dacă ne raportăm la ponderea acestora în organismele de conducere ale instituțiilor de credit naționale și chiar la masa acționarilor acestora, adăugând faptul că numărul specialiștilor cu pregătire în domeniul financiar, angajați ca funcționari sau supleanți în organismele de conducere și administrare ale băncilor este redus în raport cu numărul absolvenților de învățământ comercial de nivel mediu sau superior. Asupra gradului de cuprindere a specialiștilor din domeniul comercial-bancar, pregătiți în diverse instituții de învățământ din monarhia austro-ungară s-au emis, nu rareori, păreri critice în periodicele românești, îndeosebi în cele de profil economic precum „Revista economică”.

În această privință unul dintre cei mai avizați specialiști, în anul 1907, Arsenie Vlaicu, în calitate de director al Școlii Comerciale Superioare greco-orientale de la Brașov, efectuând o analiză deosebit de riguroasă cu referire la carierele „abiturenților” (absolvenților) acestei prestigioase instituții de învățământ românesc de profil, remarca, cu regret, că până la acea dată, doar % dintre aceștia au fost angajați de către băncile naționale.

Acestea, adăuga Vlaicu, preferă, încă, să mențină și să promoveze în funcțiile financiar-bancare avocați, preoți, învățători, deși aceștia nu au pregătirea și competența unui absolvent de învățământ comercial de grad mediu. Chiar, cu un anumit sarcasm, la această stare anormală, sublinia că, „unele instituții (bănci) au fixat în statutele lor anomalia de a avea directori tot numai avocați”⁶⁵.

Problema atragerii și selecției cadrele de la conducere și administrare la instituțiile bancare, îndeosebi a funcționarilor de bancă din rândul specialiștilor a fost în atenția economiștilor epocii și a conducerii Uniunii bancare „Solidaritatea” pe măsura creșterii numărului instituțiilor de credit, a diversificării și amplificării volumului valoric al operațiunilor financiare, care le impuneau sporirea personalului funcționăresc, dar și exigențe noi, de ordin calitativ în privința pregătirii profesionale a acestuia.

d) Corpul funcționarilor sau personalul de execuție a operațiunilor financiar-bancare din instituțiile de credit românești, conform prevederilor statutelor acestora, era condus, nemijlocit, de către directorul executiv al fiecărei bănci în parte, responsabil, de calitatea activității funcționarilor din subordine în fața Comitetului de direcțiune.

1. Directorii

Întrucât legea comercială din 1875 nu avea referiri speciale decât pentru organismele de conducere și control ale societăților comerciale și bancare, la unele bănci naționale, directorul executiv a fost ales și de către adunările generale ale acționarilor, discuțiile asupra persoanei abilitate pentru acest post degenerând, uneori, în dispute marcate de subiectivismul grupurilor de interese. De regulă, însă, directorul executiv era selectat și numit de către Comitetul de Direcțiune dintre persoanele care dovedeau capacitatea de administrare și cuprindere a tuturor afacerilor bancare, capabil, la rândul său, de a conduce grupul de funcționari al instituțiilor de credit, care la marile bănci, se ridica la câteva zeci de persoane. În statutul primei și celei mai mari bănci românești, „Albina” se preciza în

---

⁶⁵ Arsenie Vlaicu, *Carierele abiturienților*, în *Anuarul Școlii Comerciale Superioare greco-orientală din Brașov*, an școlar 1903/1904, Brașov, 1904, p. 17

mod expres: „Directorul este organul executiv al societății și dirigentul (conducătorul ei)”⁶⁶.

Atribuțiile directorului executiv decurgeau din această calitate în sensul că trebuia să coordoneze întreaga activitate economico-financiară realizată de către funcționarii băncii. Directorul înainta propunerile de creditare și informa periodic Direcțiunea despre derularea afacerilor financiare ale băncii; avansa propunerile privind salarizarea, sancționarea demisia sau angajarea funcționarilor instituției de credit respective. Directorul executiv era angajat printr-un contract în care se stipula cuantumul salariului precum și atribuțiile și obligațiile acestuia față de bancă, în plus, acesta, primea o tantiemă anuală destul de crescută la sfârșitul anului, evident, în funcție și de cuantumul profitului net. La marile bănci precum Albina, tantiema era precizată în statutele băncilor; în acest caz, aceasta se ridica la 2% din beneficiu⁶⁷. Deși, în principiu directorul trebuia să respecte statutul său de prim sau înalt funcționar al băncii și să nu participe în activitatea organismului de conducere al acesteia decât în calitate de invitat, din motive practice dar și datorită unor interese personale, în multe cazuri, el, va fi ales ca membru al Direcțiunilor instituțiilor de credit, și nu rareori, chiar în funcția de președinte al acestora încălcându-se principiul separației funcțiilor și a atribuțiilor. La băncile unde directorii nu erau membrii, participarea lor la ședințele Comitetului de Direcțiune era obligatorie, fără a avea drept de vot deliberativ. În cazurile când săvârșeau grave erori sau nu reușeau să conducă corespunzător afacerile bancare, directorii executivi erau suspendați sau demiși din funcție, fiind adeseori sancționați, fie prin anularea drepturilor de la fondul de pensii, fie, în situațiile când prejudiciile pe seama băncii erau mari, prin împreresuarea lor pentru recuperarea daunelor de care se făceau vinovați.

Cea mai înaltă funcție deținută de un funcționar în cadrul băncilor era aceea de director executiv, iar la filiale de dirigent sau delegat al băncii respective; aceștia din urmă îndeplineau funcțiile directorului executiv în teritoriu cu obligația de informa periodic directorul băncii centrale sau, chiar, aveau obligația să solicite aprobarea acestuia pentru efectuarea unor operațiuni financiare de volum valoric mai însemnat, care, de regulă, trebuiau să aibă și acceptul Comitetelor de Direcțiune. Interesantă este constatarea din bilanțurile băncilor pe anul 1913, privind lipsa nominalizării funcției de director executiv la un număr de 26 de instituții de credit, de capacitate financiară mică sau chiar spre mijlocie,

---

⁶⁶ Nicolae Petra Petrescu, op.cit. p. 171

⁶⁷ Nicolae Petra Petrescu., op.cit. p. 173

deși această situație nu reprezintă regula, locul directorului fiind preluat de cei care exercitau funcțiile de secretar de bancă, contabil sau de casier. Anexa G. Astfel, „Casa de păstrare din Miercurea” care avea un capital de 300000 k și active de peste 1.750.000 k, era administrată de un secretar de bancă”; „Ajutorul” din Șeica, cu un capital de 250.000 k și active de circa 975.000 k, avea ca principal funcționar în locul directorului executiv un prim-contabil, pe când, băncile: „Schinteia”, Tăure (capital de 10.000 k), „Venețiana”, Veneția de Jos și „Reșnoveana”, Râșnov (ambele cu câte 20.000 de k capital social) aveau directori executivi.⁶⁸ Nici banca „Furnica”, înființată, încă în 1883 (a doua bancă comercială după „Albina” din Sibiu), nu a avut director executiv, decât din anul 1903.⁶⁹

Este de presupus că din lipsa unor funcționari calificați dar mai ales din cauza unor interese particulare de ordin economic ale principalilor acționari ai băncilor încadrate în această categorie să nu se fi nominalizat funcția de director executiv explicația fiind parțial valabilă și pentru cealaltă categorie a băncilor mici, cu forță financiară comparabilă cu a unor cooperative de credit, care aveau director executiv ales, de regulă, din rândul celor mai mari acționari sau personalități de mare influență asupra populației din zona lor de activitate.

La cele 152 de bănci și 51 de filiale și agenturi bancare române pentru anul 1913 figurau 126 de directori executivi, 49 de dirigenți și delegați de filiale și agenturi, la care, se adăugau 26 de conducători din administrația băncilor fără a avea nominalizată calitatea de directori executivi, dar, care îndeplineau funcțiile acestora, dar în posturile de contabili sau casieri ai instituțiilor de credit respective. Anexa G. Astfel, numărul persoanelor implicate în conducerea grupurilor administrative de funcționari ai băncilor românești, în anul 1913, se ridică la cifra de 201 de înalți funcționari, din cei 927 de funcționari înregistrați, în același an, reprezentând un procentaj de circa 21,68% din totalul personalului angajat de băncile române la aceea dată. Dacă, în medie, pentru fiecare funcționar conducător de bancă reveneau peste patru funcționari subordonați, situația reală pentru fiecare bancă era radical diferită; la marile bănci românești erau angajați zeci de funcționari cu diverse atribuțiuni (spre exemplu banca „Albina” avea, un total 109 funcționari), spre deosebire de băncile mici care aveau, de regulă, 2-3 funcționari; banca „Surul”- Racovița -figurând doar

---

⁶⁸ *Anuarul băncilor române* Anul 1915, XVI, Sibiu, 1914, p. 126-127; 132; 161-162

⁶⁹ *Lucian Dronca, op.cit., p. 211*

cu un singur funcționar, drept pentru care Comitetul său de Direcțiune nici nu-i precizase calitatea, mai ales că acesta era și președintele acestui organism de conducere.⁷⁰

Deși, prin calitățile lor de funcționari, directorii executivi, care îndeplineau o funcție executivă nu ar fi trebuit să intre în Comitetele de Direcțiune, profitându-se de faptul că Legea comercială nu interzicea acest cumul de atribuții, o parte însemnată a acestora (67 directori și dirigenți în procent de 33,33%) erau reprezentanți ca membrii plini în conducerile băncilor, iar, în 39 de cazuri, cumulau și funcții de președinte ale Comitetelor de Direcțiune, respective, îndeosebi, la băncile mici (deși, nici în acest caz, această apreciere nu reprezenta regula, deoarece bănci precum „Grănițerul”, Dobra sau „Sebeșana”, Caransebeș, erau instituții cu o capacitate financiară mijlocie), adică în procent de 19,40% din totalul funcționarilor (201), exercitând funcțiile principale de conducere și execuție ale băncilor respective.

Această situație de excepție era, oarecum anormală, mai ales în cazul cumulării funcțiilor de director executiv și de președinte al Comitetului de Direcțiune, întrucât președintele avea atribuțiile de a supraveghea și controla activitatea directorului de a aproba încheierea unor afaceri uneori riscante și, de a constata calitatea activității acestuia. Or aceste activități erau imposibil de a se exercita normal, dacă președintele și directorul executiv sau funcționarul ce exercita atribuțiile de director executiv era una și aceeași persoană. Rămânea, în asemenea situații, în sarcina celorlalți membri ai Direcțiunii (Consiliului de administrație) să exercite aceste prerogative sau să se pronunțe asupra activității desfășurate de președintele - director executiv, cu toate că, cea mai mare dintre aceștia nu aveau cunoștințe de specialitate.

Prezența directorilor executivi ca membrii în Comitetele de Direcțiune a fost determinată cel puțin de două motivații. Prima dintre ele rezultă din procesul de constituire a băncilor, mulți dintre viitorii directori, numărându-se nu numai printre inițiatorii lor ei, ci și printre principalii lor acționari, bucurându-se, astfel, de încrederea membrilor Adunărilor generale și Comitetelor de Direcțiune în baza capacității lor materiale, a prestigiului profesiei și a pregătirii lor intelectuale, chiar dacă nu aveau studii de specialitate în domeniul financiar. Spre exemplu, directorii băncilor „Sylvania” și „Bihoreana”, Andrei Cosma, avocat și mare proprietar, respectiv avocatul Coriolan Pop se numărau printre

---

⁷⁰ „Anuarul băncilor române”, Anul XVI, 1915, Sibiu, 1914, p. 7-8; Ibidem, p. 152

fundatorii și principalii acționari ai respectivelor instituții de credit.⁷¹ Al doilea motiv, care avea o susținere mai reală și mai apropiată de activitatea financiară bancară internă a fiecărei bănci, deriva din necesitatea prezenței directorului executiv la adunările Comitetelor de Direcțiune pentru continua informare a membrilor acestora și pentru motivarea operațiunilor de creditare ce trebuiau derulate. La aceasta, se adăuga, prestigiul și pregătirea profesională a directorului care avea, astfel, prin cunoașterea mai exactă a problemelor financiare și de administrație puncte de vedere ce atârnavă decisiv în adoptarea hotărârii conducerilor băncilor. Este semnificativ, faptul că la banca „Albina” luată ca model de către inițiatorii tuturor instituțiilor de credit naționale s-a respectat principiul separării funcțiilor în organismele de conducere. Directorii acesteia, Visarion Roman și apoi, din 1886, Partenie Cosma nu vor fi între membrii Comitetului de Direcțiune. Prestigiul și capacitatea acestora, îndeosebi a lui Partenie Cosma, deși nu absolviseră studii de specialitate, le-a asigurat o reală și necontestată influență la nivelul conducerii băncii, încât propunerile avansate de ei primeau, aproape fără controverse sau modificări, aprobarea membrilor Direcțiunii băncii. De altfel, la începutul secolului XX Partenie Cosma devenise nu numai liderul nenominalizat al „Albinei”, ci și al întregului sistem bancar românesc.

În cazul cumulului de atribuții de președinte al Direcțiunii și de director executiv, la motivațiile de mai sus, se adaugă și aspectele ce țin de capacitatea economică a respectivelor instituții de credit, dorința membrilor conducerilor de bancă respective de a face economie la plata unui funcționar de valoarea și calitatea unui director și de faptul că, aceștia, nu apreciau ca necesară instituirea unei asemenea funcții pentru volumul operațiilor de creditare pe care banca respectivă îl derula la un moment dat. În alte cazuri se reclama și lipsa unor specialiști în domeniul financiar-bancar. Nevoia de economisire a fondurilor băncilor a determinat, de asemenea, cumularea unor funcții de execuție, îndeosebi, la băncile mici (spre exemplu: la banca „Orientul” din Dobra, Lazăr Vraciu era director executiv și contabil; la banca „Detunata” din Bucium Nicolae David îndeplinea funcția de director executiv și prim contabil; la banca „Voileana” din Voila, George Vasu senior era director executiv și casier etc); la unele efectuându-se o asemenea nominalizare, la cele mai

---

⁷¹ Lucian Dronca, *op.cit.*, p. 107; 134-136, pentru situația de la „Bihoreana” a se vedea și Ioan Crișan, *Activitatea Institutului de Credit și Economii „Bihoreana” (1898-1918) în Istorie financiar-bancară*, vol. I, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 121-122

multe, presupunându-se asemenea condiție deoarece aveau un număr foarte restrâns de funcționari.

Aprecierile privind calitatea pregătirii intelectuale și de specialitate a celor mai înalți funcționari de bancă - directori executivi sau locuitorii lor - în literatura de specialitate au rămas, la nivelul unor exprimări globale și generale, toate, însă, subliniind faptul că, pregătirea profesională a acestora de nivel mediu, liceal, sau superior de instituții universitare și academice era realizată, cu precădere, în alte domenii decât cele de strictă specialitate, adică de școli sau facultăți comerciale. Această stare a fost determinată de orientările elitelor românilor transilvăneni în pregătirea intelectuală spre profesiile tradiționale liberale, de clerici avocați sau învățători, cel mult spre domeniul instrucției și educației pentru profesiile de învățători și profesori. Pregătirea medie sau superioară spre domeniile comerciale și, îndeosebi, industriale, reprezentând doar o minoritate profesională în cadrul instruirii intelectualității românești.

Studierea datelor, incomplete, oferite de „Anuarul băncilor române” pentru anul 1913, referitoare la situația profesională a directorilor de bancă sau a funcționarilor ce îndeplineau asemenea atribuții confirmă aceste prezumții, dar ne prezintă și un tablou (e drept aproximativ) al reprezentării profesiilor și, în consecință, al pregătirii și capacității intelectuale a înalților funcționari de bancă.

Astfel, din numărul celor 201 de conducători executivi ai instituțiilor bancare, ai filialelor și agenturilor acestora s-a reușit cunoașterea profesiilor pentru 153 persoane, în procentaj de 76,12%; pentru ceilalți 48 de înalți funcționari, în proporție, de 23,38%, „Anuarul”, nefurnizând decât denumirea funcției ocupate de către aceștia și nici o informație despre profesia sau pregătirea intelectuală.⁷² în ordinea descrescândă a numărului profesiunilor în care s-au pregătit sau pe care le practicau înalții funcționari, în paralel cu funcțiile bancare, constatăm că: 53 erau avocați (26,37%); 33 clerici (16,42%); 23 economiști (din care 4 cu studii academice) (11,44%); 9 notari (4,48%); 9 învățători și profesori (4,48%); 8 proprietari și mari proprietari (3,98%); 4 medici (1,98%); 4 ingineri (2 cu studii neterminate) (1,98%); 3 economi - țărani înstăriți (1,46%); 6 alte profesii (2,99%) (măcelar, oficial poștal, proprietar de fabrică, vigil, privatier, etc). Din tabloul privind situația socio-profesională reiese că majoritatea conducătorilor executivi din băncile românești nu aveau studii de specialitate în domeniul comercial-bancar. Anexa G.

---

⁷² „Anuarul băncilor române”, Anul XVI, 1915, Sibiu, 1914, p. 2-173

Coefficientul de reprezentativitate al directorilor și al locuitorilor acestora din numărul membrilor grupurilor socio-profesionale și economice prezenți în organismele de conducere, control și administrare ale băncilor românești din anul 1913, ne oferă următoarele procente, deosebit de sugestive, pentru: clerici, 5,78% (33 directori, diriginți - clerici față de 571 membrii prezenți în organismele băncilor); avocați, 18,09% (53-293); notari, 7,69% (9-117); învățători și profesori, 4,69% (9-194); medici, 5,97% (4-67); comercianți, meseriași, ingineri, 3,06% (5-163); economi și proprietari mijlocii, 1,71% (7-409); mari proprietari, 7,54% (4-53). La această situație se adaugă și reprezentarea economiștilor cu studii medii și superioare, de circa 10% din numărul total al funcționarilor cu pregătire de specialitate care, la rândul lor, reprezentau aproximativ 25-30% din personalul funcționăresc de execuție. Este semnificativ coeficientul de reprezentativitate al avocaților în funcțiile de conducere executivă ale băncilor, remarcat, de altfel, în note apreciative diferite de către economiștii și publiciștii români sau în literatura străină, care au analizat structurile organizatorice ale sistemului bancar românesc din Transilvania. Surprinde, oarecum, procentul destul de mic de reprezentativitate al clericilor, care deși domină, prin număr, celelalte grupuri socio-profesionale, prin membrii săi în organismele băncilor, exigențele privind pregătirea de specialitate, precum și preocupările profesionale le-au limitat, în mod firesc, ascensiunea la principale funcții de execuție ale instituțiilor de credit. Totuși, clericii - directori executivi și totodată și președinți ai Comitetelor de Direcțiune, e drept la băncile mici și foarte mici, în număr de 11 persoane (28,20% din 39 de cazuri de această natură) ocupă primul loc față de celelalte categorii socio-profesionale. Alegerea lor în aceste funcții, impunându-se la instituțiile de credit în care numărul intelectualilor era extrem de redus în raport cu masa acționariatului acestora.

De asemenea, constatăm că, la băncile mari, precum „Albina”, „Victoria”, „Ardeleana”, „Economul”, „Bihoreana”, „Sylvania”, „Timișana” etc. cât și la multe dintre instituțiile de credit mijlocii, directorii de bancă proveneau din rândul celor care studiaseră dreptul, deoarece facultățile de drept și științe politice de la Cluj și Budapesta, unde aceștia, în majoritate, se pregătiseră, aveau cursuri de economie generală de contabilitate și statistică, de drept comercial și financiar⁷³, oferind astfel, absolvenților cunoștințe destul de temeinice în domeniul economic și posibilitatea, teoretică, ca în asemenea situații, să îndeplinească și funcții însemnate în sistemul de credit. Apoi, absolvenții de drept

---

⁷³ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa universitară clujeană, Cluj-Napoca, 2000; p. 131-132

cunoșteau problemele ce vizau statutul proprietății și implicarea acesteia în obținerea de credite ipotecare, fiind, astfel, direct avizați în evaluarea posibilităților de creditare cu riscuri reduse a viitorilor debitori, în marea lor majoritate proprietari-țărani, care își girau creditele prin ipotecarea proprietăților proprii sau prin aprecierea valorică a venitului acestor proprietăți.

Prezența unui număr însemnat de clerici (preoți și protopopi) în calitate de directori, mai ales, la băncile mici, uneori și mijlocii, se datora implicării acestora în procesul înființării acestor instituții, cât și prestigiului moral pe care îl aveau la nivelul localităților și zonei de activitate a băncilor respective, la care, se adăuga, uneori, și starea lor materială înfloritoare. În această ultimă privință, trebuie să remarcăm că și directorii-avocați aveau în marea lor majoritate o situație economică prosperă. Nu întâmplător, Andrei Cosma, directorul „Silvaniei”, Emeric Pop directorul „Selejeanei” sau Mihai Bohățel de Glod directorul „Codrenei”, deși absolviseră studiile superioare de drept, figurau cu titlul de mari proprietari și nu de avocați sau de juriști. Anexa F.

Clericii, absolvenți ai Institutelor Teologice de la Sibiu și Blaj, aveau o pregătire primară în problemele economico-financiare, deoarece în curricula de studii se introduseră și cursuri de contabilitate practică, iar la începutul sex.XX., cursuri speciale de cooperatie rurală, la îndemnul conducerii „Astrei”, în perspectiva implicării viitorilor preoți în constituirea unităților economice de tip cooperatist de credit dar și de valorificare a produselor agricole⁷⁴.

Pregătirea intelectuală a notarilor în școli speciale notariale de grad mediu le asigura absolvenților cunoștințele necesare de drept civil privind regimul proprietății, dar și economice de contabilitate simplă, încât prezența lor în calitate de funcționari la nivelul unor bănci mai modeste, în lipsa specialiștilor de profil, era considerată acceptabilă de către conducerile acestora. Implicarea unor medici, e drept puțini la număr, care aveau oricum posibilitatea practicării profesiei în condiții destul de avantajoase, ca de altfel și a unor ingineri reprezintă cazuri de excepții, prezența lor fiind susținută nu numai de prestigiul profesiei cât de cunoștințele economice de strictă necesitate contabilă primite, anterior, în perioada studiilor liceale. Astfel, medicii, George Prunaș, director la „Brădetul” Orlat, sau Ioan Elekes, director la „Sebeșana”, Sebeș, frecventaseră cursurile Gimnaziului superior

---

⁷⁴ „*Transilvania*”, Sibiu, 1912, nr. 1-2, p. 135-147; nr. 3-4, p. 237-266

român ortodox de ia Braşov, unde chiar la secţia reală se includeau la predarea matematicii, ore de contabilitate simplă.⁷⁵

Surprinde prezenţa celor doi economi ţărani înstăriţi, probabil absolvenţi de gimnaziu - în calitatea lor de administratori de bancă, chiar dacă nu aveau funcţii de director executiv, ci numai casier, respectiv contabil, este drept la bănci cu o capacitate economică foarte mică.

Prezenţa unor directori cu studii superioare în domeniul economic-comercial este extrem de firavă, în afara lui Ion I. Lapedatu, director general, la Banca Generală de Asigurare din Sibiu cu studii la Academia Comercială din Budapesta se adaugă, fără a fi menţionaţi însă, în Anuarul din 1913 cu profesia respectivă, ci numai cu funcţiile de director, Vasile C. Osvadă cu studii comerciale la Universitatea din Viena, director la „Agricola” Hunedoara, Ioan Iosif, director la „Cetatea”, Cohalm, cu studii la Academia Comercială Budapesta şi Gregoriu Boca dirigent la „Tibleşana” cu studii comerciale şi incomplete de drept la Budapesta. În schimb remarcăm prezenţa a 19 directori executivi, absolvenţi ai şcolii comerciale din Braşov, dar la băncile mijlocii şi mici sau la unele filiale ale băncilor mari ca „Albina”, „Victoria” sau „Timişana”⁷⁶

În concluzie, marea majoritate a directorilor sau loţiiitorilor lor, în calitatea lor de directori în urma studiilor şcolare sau universitare absolvite erau obligaţi, să suplinească, lipsa cunoştinţelor de tehnică bancară, prin studii personale pe lângă practica efectuată, iniţial, la băncile mari româneşti şi, mai ales, prin experienţa obţinută în exercitarea atribuţiilor conferite de regulamente, cât şi de situaţiile concrete ce le impuneau derularea operaţiunilor financiare. Astfel, avocaţi, precum Partenie Cosma (Albina), Nicolae Oncu şi Sava Raicu (Victoria) Amos Frîncu (Economul) Coriolan Pop (Bihoreana) Andrei Cosma (Silvania) ş.a.m.d. s-au remarcat în domeniul financiar-bancar ca personalităţi extrem de competente cucerind stima şi aprecierile specialiştilor în domeniu, prin corectitudinea, exigenţa şi abilitatea lor, contribuind, efectiv, la ascensiunea economică, neîntreruptă, a băncilor pe care le-au condus vreme îndelungată până la pensionarea lor din funcţiile de directori executivi.

Prezenţa unui număr substanţial, 109 din 201 de directori executivi, dirigenţi sau de funcţionari care îndeplineau atribuţiile acestora în Comitetele de Direcţiune, unii chiar în

---

⁷⁵ Andrei Bârseanu, *Istoria şcoalelor centrale române gr.or. din Braşov*, Braşov 1902, p. 404-462; Virgil Şotropa, dr. Nicolae Drăgan, *Istoria şcoalelor din Năsăud*, 1913

⁷⁶ „*Anuarele Şcolii Comerciale Superioare Greco-orientale din Braşov*” pe anii şcolari 1897-1913

Comitetele de supraveghere ale altor bănci unde nu erau angajați a creat chiar în epocă, o dilemă privind încadrarea lor ca reprezentanți ai organismelor de conducere sau ca funcționari ai instituțiilor de credit românești . În literatura de specialitate adeseori directorii executivi sunt priviți și desemnați ca veritabili conducători ai băncilor românești. Am aminti numai faptul că aceștia își programau să discute și să realizeze reforma băncilor românești întrunindu-se periodic în conferințe speciale, care își finalizau activitatea prin înființarea uniunii bancare “Solidaritatea”- organism de conducere a întregului sistem bancar românesc din Transilvania. Indiscutabil că acțiunile lor au primit girul Comitetelor de Direcțiune ale instituțiilor de credit în cauză, dar ca urmare a influenței lor deosebite în fața membrilor acestor organisme și în mod direct și asupra acționariatului participant la adunările generale care au validat, în timp, acțiunile ce vizau solidarizarea băncilor române, precum și modernizarea sistemului de credit național. Adăugăm, în plus, considerațiile ce priveau capacitatea economică deosebită a unei părți însemnate dintre directorii executivi, ce se numărau printre principalii acționari ai instituțiilor de credit, fie pe care le administrau în mod direct, fie la alte bănci românești din Transilvania.

2. Funcționarii

Dorința de a angaja personal de specialitate s-a manifestat în mod expres la băncile mari, care au introdus prevederi speciale în Regulamentele lor de funcționare privind obligativitatea pregătirii profesionale a candidaților la posturile de funcționari. Astfel „Albina” încă din 1882, își propunea, prin noile articole din regulament, să-și sporească exigențele privind calitatea profesională a noilor angajați⁷⁷, exemplul său, fiind urmat, apoi, de „Victoria”, „Ardeleana”, „Timișana”, „Economul” etc. Dar, practica promovării unor funcționari, chiar directori executivi fără o pregătire temeinică în specialitatea comercial-bancară sau cu pregătire intelectuală în domenii ce nu ofereau nici un suport pentru cunoștințele financiare s-a continuat, îndeosebi în cazul băncilor mici, sau a celor nou întemeiate, pe temeiul prestigiului moral și profesional pe care aceștia îl aveau în zonă. Așa, se explică apariția articolelor critice care apar în periodicele vremii sau în periodicele de specialitate „Revista economică” la începutul secolului XX, prin care se atrăgea atenția Comitetelor de Direcțiune respective asupra pericolelor ce planau asupra băncilor în cauză,

---

⁷⁷ Nicolae Petra Petrescu, *Monografia Institutului de Credit și Economii „Albina” (1872-1897)*, Sibiu, 1897, p. 73

apreciind că în cele mai fericite cazuri, activitatea unor asemenea funcționari „de paradă” este spre folosul societății „de regulă, egală cu zero.”⁷⁸

Ierarhizarea funcțiilor și stabilirea atribuțiilor corpului funcționăresc la băncile românești s-a efectuat, în linii esențiale, după modelul oferit de banca „Albina” prin „Normativul pentru sistematizarea posturilor de funcționari stabili” elaborat în 1882 și îmbunătățit ulterior, care împărțea personalul în 5 clase; prima fiind ocupată de directorul executiv, după care, în clasa a doua, urmau dirigenții de filiale, contabilii șefi, secretarii, juriconsulții angajați permanent la bancă; la clasa III-a urmau casierul centralei și casierii filialelor; la clasa a patra intrau contabilii centralei și ai filialelor, lichidatorii de credite și revizorii; clasa a cincia cuprindea oficialii, funcționarii simpli, arhivari etc. În funcție de nivelul clasei respective se stabilea și quantumul salariului funcționarilor respectivi.⁷⁹

La majoritatea băncilor românești îndeosebi la cele de capacitate financiară mijlocie și mică, în afara funcției de director executiv, erau nominalizate posturile pentru contabil șef sau contabil, casier și de simplu funcționar. Mai mult, la băncile cu forța economică mică și foarte mică erau nominalizate doar funcțiile de contabil și, sau, casier.

Funcționarii de bancă erau obligați: să-și execute conștiincios atribuțiile ce vizau funcțiile lor; să respecte dispozițiile și instrucțiunile Direcțiunii; să păstreze secretul activității lor; să manifeste o conduită demnă în serviciu și în comunitate; să trateze cu respect clienții și să promoveze interesele băncii. În schimb, conducerile băncilor le fixau salariile (care de regulă erau majorate din 3 în 3 ani), le acordau o parte din tantiemă din profitul net; le asigurau, la băncile care alcătuiseră un fond de pensii, plata acesteia după anii de activitate și quantumul salariului din timpul exercitării funcției; le admiteau promovarea în funcții după studiile și mai ales după calitatea prestației dovedite în serviciul băncii.

Retribuțiile funcționarilor se realizau în funcție de capacitatea economică a fiecărei bănci și constau dintr-un salariu anual fix, stabilit prin negocieri, dar mai ales, prin deciziile Comitetelor de Direcțiune la care se adăugau o parte din profitul net sub forma tantiemelor. Salarizarea se făcea discreționar după gradul funcției ocupate de un funcționar în bancă și de la director până la funcționarul cel mai simplu. Salariul și tantiema acordată directorului erau specificate uneori în mod distinct chiar în statutele de funcționare ale băncilor,

---

⁷⁸ „Revista economică”, Sibiu, XII, 1910, nr. 17, p. 190

⁷⁹ Nicolae Petra, Petrescu, *Monografia Institutului de Credit și Economii „Albina” (1872-1897)*, Sibiu, 1897, p. 199-203

valoarea lor la băncile mari și mijlocii era destul de substanțială (în medie de cea. 3500-4000 de k salariu, la care se adăuga la sfârșitul anului o valoare aproape egală primită ca tantiemă din profitul net). În funcție de salariul directorului, gradual se stabileau salariile pentru ceilalți funcționari (executori de bancă, prim-contabili, jurisconșulți, contabili, casieri, lichidatori, funcționari de rând cu diverse atribuții, etc. precum tantiemele din profitul net, distribuite tot gradual, dintr-o sumă totală care varia de la o instituție bancară la alta. Spre exemplu de banca Albina se acorda o tantiemă de 4% pentru funcționari, în afară de tantiemele ce reveneau directorului⁸⁰.

Acest caz este însă unul de excepție, deoarece la băncile mijlocii sau mici valorile tantiemelor ce reveneau funcționarilor de rang inferior sau de vârstă mai tânără fără avere[^] salarii și beneficii din tantieme de valoare destul de modestă.

Ocuparea unui post de funcționar sau promovarea pe un post vacant se realiza la băncile mari și mijlocii în baza unui examen de verificare a cunoștințelor de specialitate, decizia de încadrare fiind aprobată de Direcțiuni la propunerea directorului executiv. De asemenea funcționarilor li se cerea cunoașterea limbilor maghiară și germană pentru a realiza comunicarea fluentă cu eventualii clienți maghiari sau sași.

Activitatea funcționarilor era, riguros urmărită și notată în fișe sau liste de conduită de către directorii executivi sau șefii de birouri și periodic raportată Comitetelor de Direcțiune, care în funcție de calitatea muncii efectuate îi aprecia pe cei merituoși și îi sancționa pe cei care săvârșeau neglijențe sau abateri. De altfel, atribuțiile funcționarilor erau precis reglementate, la băncile mari și mijlocii îndeosebi, prin regulamente speciale care înscriau deopotrivă drepturile dar și îndatoririle acestora, precum și sancțiunile care li se puteau administra. Astfel funcționarilor nu le erau permise alte activități, înafara serviciului care le-ar fi afectat îndeplinirea îndatoririlor, printre care angajarea la alte instituții de credit, instituții publice, întreprinderi, etc. In mod excepțional li se permitea cu aprobarea Direcțiunilor să participe la activitatea altor organisme bancare în calitate de cenzori sau contabili revizori. Pedepsele funcționarilor pentru abateri constau în: admonestări verbale sau scrise (pe care le realizau de regulă directorii executivi): excluderea de la promovare: reducerea sau suspendarea salariului pentru o perioadă de timp și demiterea în cazul unor greșeli grave. Comitetele de Direcțiune erau cele care decideau sancțiunile în baza concluziilor emise de comisiile speciale disciplinare menite să analizeze

---

⁸⁰ Nicolae Petra Petrescu, op.cit. p. 173

abaterile, în funcție de gravitatea acestora, și evident, de prejudiciile morale și sau materiale aduse băncilor în cauză. În cazurile când abaterile lor provocau mari daune economice instituției, se hotăra punerea sub sechestru a averii sau chiar declanșarea unor procese împotriva funcționarilor în cauză pentru recuperarea prejudiciilor săvârșite de către aceștia.

Funcționarii puteau fi demiși și în cazurile când se punea problema reducerii personalului datorită declinului operațiunilor financiar-bancare ale unei bănci și a scăderii beneficiilor nete ale acestora, fără ca cei în cauză să aibă vreo vină.

Funcționarii aveau dreptul la concedii, de regulă pentru motive de sănătate și în mod excepțional, pentru solicitări personale exprese, dar pe perioade de timp extrem de reduse de 4-8 zile. În anul 1913, activitățile executive financiar-bancare erau susținute de 927 de funcționari de bancă, dintre care se distingeau, ca un grup aparte, dar destul de eterogen ca pregătire profesională și ca stare materială cei 175 de funcționari cu funcții de directori executivi, dirigenți și delegați de filiale ce reprezentau un procent de 18,88% din totalul numărului de funcționari. Urmau, în ordinea însemnătății funcțiilor deținute de: contabili șefi și contabilii în număr de 206 (22,22%); secretarii de bancă, în număr de 22 (2,37%); jurisperșii, angajați permanent la bancă, cu un număr de 14 persoane (1,51%); casierii, de la centrale și filiale, ce reprezentau un corp destul de numeros de 185 de persoane (19,95%); lichidatorii de conturi de credite, în număr de 24 (2,58%); funcționari simpli în număr de 91 (9,8 %), la care se adăugau prin similitudinea atribuțiilor, oficiali sau oficianții în număr de 48 (5,17%); arhivarii, cu număr restrâns de 10 persoane (1,07%); canceliștii ca funcționari de cancelarie, unii dintre ei în stagiul de practică bancară, în număr de 15 (1,6%); scriitorii, probabil funcționari ce aveau atribuții de transcriere a creditelor aprobate sau a ordinelor de plată în număr de 6 (0,64%) toți de la banca „Victoria”; alții în număr de 12, cu funcții de cenzor, controlor magazioner, diurnist, în procent de 1,18%; practicanții, în număr apreciabil de 81 de persoane (8,73%) și un număr de 38 de persoane (4,09%) în calitate de servitori⁸¹. Anexa H. Efectuând o comparație cu numărul total al funcționarilor de bancă din întreaga Ungarie, estimat la Congresul acestora, din anul 1908, la circa 12000 de persoane, numărul celor 927 de funcționari români, procentual s-ar ridica la 7,72%. Să nu uităm că, în anul 1900, numărul băncilor românești (81 de unități) nu reprezenta procentual decât 2,85% din numărul total al băncilor din Ungaria și că băncile românești aveau pe atunci numai, circa, 260 de funcționari.

---

⁸¹ *Anuarul băncilor române*, Anul XVI, 1915, Sibiu, 1914, p. 2-173

Pentru a reduce riscul abuzurilor avocaților împuterniciți de băncile românești să efectueze procesele împotriva debitorilor care nu-și achitau în termenele stabilite datoriile. Direcțiunile instituțiilor de credit au stabilit normative speciale în care se fixau cuantumul și felul taxelor pe care juriștii le puteau încasa de la debitorii în procesuați, precum și obligația de a ține o evidență precisă asupra sumelor încasate.

Prin aceste măsuri băncile românești doreau să elimine orice publicitate negativă care ar fi vizat excesele de procedură și execuție în procesele debitorilor, acțiuni care puteau să afecteze prestigiul instituțiilor de credit în fața clientelei sale, iar, pe de altă parte să menajeze pe cât se poate situația și așa dificilă a debitorilor aflați în stare de insolabilitate. De aceea, unele instituții de credit interziceau încasarea taxelor de către avocați de la debitori pentru activitatea depusă direct de către avocați aceștia fiind remunerați de către băncile în cauză⁸².

Prezența avocaților în corpul funcționarilor la marile bănci în calitate de directori, dirigenți de filiale sau pe diverse funcții lucrative era apreciată și dorită de către conducerile acestora în ideea sporirii calității acestor instituții de credit, care practicau pe scară extinsă și cu volum valoric apreciabil, pe lângă celelalte forme de credit împrumuturile ipotecare ce impuneau cunoștințe referitoare la dreptul de proprietate. Astfel, la banca „Albina” pe lângă directorul băncii, avocatul Partenie Cosma funcționează încă 9 avocați în calitate de funcționari cu diverse atribuții, sau la băncile „Bihoreana” și „Victoria” câte 3 avocați.

Practicanții, de regulă absolvenți ai unor instituții de învățământ de nivel mediu, de specialitate (școli comerciale) sau de gimnaziu, figurau cu precădere, în cadrul corpului de funcționari de la marile bănci și, uneori și la băncile mijlocii. Aceștia puteau primi salarii de funcționari de rang inferior sau funcționau și ca nesalarizați; în ambele situații își desăvârșeau pregătirea în domeniul financiar - bancar cu posibilitatea de a ocupa, în perspectivă posturile vacante de funcționari definitivi.

Numărul funcționarilor la o bancă se afla în strânsă interrelație cu volumul valoric cât și cu diversitatea operațiunilor financiare derulate de către aceasta, evident și cu aria de extindere geografică prin filialele sau agenturile sale, care, la unele dintre ele, cuprindea o însemnată zonă sau chiar întreaga Transilvanie în cazul băncii „Albina”. Astfel, pentru anul 1913 numărul funcționarilor la principala bancă românească era de 109+11 servitori (120 de persoane) la banca „Albina”; 43 funcționari plus 7 servitori la banca „Victoria”; 26 la

---

⁸² Vasile Dobrescu, *Aspecte privind activitatea băncilor românești din Transilvania în domeniul agrar până la 1918*, în „Apulum”, XVII, 1479, p. 588

banca „Timișana”; câte 18, la băncile „Bihoreana” și „Economul”; 15 la banca „Ardeleana”; câte 12, la băncile „Crișana” și „Agricola” - Hunedoara; etc.⁸³

Deschiderile societății și a elitei românești spre modernitate se regăsesc și prin prezența, e drept încă firavă, a femeilor în rândul funcționarilor, ca urmare a frecventării în număr din ce în ce mai mare a tinerilor adolescenți a școlilor de nivel mediu, printre care și a școlilor comerciale.

Este și mai semnificativă prezența acestora la băncile mari sau mijlocii, unde conducerile acestora lipsite de prejudecăți, angajează până în anul 1913, în diverse funcții 22 de femei - funcționar. Astfel pe postul de contabil funcționau: Lucia Lepa (absolventă a Școlii comerciale românești de la Brașov) la banca „Timișana” și Lucia Bobora la banca „Banatul” din Lugoj. Pe posturi de casiere angajate: Valeria Cherecheș de la banca „Maramureșana”; Livia Lințu de la banca „Sebeșana” Caransebeș și Domnica Chirtop de la banca „Doina” (probabil rudă cu directorul băncii, avocat Zosim Chirtop). În calitate de funcționare erau Măria Popescu de la banca „Hațegana” și Ioana Ciurdariu de la banca „Drăganul”. Pe funcția de oficial figura Victoria Mesaros de la banca „Arieșana”, iar pe funcțiile de cancelist Elena Zârna la banca Crișana și Elena Berinde la banca Sătmăreana. Pe posturile de scriitor erau înregistrate: Angela Țiapoș și Lucia Pinter la banca „Victoria”; un număr mai mare de tinere figurau pe posturile de practicant deci în pregătire pentru posturile de funcționari după cum urmează: Irina Egry și Valeria Ciurdaru la banca „Bihoreana”; Reghina Ghiță la banca „Bistrițeană”; Aurelia Băloiu la „Economul”; Elena Bardossy la „Poporul” - Lugoj;- Măria Sântion la „Lumina” - Sibiu; Cornelia Oșoliac la „Ternoveana”, Anastasia Gașpar la „Poporul” - Caransebeș, Olimpia Moldovan la banca „Arieșana” și Mărioara Hertia la „Casa de păstrare” -Săliște (probabil fiica directorului băncii Constantin Hertia). Prezența tinerelor în școli de specialitate este ilustrată și de statistica absolvenților Școlii comerciale superioare de la Brașov care în anii primului război mondial înregistrează o afluență extrem de mare de eleve față de anii anteriori (în condițiile în care băieții pentru a nu fi luați în armată după absolvirea studiilor s-au orientat în această perioadă spre științele clericale) încât conducerea școlii se gândea să înființeze după terminarea conflictului, o școală comercială specială de fete cu două niveluri de cursuri, inferior și superior. Între vara anului 1914 și vara anului 1918 la Școala Comercială

---

⁸³ *Anuarul băncilor române*, XVI, Sibiu, 1014, p. 7-8, 163, 156, 29, 71, 12, 59, 53

din Braşov au frecventat cursurile 104 eleve, dintre care 30 au absolvit şi luat bacalaureatul⁸⁴.

Dacă prezenţa unui număr destul de însemnat de directori executivi au fost remarcaţi şi, în parte, admisă şi de către specialiştii în economie financiară în Comitetele de Direcţiune, implicarea unui număr de funcţionari, relativ restrâns, în comparaţie cu numărul total al acestora, în organismele de conducere ale instituţiilor de credit românesc este destul de surprinzătoare, profitându-se de lacunele legii comerciale care nu cuprindea referiri speciale în această privinţă, o serie de funcţionari şi-au asigurat alegerea în cadrul adunărilor generale în Comitetele de Direcţiune, deoarece se numărau printre principalii acţionari la respectivele instituţii bancare. Aceste situaţii sunt întâlnite cu puţine excepţii (a se vedea prezenţa notarilor şi casierului la banca „Agricola” din Hunedoara - bancă de nivel mijlociu, doar la băncile mici şi foarte mici care aveau un număr mai restrâns de acţionari). Astfel în Comitetele de Direcţiune alături de directorii executivi, în anul 1913, figurează; 2 secretari de bancă; 5 contabili; 36 de casieri; 3 directori, iar un casier în persoana lui Dimitrie Mandel este ales chiar vicepreşedinte la banca „Porumbăceana”. Aceştia au şi nominalizat profesia sau ocupaţia socio-economică cei mai mulţi fiind preoţi şi învăţători, dar şi proprietari funciari sau economi (ţărani) (vezi Anexa H).

e) Asociaţia funcţionarilor de bancă

Prin pregătirea intelectuală, posibilităţile economice, aspiraţiile sociale şi politice, funcţionarii de bancă aparţineau, în marea lor majoritate, categoriei elitei intelectuale, înscriindu-se prin gradul de independenţă economică în rândul clasei mijlocii a societăţii româneşti. Pe de altă parte, prin rolul însemnat pe care-l aveau în funcţionarea instituţiilor de credit, chiar dacă cea mai mare parte a lor nu aveau subscrise decât puţine acţiuni la băncile la care activau, îi vor implica, direct, în procesul de modernizare a sistemului financiar-bancar conceput a se realiza de către conducerile băncilor româneşti, la începutul secolului XX, din nevoia stringentă a dezvoltării acestuia la parametrii impuşi de schimbările survenite în lumea financiară, dar şi în contextul unei tot mai acerbe concurenţe. Nu întâmplător, iniţiativa pentru declanşarea şi realizarea reformei în sistemul creditului românesc transilvănean s-a datorat unor înalţi funcţionari, de regulă, directori executivi, care au convocat Conferinţele directorilor băncilor române ce au luat în

---

⁸⁴ *Anuarul Şcolii Comerciale Superioare greco-orientale din Braşov*, anul şcolar 1917/1918, Braşov 1918, p. 3

considerare, pe lângă problemele de administrare și funcționare a instituțiilor de credit și aspectele privitoare la perfecționarea profesională a funcționarilor, precum și doleanța acestora de a se înființa un fond general de pensii.⁸⁵

Aproape, concomitent s-a relevat necesitatea constituirii unei asociații a funcționarilor de bancă români ca o organizație profesională distinctă menită să le promoveze interesele sociale și să contribuie la perfecționarea pregătirii lor în domeniul creditului, în special și, al economiei, în general. Ideea nu era nouă, deoarece Vasile C. Osvadă - viitor director al băncii „Agricola” din Hunedoara - susținea, în coloanele periodicului „Tribuna” ideea constituirii unei, reuniuni a funcționarilor iar, în anul următor, avansa, în paginile „Revistei economice” proiectul unei asemenea asociații care, spera, să fie susținută și de către o parte a membrilor direcțiunilor băncilor românești.⁸⁶ În anul 1901, la Cluj, înainte deschiderii celei de-a doua Conferințe a directorilor de bancă, un grup de 40 de funcționari au reluat problematica constituirii „reuniunii funcționarilor” al cărui scop era să promoveze interesele specifice ale acestora în primul rând, o existență materială sigură în timpul anilor de serviciu cât și după pensionare, să asigure calitatea pregătirii lor profesionale prin organizarea unor conferințe și prelegeri speciale menite să le ridice cunoștințele în domeniile administrării și derulării operațiunilor financiare.

Concluziile acestor dezbateri au fost sintetizate într-un Memorandum ce trebuia trimis membrilor Delegațiunii permanente a Conferinței directorilor de bancă spre aprobare și susținere a proiectului, mai ales că se solicita, după înființarea asociației, reprezentarea acesteia, cu un număr de 5 membrii, la viitoarele Conferințe ale conducerilor băncilor române.⁸⁷ Demersurile însă au eșuat, Conferința directorilor luând în discuție doar organizarea unor cursuri de specialitate și posibilitatea generalizării fondurilor la pensii la nivelul fiecărei bănci în parte. Decizia de a se înființa un „curs practic special” de bancă pentru perfecționarea profesională a funcționarilor sub egida corpului didactic al specialiștilor de la Școala Comercială din Brașov a fost înaintată spre studiu conducerii acesteia⁸⁸. La adresa Delegațiunii permanente a Conferinței directorilor de bancă, Școala Comercială va răspunde pozitiv, condiționând însă organizarea studiilor, în mod concentrat, de un semestru, pentru fiecare serie de funcționari, dar pentru o perioadă de 3 ani.

---

⁸⁵ Lucian Dronca, *op.cit.*, p.422-448

⁸⁶ *Calendarul portativ al funcționarilor români de bancă pe anul 1909*, Anul II-lea, redactat de Vasile Babi, Arad, 1910, p.50-54

⁸⁷ *Ibidem*, p. 53-54; Lucian Dronca, *op.cit.*, p. 429-430

⁸⁸ *Anuarul băncilor române*, III, Sibiu, 1902, p. 138-144

Cheltuielile trebuiau să fie onorate de către Delegațiune, anual în suma de 5000 coroane, în total 15.000 K pentru cei trei ani câte 2500 K pe seria unui curs⁸⁹. De asemenea, conducerea Școlii avansa proiectul curriculei cursului practic bancar care cuprindea o serie de discipline strict necesare pentru formarea unui funcționar, precum: contabilitatea de bancă, aritmetica comercială, economia națională, dreptul comun și comercial, terminologia contabilă, cunoștințe despre bursa valorilor și efectelor, caligrafie, stenografie și scris cu mașina, evaluarea proprietăților pentru ipotecare, conferințe de noțiuni financiare aplicate, birotică etc. predate, în 36 ore săptămânal, pe parcursul unui semestru. De asemenea, școala se obliga să ofere diplomele de calificare în baza unei examinări sau numai diplome de frecvență⁹⁰.

Reluarea inițiativei privind înființarea unei asociații a funcționarilor va fi consemnată în anul 1907, la inițiativa casierului băncii „Bihoreana”, Vasile Babi, absolvent al Școlii comerciale superioare greco-orientale din Brașov, care lansa invitația cunoșcutilor funcționari Iosif Lissai, contabil la „Albina” și Sava Raicu de la „Victoria”, pentru convocarea unei adunări a tuturor funcționarilor în vederea organizării reuniunii lor profesionale.⁹¹ Chiar dacă „Apelul” lansat, în 1907, nu s-a concretizat, discuțiile pe această temă se vor continua în anii următori, Vasile Babi, pregătind, în perspectiva viitoarei organizări a reuniunii funcționarilor, cu sprijinul unor colaboratori interesați în acest proiect, publicația, anuală, „Calendarul portativ al funcționarilor de bancă români” ce cuprindea studii și articole de economie financiar-bancară și pentru, prima dată, în literatura de specialitate, listele cu funcționarii și funcțiile pe care le îndeplineau aceștia pentru anii 1908 și 1909 (publicația întrerupându-și apariția după decesul inițiatorului său în anul 1910).⁹²

În speranța constituirii asociației funcționarilor români de bancă, în perioada imediat următoare, Vasile Babi aprecia apariția „Calendarului” prin prisma ofertei pe care o deschidea colegilor săi de profesie de a-și expune opiniile privind funcționarea și perfecționarea sistemului de credit, în general și, în special, pe cele ce vizau aspectele

---

⁸⁹ Anuarul Școlii Comerciale Superioare greco-orientale din Brașov anul școlar 1903-1904, p. 27

⁹⁰ Ibidem, p. 28-29

⁹¹ Mihai Drecin, Oradea - Centru al organizării funcționarilor români de bancă din băncile transilvănene la începutul secolului XX în „Crisia”, XIV, Oradea, 1984, p. 332

⁹² Mihai Drecin, Orădeanul Vasile Babi - redactor al „Calendarului portativ al funcționarilor de bancă români” (1909, 1910) în „Crisia” XVIII, Oradea, 1988, p. 442-446

specifice ale activității funcționarului, a rolului și locului său în cadrul instituțiilor de credit, cu scopul declarat, că din asemenea dezbateri se „pot trage și învățături practice”.⁹³

Consemnarea funcționarilor, în tabele speciale, în cele două numere ale Calendarului editat de către Vasile Babi, se dorea a fi nu numai o simplă descriere a funcțiilor îndeplinite de către aceștia, pentru informarea celor interesați în desfășurarea activității instituțiilor de credit, cât și demonstrarea faptului că funcționarii au dreptul de a se constitui într-o grupare socio-profesională distinctă cu rol însemnat în lumea creditului. Chiar dacă asociația funcționarilor proiectată de Vasile Babi și susținută de către alți însemnați funcționari, precum: Vasile C. Osvadă (directorul băncii „Agricola” din Hunedoara), Nicolae Căciulă (contabil șef al băncii „Economul” din Cluj), Constantin Popp și Iosif Lissai (înalți funcționari ai băncii „Albina”), Iosif Diamandi (prim-contabil al băncii „Bihoreana” din Oradea), Gavril Todică (contabil al băncii „Geogeană”⁹⁴ din Geoagiu), Emil Tișca (secretar-contabil al băncii „Mercur” din Năsăud) ș.a.m.d. nu s-a realizat, eforturile și dezbaterile, ce au avut ca obiectiv o asemenea problematică, au contribuit la reliefarea și conturarea profilului și rolului funcționarului de bancă ca personalitate cu un statut profesional distinct, iar pe altă parte, au constituit un bun și oportun prilej pentru elaborarea și proliferarea unei literaturi economice de specialitate, ce avea ca scop perfecționarea lor în sistemul reformei băncilor românești.

Eșecul proiectului asociației funcționarilor români de bancă se datorează, în parte, opiniilor diferite asupra rolului și obiectivele pe care trebuia să le exercite această organizație, dar și a opoziției mai mult tacite, a membrilor Comitetelor de direcțiune care întruneau grupurile de acționari majoritari. Chiar la nivelul grupului de funcționari s-au manifestat reticențe privind asocierea lor într-un corp distinct ce se putea constitui într-o veritabilă organizație cu profil sindical, întrucât o parte dintre înalții funcționari, de regulă, directori executivi sau contabili se numărau printre principalii acționari ai băncilor românești și, din această perspectivă, priveau cu reticență unele, obiective ale preconizatei asociației, îndeosebi, cele care vizau stabilirea regimului de angajare, salarizare, promovare și de pensionare a funcționarilor, ce ar fi afectat, chiar dacă nu s-au exprimat deschis în acest sens, volumul profitului net al instituțiilor de credit și deci câștigurile directe ale acționariatului. Apoi, diferențierile de statut social-economic în rândul funcționarilor au

---

⁹³ *Calendarul portativ al funcționarilor...*, Anul al II-lea, Arad, 1909, p. 3

⁹⁴ Lucian Dronca, *op.cit.*, p. 239-246; p. 439-453; „*Calendarul portativ al funcționarilor...*” Anul al II-lea, Arad, 1910, p. 54-70

influențat procesul de solidarizare socio-profesională în mod negativ și a contribuit, în mod însemnat, la tergiversarea și, apoi, amânarea „sine die” a înfăptuirii proiectului asociației funcționarilor români de bancă.

f) Fondul de pensii al funcționarilor de bancă a constituit una dintre problemele însemnate de organizare internă a instituțiilor de credit românești pe care băncile mari și, în cea mai mare parte băncile mijlocii, au căutat s-o reglementeze prin statute sau regulamente speciale. Fondurile de pensii se constituiau din: contribuțiile funcționarilor sub forma unor taxe (de numire în funcție, taxe anuale și de etate); din sumele aprobate de adunările generale anuale special din profitul net; din donații sau venituri extrașcolare, și din interesele capitalului fondurilor de pensii. Fondurile de pensii se administrau de către Direcțiuni, separat, de averea băncilor, iar plasarea acestora se recomanda să se facă în efecte publice sigure sau în depozite bancare la instituții de credit consolidate financiar. Dacă taxele de numire la fondul de pensii erau fixe, taxele anuale variau în funcție de vârsta funcționarului, la data angajării sale, mai mici pentru cei tineri, mai ridicate pentru cei mai în etate. Pensiile se acordau după durata activității funcționarului într-o bancă sau se dădeau și în cazurile de incapacitate de muncă sau de boli cronice dovedite prin certificate eliberate de cel puțin doi medici. Funcționarii băncilor puteau beneficia de pensii de bătrânețe, dacă efectuau, neîntrerupt, un număr precis de ani (cel puțin 10), fără abateri care să prejudicieze interesele băncii. Astfel, valoarea pensiei acordate funcționarilor era variabilă, în funcție de numărul anilor lucrați la o anumită bancă. De pensie beneficiau, în caz de deces, văduvele sau copiii minori ai funcționarului decedat.

Constituirea fondurilor de pensii la băncile românești a început să se realizeze doar după câțiva ani de la înființarea fiecăreia în parte. „Albina”, prima bancă națională care a înființat fondul de pensii și aprobat statutul său special, în anul 1881 (la 10 ani după înființare),⁹⁵ a fost urmată în exemplu, de către banca „Ardeleana”, în 1888, de „Economul”, în anul 1893, apoi de către banca „Victoria”, în 1895 (la aproape un deceniu de la întemeierea sa) etc.⁹⁶

Chestiunea constituirii unor fonduri de pensii substanțiale, ca volum valoric, capabile să asigure pensii decente, era deosebit de stringentă pentru funcționarii de bancă de carieră, care nu aveau venituri colaterale sau posibilități de a obține pensii de la stat, așa cum era

---

⁹⁵ Nicolae Petra Petrescu, op. Cit. Cap. VII

⁹⁶ Lucian Dronca, op. cit. p. 238-244

cazul preoților, notarilor sau învățătorilor, prezenți în calitate de funcționari la băncile de capacitate mijlocie, dar îndeosebi la băncile mici și foarte mici. De asemenea, se impunea generalizarea instituirii fondurilor de pensii, deoarece o parte însemnată a băncilor românești de nivel mijlociu și, mai ales, de capacitate mică, cu resurse financiare mai reduse, nu reușiseră să constituie, din varii motive, fonduri de pensii pentru funcționarii proprii.

Pe măsura creșterii numărului instituțiilor financiar-bancare naționale, și a sporirii inevitabile a numărului de funcționari, problematica fondurilor de pensii va constitui unul dintre subiectele dezbătute în presa românească și în cadrul cercurilor conducătoare ale băncilor românești. Nu întâmplător, în procesul de reformă declanșat de către Conferințele directorilor băncilor naționale, un grup de prestigioși funcționari (Vasile C. Osvadă, Nicoiaie Căciulă, Nicolae Macrea, Iosif Lissai etc.) vor aduce în dezbatere, pe agendele celei de-a doua Conferințe a băncilor (1901) problematica fondurilor de pensii pentru personalul acestora. Cu acest prilej, funcționarii, reprezentând 49 de instituții de credit, au avansat o serie de soluții menite să argumenteze sistemul constituirii fondurilor de pensii, prin formarea unui fond general, alimentat cu 2 % din venitul net al fiecărei bănci și cu 2% din salariul funcționarilor. În acest sens, în următorii 10 ani, se aprecia că s-ar fi constituit un fond de pensii total în valoare de 1 milion de coroane. Administrarea fondului s-ar fi realizat autonom, capitalizându-se interesele sale, urmând, ca după expirarea perioadei, un birou central, special constituit, să efectueze plata pensiilor pentru funcționarii cotizând în raport cu anii de serviciu. Propunerile avansate spre dezbatere în plenum Conferinței au adus în discuție și alte soluții, care, însă, nu au fost agreate de către o parte dintre participanți. Chestiunea formării unui fond general de pensii nu era acceptată de unele bănci, care aveau deja constituite fonduri speciale de pensii: alții, se îndoiau că vor reuși să determine conducerile băncilor, pe care le reprezentau, să agreeze prelevarea procentului de 2% din venitul lor net pentru alimentarea acestui fond. În această situație problema fondului de pensii a fost avansată Delegațiunii permanente spre a găsi mijloacele și căile de rezolvare potrivite, ce urmau să fie discutate la viitoarea Conferință a directorilor de bancă.⁹⁷

Cea de a III-a Conferință a Directorilor băncilor naționale, din octombrie 1903, reluând în dezbatere chestiunea fondurilor de pensii, invita direcțiunile băncilor care nu aveau fonduri de pensii sau care alocaseră valori foarte reduse pentru acestea, să insiste în

---

⁹⁷ Ibidem, p.429-432

adunările lor generale, ca membrii acestora să aprobe înființarea și sistematizarea fondurilor de pensii; iar băncile cu resurse mai mici să determine funcționarii să se asigure la instituțiile speciale de asigurări sau de rente existente în Ungaria. Discuțiile pe această temă au continuat și după încheierea Conferinței, fiind în atenția Delegațiunii permanente, care va elabora și trimite băncilor asigurate, un „Memoriu în chestiunea sistematizării pensiilor pentru funcționarii băncilor române”. Prin acest document se recomanda, ca fiecare bancă să-și creeze un fond propriu de pensii prin contribuția băncii și a funcționarilor, cu un procent de 5% din valoarea salariilor. Băncile mici care nu aveau posibilitate de a-și crea un asemenea fond li se recomanda să cotizeze la un institut financiar specializat pe asigurări pentru a se efectua, în viitor plata pensiilor funcționarilor proprii⁹⁸.

Conducerile băncilor care nu aveau fonduri de pensii nu s-au grăbit însă să prezinte adunărilor generale aceste recomandări, întrucât, fie nu doreau să-și diminueze profiturile, fie erau foarte prudente în a se angaja să cotizeze la instituțiile de asigurare străine, astfel că, chestiunea asigurării pensiilor pentru funcționari a rămas în continuare deschisă și lăsată pe seama conducerii „Solidarității”. Aceasta la rândul său, observând reticențele instituțiilor de credit a transferat această problemă spre rezolvarea sa de către fiecare bancă în parte, în funcție de resursele sale financiare, sau de către funcționarii în cauză, prin inițiative proprii, de asigurare la băncile de profil din Ungaria. Eșecul inițiativelor pentru constituirea unor fonduri de pensii este demonstrat printre altele, de datele statistice din anul 1908 prin care se constata că numai 14 instituții financiare naționale aveau asemenea fonduri speciale, în valoare totală, de 1749150 coroane cele mai mari fiind înregistrate la băncile „Albina”, „Victoria”, „Ardeleana”, „Timișana”, „Patria”, „Economul” etc.⁹⁹

În întâmpinarea doleanțelor funcționarilor de bancă, de a-și ameliora și a asigura condiții materiale decente, în timpul activității și după pensionare, a venit un grup de inițiativă în anul 1909, format din Vasile Babi, Simion Popescu, Romul Dâmboiu, Leonte Pușcariu, prin propunerea de a se înființa la Lugoj, „o reuniune de ajutorare reciprocă” ca institut de efecte pe acții, sub numele de „Ancora Română”. Conform statutului, scopul acestei instituții era de „... a veni în ajutor tuturor funcționarilor privați de a-și putea acuirea (procura) ușor efecte și a pune baza unui fond de ajutorare, proprietatea acționarilor”.¹⁰⁰

---

⁹⁸ *Revista Economică*, IV, 1903, n. 47-50, p. 389-391; 397-398; 406-408; 413-415

⁹⁹ *Revista Economică*, VII, 1910, n. 1, p. 2-3

¹⁰⁰ Simion Popescu, *Programul de activitate al "Ancorei"*, Oravița, 1909

Aceasta trebuia să se înființeze inițial cu un capital social de 20000 K, în 400 de acțiuni a câte 50 K fiecare.

Dezbaterile asupra înființării și dezvoltării fondurilor de pensii, cât și insistențele funcționarilor de a se rezolva această chestiune în interiorul și prin efortul băncilor române au influențat și sensibilizat, totuși o parte a conducerilor băncilor naționale să decidă înființarea acestor fonduri speciale, chiar dacă la început valorile lor erau încă foarte modeste. Astfel, în anul 1913, din 152 de bănci, un număr de 88 de instituții de credit aveau consemnate fonduri de pensii în valoare de 3245866 K, o sumă extrem de redusă în comparație cu valoarea totală a capitalului lor social care se ridică la peste 35,5 milioane K¹⁰¹. Valori de peste 100000 K, destinate fondurilor de pensii, aveau doar 6 bănci, în fruntea lor situându-se banca „Albina” cu un fond de 850658 K, ce reprezenta 26,52% din totalul volumul valoric al fondurilor de pensii deținute de către toate băncile românești. Pe această bază financiară conducerea băncii „Albina” înscrisesse în statutul special al fondului de pensii și prevederea prin care i se asigura funcționarului cu cel puțin 30 de ani de activitate, o pensie echivalentă cu valoarea salariului de pe postul din care era pensionar. Pe de altă parte trebuie amintit faptul că, fondul de pensii al băncii „Albina” se raporta și la cel mai numeros personal angajat de către băncile naționale (120 de persoane în anul 1913, adică 12,94% din totalul personalului instituțiilor de credit naționale). La polul opus se aflau 10 bănci, care aveau fonduri de pensii fiecare de sub 1000 K, cifră la care se adăugau alte 64 de instituții de credit, îndeosebi din categoria băncilor mici și foarte mici, care nu activaseră încă fonduri de pensii până în anul 1913.

Surprinz prin lipsa fondurilor de pensii o serie de bănci cu o activitate financiară prosperă precum „Oravițana”, „Poporul-Lugoj”, „Bocșana” sau „Casa de păstrare Sasca Montana”.

Faptul că, până la primul război mondial nu s-au asigurat de către o bună parte din băncile românești condițiile materiale propice pentru funcționarii lor, inclusiv prin constituirea fondurilor de pensii, a contribuit la scăderea motivațiilor specialiștilor din domeniul economic-comercial de a deveni funcționari de bancă, mai ales la băncile mici.

---

¹⁰¹ „Anuarul băncilor române”, XVI, 1914, Sibiu, p. 2-173

g) Pregătirea profesională a funcționarilor

1. Considerații generale

Nevoia perfecționării profesionale în domeniul financiar-bancar a fost puternic conștientizată de către conducătorii băncilor române fără deosebire de natura studiilor pe care le-au urmat, dovadă fiind apariția sistematică, a articolelor de specialitate în paginile „Revistei economice”, pe parcursul celor două decenii, ale secolului XX, precum și literatura economică,¹⁰² elaborată de către specialiști din domeniu, cu elemente de aplicabilitate în practica tehnicilor bancare și cu adresă directă spre efortul de perfecționare depus de către funcționarii de bancă. Astfel, economiști cu studii superioare sau medii, funcționari cu o îndelungată și bogată activitate bancară, precum Ion I. Lapădatu, Arsenie Vlaicu, profesor de contabilitate la Școala comercială greco-ortodoxă din Brașov, cu studii la Institutul de Comerț Superior din Anvers, Vasile C. Osvadă, cu studii comerciale la Viena, Emil Tișca, absolvent al Academiei Orientale de Comerț de la Budapesta, Constantin Popp, funcționar la „Albina”, redactor principal al „Revistei economice”, Virgil V. Bontescu, funcționar la filiala din Brno a „Băncii centrale a caselor de păstrare boeme”, Iosif Diamandi prim-contabil la banca „Bihoreana”, Corneliu Diaconovici - secretar al băncii „Albina”, unul dintre inițiatorii și teoreticienii reformei băncilor române, cu studii de drept la Oradea și Budapesta, Adrian Oțoiu, cu studii economice la Budapesta și, politice, la Berlin etc. redactează lucrări privind, regimul contabilității bancare, despre sistemul și caracterul operațiunilor de credite și în special de tehnică financiară, elaborând, concomitent, în presa românească seriale de articole, îndeosebi în „Revista economică”, care analizează problematica structurilor băncilor române, oferind propuneri concrete pentru buna și corectă desfășurare a operațiunilor financiare și, mai ales, pentru uniformizarea procedurilor de creditare și de recuperare a acestora de la debitori.

Pentru perfecționarea viitorilor funcționari banca „Albina” și apoi, în timp și celelalte bănci mari sau chiar mijlocii au insistat, ca absolvenții unor școli medii și de învățământ superior de diferite profile sau chiar a unor studenți de la academiile comerciale sau facultățile de drept, să efectueze stagii de pregătire, în calitate de practicanți, cu salariu sau fără remunerație, în perspectiva obținerii unor cunoștințe suplimentare de tehnică bancară, cât și pentru formarea unor aptitudini și atitudini specifice activității financiare. În acest fel, se apreciază că, numai banca „Albina” a reușit, între anii 1874-1917, să

---

¹⁰² Gh. Zane, *Studii*, Ed. Eminescu, 1980, p. 287-296

specializeze 181 de viitori funcționari care vor activa în marea lor majoritate la alte instituții bancare unele de prestigiu precum „Timișana”, „Oravițeană”, „Luceafărul” etc.¹⁰³ Prin prisma acestor preocupări, care dublau, la nivelul practicii bancare, pregătirea intelectuală a viitorilor funcționari, s-a asigurat calitatea activității mării majorității a membrilor corpului funcționăresc al băncilor române, care a sporit pe măsura creșterii numărului băncilor și al diversificării și amplificării operațiunilor financiar bancare.

Presa românească din Transilvania, precum și Uniunea bancară „Solidaritatea” au sesizat fenomenul lipsei de cultură economică necesară în cazul unor funcționari și au preconizat, fie pregătirea autodidactă a acestora pe baza unor lucrări sintetice de profil cu un conținut pragmatic și practic sau necesitatea constituirii unei biblioteci economice, fie organizarea unor cursuri speciale scurte sau a unor conferințe pe teme de profil financiar-bancar de strictă actualitate. Este semnificativ faptul că, unii directori executivi, autodidacți în domeniul financiar, au pretins pentru ocuparea posturilor vacante angajarea de funcționari cu studii la școlile medii comerciale sau, cel puțin, cu stagii de practicant, după studiile absolvite la alt profil, la băncile mai mari naționale.

Statistica funcționarilor băncilor române din „Anuarul” pentru anul 1913 ne oferă extrem de puține indicii privind pregătirea profesională a celor 714 funcționari. Puținele date care privesc, de regulă, situația unor funcționari de băncile mici sau spre capacitate financiară mijlocie ne arată, în asemenea cazuri, că funcții cu titlul de contabil sau casier erau ocupate de învățători, preoți, notari comunal, comercianți, de către economi (țărani), proprietari mijlocii și chiar de mari proprietari (2 posturi de casier).¹⁰⁴

Menționăm că funcționari juriconsulți de bancă în număr de 14, fără nici o excepție, sunt absolvenți ai facultăților de drept din Austro-Ungaria, unii dintre ei cu titlul de doctor în specialitate. Spre exemplu, Octavian Russu, șeful cancelariei avocațiale a băncii „Albina”, absolvent al Facultății de drept și Științe Politice a Universității din Cluj era doctor în științe juridice și doctor în științe politice.

Alte surse referitoare la pregătirea generală intelectuală a elitelor românilor sau de specialitate economică,¹⁰⁵ ne oferă, date suplimentare, care ne demonstrează pregătirea de excepție a unor funcționari cu studii superioare comerciale sau în domeniul dreptului. Astfel, Borcea Emil, Tișca Emil, Groza Liviu, Cristea Adrian, absolviseră Academii de

---

¹⁰³ Mihai Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu și Banatul (1871-1918)* în *Studii și comunicări de istorie*, Caransebeș, 1979, p.407

¹⁰⁴ „Anuarul băncilor române”, Anul XVI, 1915, Sibiu, p. 2-173

¹⁰⁵ Cornel Sigmirean, op. Cit., p.344-771

Comerț din Budapesta, Viena, respectiv München, sau Miculescu Ioan, Pinteș Augustin urmaseră cursurile Facultății de Drept și Științe Politice din Cluj, toți ocupând funcția de contabili șefi sau contabili. Alții aveau studii la școlile comerciale de nivel mediu ca: Iosif Diamandi (prim contabil la „Bihoreana”), Vasile Babi (casier la „Bihoreana”), Ioan Rebeș (casier la „Albina”), Ioan Vătășan (contabil la „Albina”), Eugen Vancu, Atanasiu Beșu, Dominic Rațiu (diriginți la filiale „Albina”), Emil Lupeș (contabil la „Ardeleana”), Romul Barbu contabil la „Bihoreana”), Iosif Goia (contabil la „Sebeșana”), Lucia Lepa (contabil la „Timișana”)etc. Apoi erau unii care, deși cu studii superioare în domenii ce nu priveau activitatea comercial financiară, dar cu solide cunoștințe economice în domeniu, prin pregătirea de autodidactă se remarcă prin intervenții semnificative în dezbaterile financiar-bancare și în literatura economică, precum: Gavril Todiciă, cursant al Facultății de Chimie din București, cu studii completate la Academia de agricultură la Altenberg sau Dumitru Lăpădat, profesor, care , ocupa funcții de contabil la banca „Geogeană”, respectiv, de secretar de bancă la „Casa de păstrare Săliște”.

Numărul redus al specialiștilor cu studii superioare în rândul membrilor de conducere cât și al corpului funcționăresc reprezenta o situație criticabilă, dar într-o oarecare măsură și amendabilă dacă facem comparații cu stările similare din cadrul societăților dezvoltate occidentale.

Spre exemplu, în Germania, la începutul secolului XX, în conducerea marilor societăți industriale și comerciale doar $\frac{1}{4}$ erau absolvenți cu studii universitare, avansarea în ierarhia funcțiilor , efectuându-se, treptat, în raport de meritele profesionale¹⁰⁶.

2. Școala Comercială Superioară din Brașov - un laborator de pregătire al funcționarilor de bancă

Prezența absolvenților Școlii Comerciale Superioare greco-orientale din Brașov în rândul funcționarilor de bancă românești era apreciată, încă din anul 1904, de către directorul ei Arsenie Vlaicu, la circa $\frac{1}{4}$ din numărul total al acestora, deși era socotită ca necorespunzătoare, având în vedere calitatea pregătirii profesionale a absolvenților săi, ne susține opinia că, această instituție de învățământ de profil a avut un rol esențial în formarea și afirmarea unui personal specializat, capabil să asigure funcționalitatea activităților economico-financiare din cadrul instituțiilor de credit naționale.

---

¹⁰⁶ Yousuf Cassis, *Antreprenorul și managerul în Omul secolului XX*, coord. Ute Frevert, KG. Haup, Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 48-50

Istoria acestei prestigioase instituții de învățământ mediu, până la începutul secolului XX, a fost realizată de către Andrei Bârseanu în masiva și documentata monografie - astăzi o raritate bibliografică - „Istoria școalelor centrale române greco-orientale din Brașov”, Brașov, 1902, 606 p, plus 79 p. ca anexe - ce ne dezvăluie efortul material imens și implicarea unor resurse umane deosebite pentru realizarea uneia dintre cele mai bine cotate instituții de învățământ special din monarhia Austro-Ungară. Înființarea sa, în anul 1869, ca secție aparte a Gimnaziului românesc confesional din Brașov, întemeiat în anul 1850, a fost o proiecție mult mai veche, încă din anul 1836 a Gremiului negustorilor români din această localitate, de a crea o instituție școlară de profil comercial pentru viitorii comercianți. Parțial, inițiativa s-a împlinit prin deschiderea unui curs seral comercial intensiv pentru ucenicii și calfele de negustori deschis, în anul 1861 și care, s-a menținut până în anul 1886¹⁰⁷.

Demersurile pentru înființarea secțiilor de învățământ comercial și seral, pe lângă învățământul clasic gimnazial, s-au împlinit și în urma votării unui ajutor material substanțial de 23.500 lei de către Camera Deputaților din România, cele trei secții, desfășurându-și activitatea sub autoritatea Direcțiunii școlilor centrale române greco-orientale din Brașov¹⁰⁸. Școala comercială va funcționa ca direcțiune și cu un corp profesoral distinct, începând cu anul 1896, conducerea acesteia, fiind asigurată pentru o perioadă îndelungată de timp, între anii 1897-1916 de către economistul Arsenie Vlaicu în calitate sa de director. Sporirea numărului elevilor, precum și cerințele modernizării procesului de învățământ vor impune, în mod imperativ problema construirii unui edificiu adecvat, modern, la începutul secolului XX. Asociația absolvenților Școlii Comerciale, întemeiată în anul 1909, împreună cu Direcțiunea acestei instituții, hotărăsc construirea unui fond menit să sprijine dezvoltarea acestei instituții care se zbătea în mari greutăți materiale, înscriind printre obiective și ridicarea unei noi clădiri, drept pentru care, vor lansa un apel către societățile cultural-naționale, privați și, apoi, către conducerile băncilor române de a sprijini aceste inițiative¹⁰⁹. Deși proiectele pentru noul sediu al Școlii Comerciale fuseseră pregătite, încă din anul 1908, strângerea fondurilor necesare (de circa 120.000 de K) se va realiza cu deosebită greutate, băncile românești, sensibilizându-se pe această temă, de-abia din anul 1913, când, în număr destul de mare, alocă prin fondurile

---

¹⁰⁷ Andrei Bârseanu, *Istoria școalelor centrale române greco-orientale din Brașov*, Brașov, 1902, p. 128

¹⁰⁸ Andrei Bârseanu, op. cit., p. 197

¹⁰⁹ „*Anuarul Școlii Comerciale Superioare greco-orientale din Brașov* școlar 1908/1909, Brașov, 1909, p. V-XVIII

filantropice sau de binefacere sume valorice substanțiale. Astfel, banca „Albina” aprobă pentru viitoarea construcție din beneficiul său net în sumă de 20.000 de K, plătitibile în 5 rate anuale, de câte 4.000; banca „Ardeleana”, o primă rată de 2.000 K; banca „Crișana” 1500 K în trei rate de câte 500 K; banca „Victoria” 5.000 K etc.¹¹⁰ în anul 1914 se strânseseră cea. 80.000 de K, iar în anul 1918 pentru această destinație se adunase 95.378,82 K, zidirea edificiului nefiind începută din cauza tulburărilor provocate de război, deși vechea construcție a școlii fusese demolată.

Calitatea procesului de instruire a elevilor Școlii Comerciale de la Brașov a fost asigurată de către Direcțiunea acesteia, încă din primele momente ale înființării sale, prin adoptarea, la început, a conținuturilor curriculei școlare de la Academii de Comerț din Viena și din Budapesta, la nivelul cerințelor studiilor de învățământ mediu¹¹¹; reformularea și adoptarea acesteia, realizându-se cu deosebită competență, la scurte intervale de timp în funcție de cerințele concrete ale economiei financiar-bancare și, în consens, cu evoluția științelor economice.

Modificările repetate ale planurilor de învățământ și a conținuturilor disciplinelor predate s-a realizat fie din inițiativa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, fie, îndeosebi, din inițiativa corpului profesoral, dornic să îmbunătățească procesul de învățământ, atent la schimbările din evoluția economiei de piață. Prin nivelul și calitatea instrucției școlare, Școala Comercială Superioară din Brașov, unica unitate de acest profil cu limba de predare română, din cele 37 de școli specializate din Ungaria, se bucurau de un prestigiu deosebit, dovadă făcând succesele absolvenților săi la instituțiile academice comerciale din Imperiu, precum și capacitățile lor profesionale demonstrate în activitatea practică depusă în instituțiile de credit naționale, în societățile comerciale sau în instituțiile publice.

Programa de învățământ destul de încărcată, de circa 32-36 de ore săptămânal, asigura, pe lângă cunoștințele de specialitate, un volum substanțial de informații de cultură generală. Astfel, în planurile de învățământ, de la începutul secolului XX, figurau, pentru toți anii de studiu, ore de predare a limbilor și literaturii române, maghiare, germane și franceze, a istoriei, religiei și geografiei, la care, se adăugau, evident, materiile de specialitate precum: matematica și aritmetica politică, fizica, aritmetica comercială, contabilitatea, noțiunile comerciale, noțiuni de drept comercial și cambial, idei

---

¹¹⁰ „Anuarul băncilor române”, XVI, Sibiu, 1914, p. 9, 13, 59, 165

¹¹¹ Andrei Bârseanu, op.cit., p. 351

fundamentale de economie politică, chimie și merceologie comercială, corespondență comercială, caligrafie, birotică. Ca discipline „extraordinare” sau facultative - stenografia, a patra limbă străină (engleza), educația fizică, muzică (cântări), lucrări de laborator de chimie și chiar exerciții de conversație¹¹².

Interesați de modernizarea și flexibilizarea învățământului comercial la nivelul cerințelor societății transilvănene în plin proces de dezvoltare și în consens cu noile noutăți furnizate de diferitele științe economice, profesorii Școlii Comerciale din Brașov au susținut ideile de reformă ale învățământului de profil, implicându-se în dezbaterile pe această problematică, dintre anii 1902-1905, ce s-au extins la nivelul corpurilor profesoriale ale școlilor comerciale din Ungaria. Soluțiile avansate de Conferința profesorilor români vizau: mărirea duratei de școlarizare de la 3 la 4 ani, cu un an pregătitor în care s-ar fi predat, cu precădere, disciplinele de cultură generală și s-ar fi omogenizat nivelul de pregătire al elevilor din prima clasă de învățământ; împărțirea structurii anilor de studiu pe semestre; reducerea orelor pe săptămână de instrucție școlară; aerisirea programelor școlare prin eliminarea unor cunoștințe de natură teoretică; introducerea unor cursuri practice și a unor cursuri speciale în funcție de necesitățile economice zonale; respectarea autonomiei școlii și a limbii de predare¹¹³.

Calitatea procesului de învățământ a fost asigurată de selecția extrem de riguroasă a profesorilor care aveau studii academice sau universitare de specialitate la instituțiile de învățământ superior din Monarhia austro-ungară sau la alte universități europene. Majoritatea, dintre ei, erau foști elevi ai gimnaziului sau școlii comerciale din Brașov. Astfel, primii profesori ai Școlii Comerciale din Brașov, Nicolae Orghidan și Iosif Maxim terminaseră studiile la Politehnicile din Viena și în completare la Facultatea de filosofie din Leipzig. La sfârșitul secolului XIX-lea, până la primul război mondial au activat ca profesori: Arsenie Vlaicu (studii la Institutul Superior de Comerț din Anvers și, în completare, studii de chimie la Politehnica din Viena și chiar de filosofie la Budapesta); Ioan Socaciu (studii de teologie la Sibiu, de drept la Sibiu și Viena și, în completare, filosofia la Munchen); Ioan C. Panțu (studii la Academia Comercială din Viena și cursuri speciale comerciale la Politehnica din Viena); Ioan Pricu (absolvent al Institutului Superior de Comerț din Anvers și Academia Orientală de Comerț din Budapesta); Vasile Micula și

---

¹¹² „Anuarul Școlii Comerciale Superioare greco-orientale din Brașov”, an școlar 1905/1906, Brașov, 1906, p. X-XI

¹¹³ Idem, p. XVIII - XIX

Ioan Baci (Facultatea de Litere și Filozofie din Budapesta); George Dima (Conservatorul la Budapesta , Viena, Graz și Leipzig); Tit Livius Blaga (studii la Facultatea de Litere și Filozofie din Budapesta); Steriu Stinghie (teologia la Sibiu și studii de filozofie la Leipzig); Vasile Goldiș (studii la Facultatea de Litere și Filozofie la Budapesta). Deși profesorii se specializaseră în predarea orelor pe anumite domenii (Andrei Bârseanu pe geografie, Vasile Goldiș pe istorie, Ioan Baci pe maghiară și germană, Ioan Pricu pe contabilitate, Arsenie Vlaicu pe chimie și merceologie, I.C. Panțu pe contabilitate și corespondență comercială, Ioan Socaciu pe noțiuni de drept comercial și cambial) uneori suplineau lipsa unor cadre pentru predarea unor discipline de specialitate sau mai ales de cultură generală, așa cum, I. C. Panțu preda aritmetica contabilă sau Arsenie Vlaicu și Ioan Pricu limba franceză cunoscută în urma studiilor efectuate în Belgia.

Având o pregătire temeinică de specialitate și talent pedagogic o parte dintre profesorii Școlii Comerciale au elaborat manuale școlare proprii sau au tradus și prelucrat lucrări ale unor autori maghiari și germani, susținând, și prin acest demers intelectual, calitatea pregătirii școlare a elevilor. Printre profesorii care s-au remarcat în conceperea și elaborarea manualelor școlare, publicate ca lucrări în ediții aparte sau în Anuarele Școlii Comerciale îi amintim pe: Ioan C, Panțu cu lucrările „Introducere în științele comerciale”, Brașov, 1892, în colaborare cu A. Vlaicu; „Correspondența comercială”, Brașov. 1897; „Teoria conturilor curente”, 1898, „Contabilitatea în partidă simplă”, Brașov, 1898; „Contabilitatea în partidă dublă”, Brașov, 1900; Arsenie Vlaicu, „Chimia elementară” și „Merceologia și tehnologia”, tipărite cu sprijinul Băncii „Albina”; Ioan Socaciu a elaborat lucrările „Drept comercial” 1894, „Noțiuni de economie politică”, „Idei fundamentale în economia politică” 1899; Vasile Goldiș, „Istoria universală I-III între 1892 și 1897”; Ioan Pricu a publicat „Contabilitatea afacerilor în participațiune”, în Anuarul școlii pe anul școlar 1901/1902. Manuale școlare traduse și prelucrate au realizat: Arsenie Vlaicu de Limba franceză după Fetter și de Aritmetică după Kreibig; Vasile Goldiș de Istoria Ungariei după Mangold etc.¹¹⁴

Din lipsa mijloacelor materiale o parte din discipline se predau după manuscrisele profesorilor preparatori, astfel că, în marea majoritate a cazurilor erau rezolvate sursele de informații necesare viitorilor absolvenți ai Școlii Comerciale pentru a reuși în practicarea profesiei alese.

---

¹¹⁴ Andrei Bârseanu, *op. cit.*, p. 481-484; „Anuarul Școlii Comerciale”, an școlar 1910/1911, Brașov, 1911, p. 21-22

Prezența elevilor la Școala Comercială în primii 20 de ani de existență a fost destul de anemică de la 6-15 elevi în anul I de studiu, o parte dintre ei, renunțând pe parcursul celor trei ani de școlarizare, fie din motive materiale, dar mai ales din incapacitatea de a face față programului foarte dens sau exigenței profesorilor, la care se adaugă examenul de maturitate (de bacalaureat) ce reducea, adeseori, la 50-60% numărul celor înscriși, inițial, la studii. Frecvența redusă, ca și pierderile pe parcursul anilor de studiu se datorau pe de o parte mentalităților conservatoare și prejudecăților din mediile familiale ale elitelor românilor care aveau mari reticente față de activitățile comerciale și industriale, iar pe de altă parte din pricina pregătirii precare a candidaților proveniți din diverse școli gimnaziale de nivel inferior. După anul școlar 1891/1892, însă, numărul elevilor în primii ani de studiu s-a ameliorat simțitor, ajungând la 30 de elevi și, apoi, chiar depășind numărul de 40 de candidați, ca dovadă și a schimbărilor survenite în mediile intelectuale și ale clasei de mijloc a românilor transilvăneni, dar și ca urmarea dezvoltării activităților comerciale în general, și în special, ale celor financiar-bancare.

Concomitent cu creșterea numărului de elevi a sporit și calitatea și capacitatea intelectuală a acestora, reflectate în procentajele ridicate 80-90% ale „maturizanților” (bacalaureanților n. n.).

Școala Comercială din Brașov a oferit pieții forței de muncă un contingent însemnat și valoros de specialiști. Numărul acestora între anii școlari 1869/1870 - 1912/1913 s-a ridicat la 630 de persoane¹¹⁵ cu diplome de bacalaureat, cu reale șanse, în funcție și de susținerea materială, de a-și continua studiile în instituțiile universitare și academice din Monarhie sau din Europa. Cea mai mare parte s-au angajat ca funcționari la băncile românești, devenind specialiști remarcabili în domeniul bancar, unde au făcut carieră ca înalți funcționari sau chiar directori de bancă până la primul război mondial sau după acest eveniment. Îi amintim pe: Emanoil Comșa (director la „Crișana”), Nicolae David (director la „Detunata”), Ioan Budiu (director la „Hațegana”), Lazăr Vraciu (director la „Orientul”), sau pe Iosif Lissai și Ioan Vătășan (înalți funcționari la banca „Albina” - ultimul și director general, din deceniul IV al secolului trecut la aceeași bancă). Dintre absolvenții care au urmat studiile superioare și au făcut cariere strălucite merită să-i amintim pe: Ion I. Lapedatu, - director la „Ardeleana”, apoi la „Banca Generală de Asigurare”, iar, după 1918, profesor universitar la Academia de înalte Studii Comerciale din Cluj, director,

---

¹¹⁵ „Anuarul Școlii Comerciale Superioare...”, an școlar 1912/1913, Brașov, 1913, p.LXXXVI

viceguvernator și guvernator general la BNR; Vasile Osvadă - director la Banca „Agricola” -Hunedoara, după 1918, director la Banca „Agricolă” din Cluj; George Moroianu - cunoscut economist în perioada interbelică, rector al Academiei de înalte Studii Comerciale din Cluj; Octavian Prie - specialist în economie financiară la Universitatea din Budapesta, apoi, după 1918, profesor universitar și rector al Academiei de înalte Studii Comerciale din Cluj; Ștefan Meteș - absolvent al Facultății de Litere și Filozofie din Budapesta, istoric și director al Direcțiunii Arhivelor din Cluj; Matei Jiga - absolvent al facultății de Drept și Științe Politice din Budapesta, director din 1903, la Banca „Furnica” etc.

Peste timp, prin străduințele și capacitatea corpului său profesoral, Școala Comercială din Brașov s-a dovedit ca un adevărat laborator de instrucție profesională și de educație națională care a reușit să formeze specialiști necesari procesului modernizării societății românești transilvănene pentru epoca dualistă și pentru perioada interbelică a României mari.

Capitolul III

Considerații privind formarea și afirmarea elitelor băncilor românești

Discuțiile privind necesitatea reformei băncilor naționale concretizate în lucrări și studii numeroase care au alcătuit o bogată și ilustrativă literatură economică ce aveau printre obiective ameliorarea și modernizarea tehnicilor bancare și redimensionarea și profilarea politicilor economico-financiare în funcție de cerințele socio-economice ale acționarilor și clientelei deopotrivă, au vizat însă și componenta resurselor umane care asigurau conducerea și administrarea surselor de creditare pe care le ofereau instituțiile de credit românești.

Problema factorului uman implicat în gestionarea și direcționarea creditului în sensul asigurării calității intelectuale și a gradului optim de profesionalism a fost unul din obiectivele cele mai însemnate dar și cel mai dificil de îndeplinit în procesul implementării procesului de reformare a sistemului de credit la standardele pieței financiare europene, deoarece presupunea depășirea sau rezolvarea unor situații și fenomene rezultate din condițiile și modalitățile specifice în care s-au constituit băncile românești, începând cu deceniul al optulea al secolului XIX-lea. Aveau elitele românești structuri socio-economice vitale pentru susținerea procesului de constituire a unor instituții de credit moderne, prin consumarea spectaculoasă a numărului acestora și mai puțin a capacității lor financiare? În ce măsură inițiatorii băncilor românești aveau o practică în domeniu și erau pregătiți să gestioneze activitatea bancară, dincolo de a răspunde nevoilor, tot mai stringente, de satisfacere a nevoilor de creditare solicitate de mediile socio-economice ale societății românești transilvănene? Sunt întrebări ce se ridică în mod firesc în analiza procesului de constituire, în numai trei decenii, a sistemului de credit românesc și nu numai. La sfârșitul epocii liberale (1867) cu cinci ani înaintea înființării primei bănci naționale „Albina”, numărul membrilor ce constituiau elitele românilor era apreciat la circa 8000 de capi de familie (proprietari funciari, negustori, meseriași, clerici, învățători, profesori, avocați) care mare majoritate își desfășurau activitatea în mediul rural și aveau preocupări economice

predominant agrare¹¹⁶. Printre acționarii băncii „Albina”, din anul 1871, 25,31% erau proprietarii mari, mijlocii și țăranii înstăriți, peste 54% intelectuali (clerici, avocați, profesori, medici) și doar peste 5% meseriași și circa 3% negustori¹¹⁷. La banca „Victoria”, în anul înființării sale (1887), acționarii proveniți din mediul urban (negustori și meseriași) reprezentau 8% în comparație cu acționarii proprietari funciari, mari, mijlocii și țărani, în proporție de circa 25% și, deținătorii proveniți din mediile profesiilor libere (clerici, avocați, medici, profesori) de circa 30,4%¹¹⁸. Menționăm, faptul că, marea majoritatea a liber profesioniștilor aveau ca suport economic proprietăți funciare cu suprafețe apreciabile, ce-i putea încadra în rândul proprietarilor funciari mijlocii cu întindere de peste 50 de iugăre, fiecare. Întăietatea clericilor, în rândul acționarilor cu profesii libere și chiar la nivelul general al acționarilor avea la unele bănci preponderență și în privința numărului acțiunilor subscribe și, deci, al aportului la constituirea capitalului social al acestora. În această privință cazul băncii „Economul” este edificator, deoarece din 146 de acționari care au subscris acțiunile de constituire a capitalului său social, 57 erau clerici (preoți, canonici, episcopi, chiar mitropolitul Ioan Vancea) reprezentând 30% din numărul acționarilor ce au subscris, 40% din numărul total al acțiunilor emise cu prilejul lansării lucrărilor pregătitoare înființării instituției de credit respective¹¹⁹. Totodată, consemnăm numărul redus al negustorilor și al proprietarilor de ateliere meșteșugărești sau cvasi inexistența proprietarilor de întreprinderi industriale, procentul acestora în rândul acționarilor oscilând, la marile bănci românești, între 3-5% din numărul total al acționarilor. Astfel, și către sfârșitul secolului XIX-lea, când procesul de modernizare impusese un ritm alert în dezvoltarea comerțului și industriei, cu prilejul constituirii băncii „Bihoreana” din Oradea, în anul 1898, unul din centrele dezvoltate ale părților de vest ale Transilvaniei, numărul negustorilor și meseriașilor români, acționari se ridică doar la 44, reprezentând, 4,77% din numărul total al acționarilor¹²⁰. În mod semnificativ și caracteristic pentru situația socio-profesională a majorității elitelor românești, li se adaugă și, în această situație, un număr de țărani înstăriți sau economi (în procent de 7,65), pe lângă acționarii din categoria

---

¹¹⁶ S. Retegan, „Considerații sociale privitoare la burghezia românească din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea, în, *Sub semnul lui Clio. Omagiu academicianului, profesor Ștefan Pascu*”, Cluj, 1974, p. 251-258

¹¹⁷ Nicolae Petra Petrescu, „Monografia Institutului de credit și economii „Albina” 1871-1897”, Sibiu, 1897, p. 108; Dronca Lucian, op. cit., p. 73

¹¹⁸ Dronca Lucian, op. cit, p. 110-111

¹¹⁹ Ibidem, p. 100

¹²⁰ Ibidem, p. 155-156

proprietarilor mari și mijlocii¹²¹. Confirmarea provenienței marii majorități a acționarilor băncilor din mediul rural sau având legături economice strânse cu spațiul rural, deși o parte a elitelor conducătoare ale instituțiilor de credit aveau rezidența în mediul urban, ne dovedește orientarea precumpănitoare a creditului spre activitățile cu specific agrar, precum și investițiile însemnate destinate achiziționării de tehnici agro-silvice, cu urmări directe în sporirea numărului proprietarilor mijlocii români cu proprietăți de peste 100 de iugăre. Dacă, în anul 1895, în Transilvania istorică erau 693 de proprietari mijlocii români cu proprietăți între 100-1000 iugăre¹²², în anul 1913, numărul acestora ajungea la 804¹²³. În recensământul din 1910, numărul proprietarilor români cu peste 100 de iugăre, pentru întreaga Transilvanie, se ridică la 1249 de persoane, la care se adaugă 186 de arendași¹²⁴. De asemenea, se remarcă sporirea numărului de proprietari români cu proprietăți între 50-100 de iugăre, din categoria burgheziei sătești sau a țăranilor înstăriți, care în anul 1895, înregistrau 2975 de proprietari¹²⁵, iar, în anul 1910, circa 5500 de reprezentanți¹²⁶, pentru ca în anul 1918, numărul acestora să ajungă la 6204 de capi de familie¹²⁷. La numărul elitelor economico-agrar, comerciale și industriale-meșteșugărești ale românilor transilvăneni se adăuga grupul intelectualilor cu profesii libere (învățători profesori, avocați, notari, medici, funcționari) apreciat, pentru anul 1910, la un contingent de 11538 de persoane, cu mențiunea că, o bună parte dintre ei, figurau și în calitate de proprietari cu peste 20 de iugăre. Foarte puțini dintre aceștia nu posedau proprietăți funciare cât de mici, câștigându-și existența din practicarea strictă a profesiei obținute în instituțiile de învățământ mediu sau superior din Monarhie.

Constatăm, astfel, un spectru foarte divers și eterogen al elitelor românilor sub aspectul socio-profesional dar, relativ omogen, prin prisma provenienței resurselor economice sau a investițiilor acestora, cu precădere în lumea satului și deci a economiei agrare.

În acest fel, constituirea grupurilor elitare implicate în procesul de înființare și gestionare a instituțiilor de credit moderne are conotații specifice, oarecum nefirești, deoarece elementele cele mai apropiate de problematica economico-financiară, prin

---

¹²¹ Ibidem, p. 155

¹²² Barabás Endre, „Az erdelzreszi nepfjok birtokoránya”, Budapest, 1905, p. 6

¹²³ Tokaj László, Eladó ország, Kolozsvár, 1913, p. 17

¹²⁴ „Revista economică”, XX, 1918, nr. 33, p. 334

¹²⁵ Petru Suciș, *Clasele sociale ale românilor din Ardeal în Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918-1928*, voi. I, București, 1929, p. 693

¹²⁶ Ion Enescu, Iuliu Enescu, op. cit., p. 26 și 28

preocupările lor socio-profesionale, comercianți și patroni de ateliere meșteșugărești sau de întreprinderi industriale aveau o pondere numerică dar și o capacitate economică foarte redusă în cadrul elitelor românilor, fapt pe deplin reflectat în numărul restrâns de acționari, cât și prin resursele modeste de capital lichid pe care le-au furnizat cu ocazia constituirii băncilor naționale.

De asemenea, este destul de nefirească implicarea în acționariatul băncilor și în procesul de constituire al acestora a unui număr de țărani înstăriți, cu proprietăți de până la sau peste 50 iugăre, e drept neînsemnat, dar totuși mai consistent decât cel al negustorilor și meseriașilor, ca urmare a nivelului economic scăzut al majorității elitelor românilor în comparație cu situația socio-economică și financiară a elitelor maghiarilor și germanilor. Participarea activă a unor grupuri de țărani înstăriți, identificați în literatura economică a epocii, adeseori cu numele de economi sau de proprietari, în procesul de înființare a băncilor românești reflectă, implicarea lor directă, în procesele de modernizare a lumii satelor, a deschiderilor acestora spre aplicarea unei metode agrotehnice noi pentru transformarea proprietăților funciare mijlocii în exploatații de tip fermier. De altfel, elitele rurale așa numite „elite minore”, cu pondere însemnată în ansamblul elitelor românilor, care coagulau, de regulă, intelectualii proprietari (preoți, învățători, funcționari) și proprietarii țărani înstăriți, cel puțin mijlocii, au un rol însemnat în promovarea valorilor economiei de piață, alături de rolul deținut în organizarea activităților cultural-spirituale, de promovare a conștiinței și identității naționale a românilor, în condițiile în care regimul dualist austro-ungar recunoștea, doar formal existența naționalității române. În acest context, elitele românilor conștientizaseră că promovarea identității și acțiunii politice naționale se poate realiza eficient și cu succes, nu numai prin instituțiile de învățământ confesionale sau prin fundații și societăți culturale, precum „Astra”, ci și prin consolidarea și fortificarea capacității economice a națiunii prin forme și instituții economice viabile, ne dovedește și implicarea lor, masivă, în acțiunea de constituire a unor instituții de credit moderne, apreciate ca cel mai temeinic suport pentru creditarea proiecțiilor lor economice. Băncile sunt astfel gândite ca unități economice capabile să asigure succesul procesului neîngrădit și independent al diverselor activități economice ale elitelor românilor, prin eliminarea dependenței lor față de instituțiile economice constituite de către celelalte elite naționale din imperiu, cât și pentru evitarea imixtiunii instituțiilor statului. Prin politica de

---

¹²⁷ Petru Suci, *Poprațiunea Ardealului și simțul realităților social-economice*, Cluj, 1925, p. 4

dinamizare a vieții economice a românilor transilvăneni, elitele acestora urmăreau concentrarea și folosirea resurselor economico-financiare, de care era capabilă societatea românească, în forme și activități economice de expresie și conținut național. Care la rândul lor, să ofere multiple posibilități, pentru sporirea capacității și eficacității formelor și acțiunilor de la nivelul palierul culturii și mișcării politice naționale.

Afirmarea grupurilor inițiatoare și conducătoare ale băncilor românești spre coagularea unei elite bancare urmează, în linii generale, caracteristicile de ordin social sau profesional, ale procesului specific de constituire a elitelor românilor transilvăneni, în cadrul unui sistem politico-statal, care nu numai că nu le reprezenta și valida calitățile lor, dovada fiind cuprinderea lor, în proporții simbolice și ne semnificative, în instituțiile centrale sau locale ale statului, dar promova și o politică ostilă, de excludere și marginalizare a acestora din viața publică a părții estice a Imperiului Austro-Ungar, respectiv din zona de exercitare a puterii politice și de guvernare maghiară.

Elitele românilor, parcurg traseul modernizării societății transilvănene, de la mijlocul secolului al XIX-lea până la primul război mondial, înregistrând modificări însemnate, nu numai sub raport cantitativ, prin creșterea numerică a efectivelor, cât și sub aspect calitativ prin sporirea capacităților intelectuale și economice, care diversifică și chiar modifică structurile sale socio-profesionale. Provenite, dar și ancorate, în mare lor majoritate, spre lumea rurală, dar dornice de a pătrunde în mediul urban și spre ocupații economice caracteristice ambianței acestuia, elitele românilor caută și reușesc, să depășească, într-o oarecare măsură, orientările și preocupările tradiționaliste. Liderii lor de opinie recrutați din mediile intelectualității laice, cu pregătire sau preocupări în sfera economică, devin purtătorii unor mesaje și opinii, care, din anii 70 ai secolului XIX-lea, conturează un adevărat curent ce vizează formarea unei clase naționale mijlocii, educate în spiritul raționalismului și eficienței economiei de piață moderne, capabilă să se înscrie în procesul de modernizare și de constituire a unor structuri economice reprezentative pentru națiunea română din monarhia dualistă.

Astfel, din primele decenii ale perioadei postpașoptiste, reprezentații de seamă ai elitei intelectuale, receptivi la valorile și cursul procesului de modernizare, precum: George Barițiu, Pavel Rotariu, Visarion Roman, Ștefan Pop, Ioan Roman, etc. au ca obiectiv major, sensibilizarea și implicarea grupurilor elitare românești spre noile forme și activități ale

economiei moderne, apreciată ca „factorul cel mai puternic al prosperării, fără de care toate luptele politice vor fi în van”¹²⁸

Diversificarea preocupărilor economice spre domeniile industriale, comerciale sau de credit, folosirea eficientă și concentrarea resurselor pentru producerea de valori economice, în direcția alcătuirii unui sistem economic puternic și modern erau concepute de George Barițiu, ca un demers însemnat și indispensabil, a cărui concretizare era apreciată ca „piatra fundamentală pe care se așează și se clădește edificiul național”¹²⁹. Completându-i ideea, privind însemnătatea factorului economic pentru edificarea și asigurarea viabilității unei societăți moderne, Visarion Roman, aprecia la rândul său că neglijarea din partea elitelor, a preocupărilor economice moderne, s-ar întoarce „... contra celei întâia și mai scumpe dorințe a conservării proprii”¹³⁰ ar însemna un atentat la adresa vitalității și, chiar, a scopurilor finale ale mișcării de emancipare politico-naționale.

Vectorul social, capabil să se implice în structurarea viitoarei economii moderne a românilor transilvăneni, trebuia să fie o cât mai numeroasă și mai prosperă clasă de mijloc compusă din elitele economice sau burgheze și din rândul diverselor grupări ale elitelor intelectuale.

Apreciată din această perspectivă și, cu un asemenea rol, de către publiciștii și economiștii români ai epocii, clasa mijlocie, întruchipează trăsăturile specifice și, în același timp, caracteristice ale grupurilor elitare, îndeosebi a celor implicate direct în activitățile economice, căreia, i se conferă un rol însemnat în realizarea ansamblului proiecțiilor naționale, fie de ordin social-economic, politic sau cultural.

Nu întâmplător, în literatura economică transilvăneană se emit judecăți și se elaborează opinii prin care i se atribuie clasei mijlocii un rol hotărâtor în procesul de emancipare și de asigurare a prosperității economice pentru întreaga masă a românilor ardeleni, fiind astfel, considerată ca un unicul și cel mai viabil factor ce are capacitatea managerială de a coordona și asigura dinamica vieții economice a societății românești transilvănene. Sunt semnificative, în această privință, ideile emise de către unul dintre cei mai cunoscuți publiciști în domeniul economiei, din anii '80 ai secolului XIX-lea, Ioan Roman, care, metaforic, aprecia rolul clasei mijlocii ca „sufletul” și „puterea unui popor”,

---

¹²⁸ Vasile Netea, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman*, București, 1942, p. 48

¹²⁹ „Observatorul” VIII, 1885, nr. 11, p. 1

¹³⁰ Amicul poporului. Căldare pe anul comun 1873, XIII, Sibiu, 1873, p. 30

ca factor întemeietor și apărător al „libertății publice-naționale”, „ca tot ce poate avea o națiune mai scump și mai prețios”, ca „centrul .... al întregii vieți sociale”¹³¹.

Este elocvent faptul că, pe măsură ce clasa mijlocie românească își dezvoltă și diversifică structurile sale, se afirmă și liderii săi de opinie care, la rândul lor, printr-un efort intelectual deosebit de productiv, dar și consecvent în urmărirea și concretizarea scopurilor propuse, reușesc, în epoca dualistă, pe parcursul a cinci decenii, până la primul război mondial, să elaboreze o temeinică literatură de specialitate, dar și una de largă popularizare, în limba română, ce cuprinde aproape toate domeniile economice de interes și de referință pentru diferențele medii de cultură și de educație ale societății românești. Această activitate relevă resursele și capacitatea remarcabilă de creație a unei întregi pleiade de personalități provenite din mediile sociale diverse și cu o pregătire intelectuală în varii domenii, precum: Visarion Roman, George Pop de Băsești, Nicolae Petra Petrescu, Eugen Brote, Ioan Roman, Ion Costin, George Maior, Dumitrie Comșa, Romul Simu, Ioan Moța, Ioan Georgescu, Corneliu Diaconovici, Vasile C. Osvadă, Adrian Oțoiu, Ion I. Lapedatu, Constantin Popp, Aurel Coșciuc, N. Iosif, Gavril Todică, Ion și Iuliu Enescu, etc, care în ciuda diverselor lor activități de ordin economic sau intelectual, își subordonează toate preocupările spre atingerea scopului esențial obiectivat în accelerarea procesului de modernizare și, prin aceasta, de emancipare economică și, implicit, națională a societății românești transilvănene.

Mai mult, grupul de specialiști români din domeniul economiei, tot mai numeroși și mai pregătiți, este capabil să susțină, pe perioade de timp îndelungate, de la sfârșitul secolului XIX-lea până în 1918, nu numai rubrici speciale în cotidienele naționale, ci au capacitatea să editeze periodice cu o tematică economică bine definită și conceptualizată, racordată la curente de gândire economică europeană, dar și la necesitățile economice ale românilor. Așa vor apare periodicele „Foia poporului”, „Bunul econom”, „Revista economică”, „Tovărășia”, întemeiate și coordonate de specialiști și publiciști cu renume în viața culturală, economică și chiar politică a românilor transilvăneni, ca Eugen Brote, Ioan Russu Șirianu, Ioan Moța, Romul Simu, Corneliu Diaconovici, Ion I. Lapedatu, Constantin Popp sau Vasile C. Osvadă, publicații, care aveau până la 10.000 de abonați și, un număr mult mai mare, de cititori de pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Prin intermediul lor, cât și al periodicelor social-culturale românești s-a vizat propulsarea și resuscitarea vieții economice

---

¹³¹ “Observatorul, VII, 1884, nr, 83, p. 1

a românilor transilvăneni, s-au format și educat, pe lângă grupurile elitare sau mediile sociale ale clasei mijlocii, cercuri sociale mult mai largi, în spiritul unor concepții moderne, al inițiativelor curajoase de practicare a unei economii naționale și productive. Subordonându-se acestor demersuri, ce vizau concentrarea tuturor energiilor și resurselor economice ale românilor pentru împlinirea idealului prosperității generale a tuturor membrilor societății românești transilvănene și ca reflex al receptării curentelor și modelelor asociaționiste și solidariste central-europene, elitele românilor conturaseră, treptat, un adevărat program economic ce excludea balastul populist-demagogic, deoarece suportul social care le asigura concretizarea propriilor proiecții era masa poporului român prin intermediul căreia își derula și dezvolta acțiunile social-economice.

Elitele românilor conștientizaseră, pe parcursul unor experiențe de câteva decenii, că succesul aplicării și concretizării propriilor proiecții economice, în condițiile eliminării oricăror posibilități de sprijin din partea instituțiilor statului, îl reprezintă suportul popular oferit de modestele dar nu puținele resurse ale micilor proprietari funciari țărani sau mărunți patroni de ateliere și magazine comerciale și, că există o strânsă interdependență, între eforturile și împlinirile economice ale clasei mijlocii cu gradul de bunăstare economică a marii mase a românilor transilvăneni. Din această perspectivă, liderii elitelor românești își conturează și avansează toate inițiativele de reformă și de dezvoltare economică a societății românești privite ca un ansamblu încheșat și coerent de acțiuni, ce presupune implicarea masivă, chiar dacă aceasta este realizată în grade sau modalități diferite, a populației românești, apreciind că, în egală măsură, urmările pozitive trebuie să se răsfrângă asupra tuturor membrilor națiunii române în funcție de gradul implicării, de calitatea și valoarea resurselor investite în împlinirea și realizarea acestor obiective, care vor defini sistemul economic național modern.

Proiecțiile de ordin social-economic, politic și cultural, cât și mesajele care însoțesc prezentarea și susținerea acestora în fața opiniei publice sunt concepute de elitele românilor în forme și modalități menite să atragă și să implice, pe lângă membrii clasei mijlocii, o masă socială cât mai numeroasă, dacă este posibil, întreaga societate românească. În acest fel, formulele care însoțesc intențiile de modernizare instituțională și dezvoltare economică au ca țintă un spectru social extrem de larg și se subordonează unei strategii elaborate flexibile și dinamice, exprimată, adeseori, prin stereotipii lingvistice, datorită folosirii

---

frecvente a unor sintagme ce fixau ca finalitate a tuturor obiectivelor propuse, „soarta poporului țăran”. În fapt, această strategie se raporta la o realitate socio-economică, deoarece marea majoritate a populației românești, în proporție de circa 85% activa în mediul rural și, se concretiza, în peste un milion de exploatări agricole, dominate de numărul covârșitor al gospodăriilor țărănești mărunte și mijlocii.

Deschiderea și amplitudinea discursului elitelor spre formule marcate, uneori, de un radicalism social, pregnant militant, exprima opțiunea lor de întări, sub raport numeric, cantitativ, dar și sub aspect valoric, ca forță economică, contingentul clasei mijlocii, pe de o parte, cât și de a atrage, influența și implica masa populației românești în susținerea propriilor proiecții, fie că acestea vizau aspectele social-economice sau palierele culturii și mișcării politice naționale. Elitele românilor doreau, astfel, să-și legitimizeze întreaga lor activitate pe un suport social cât mai larg, care să reprezinte nu numai sau, în primul rând, interesele clasei mijlocii, chiar și din nevoia de a deveni mai puternice și mai credibile în acțiunile economice sau politice în raport cu sistemul politic dualist, cât și pentru a-și asigura statutul de clasă conducătoare, dacă nu cu rol politico-statal, cel puțin la nivelul organizării și dirijării mișcării politice naționale. În acest mod, prin conceperea și coordonarea unor activități a tot cuprinzătoare și diversificate, elitele românilor doreau să-și fundamenteze pretențiile reprezentării și conducerii națiunii române din imperiul dualist austro-ungar.

Din analiza datelor statistice, oferite de recensămintele oficiale ale statului dualist, reiese evident, că elitele clasei românilor, provenind, în marea lor majoritate din mediile clasei mijlocii, își dimensionează structurile socio-profesionale în strânsă legătură cu această grupare socială, uneori până la totala lor identificare și, reprezintă caracteristicile acesteia, prin prisma intereselor și a suportului economic identitar, chiar dacă unele dintre elementele sale, e drept puține la număr, datorită calității intelectuale sau a capacităților economice deosebite, se recrutează și din alte grupuri sociale.

Astfel, între membrii elitelor românilor se vor integra, reprezentanții grupului marilor proprietari funciari cu peste 1.000 de iugăre (35 de familii în anul 1914), care se vor remarca, ca factorii foarte activi și, uneori decisivi în susținerea și promovarea acțiunilor de modernizare în domeniile agrar sau bancar; unii dintre aceștia, devenind adevărați lideri prin contribuțiile materiale substanțiale mobilizate în aceste sectoare economice, cât și prin capacitatea de influențare a opțiunilor celorlalte grupuri sociale înspre atingerea și rezolvarea procesului de modernizare la parametrii și la conținutul modelului central-

europăen. Marii proprietari funciari precum cei din familia Mocioni și Vaida, Ioan Mihiu, George Pop de Băsești, Andrei Cosma etc, se numără printre pionierii modernizării exploatațiilor agricole, unele dintre ele adevărate modele de ferme agricole, unde se aplică procedee agrotehnice avansate, comparabile cu exploatațiile fermiere din centrul și occidentul Europei. Așa cum, marii proprietari funciari români se implică în procesul de constituire al băncilor naționale, devenind principalii lor acționari și, din această postură, chiar președinți ai consiliilor de administrație ale acestora. Alexandru Mocioni este primul președinte al băncii „Albina”; George Pop de Băsești devine, în timp, președinte la 5 bănci din nord-vestul Transilvaniei; Andrei Cosma, conduce, în calitate de director executiv, banca „Silvania” de la înființare până după 1918; Ioan Mihiu și Aurel Vlad sunt președinți și alternativ, directori la banca „Ardeleana”, etc. De asemenea, un număr însemnat din rândul marilor proprietari, cu o pregătire intelectuală deosebită, precum: Ioan Mihiu, George Pop de Băsești, Aurel Vlad, Alexandru Vaida, Emanoil Ungureanu, etc. vor îndeplini, un rol însemnat în dimensionare și orientarea activității Partidului Național Român, în definirea programului și discursului politic național.

În ciuda eterogenității grupurilor socio-profesionale care compuneau elitele românilor, acestea se înfățișau ca o sinteză de valori caracteristice lumii burgheze în afirmare și consolidare, relativ omogene din perspectiva condițiilor și intereselor lor de natură economică, cuprinzând astfel, preponderent membrii din rândul proprietarilor funciari mijlocii (cu suprafețe de teren de 100-1.000 iugăre) fermierilor țărani (cu terenuri de 50-100 iugăre), intelectualilor de profesii libere și cu venituri apreciable (avocați, clerici, medici sau profesori) marilor negustori sau proprietari de mari ateliere și manufacturi industriale. În rândurile grupurilor elitelor intrau sau gravitau, fără a îndeplini în întregime condițiile social-economice, un număr semnificativ de intelectuali (preoți de sat, învățători, funcționari de stat sau de bănci), elemente din rândul țăranilor înstăriți (cu proprietăți de 20-50 iugăre), ale micilor negustori sau proprietari de ateliere meșteșugărești, ce dispuneau de venituri relativ modeste, comparabile cu resursele economice ale gospodăriilor țărănești, deținând deseori, proprietăți funciare reduse, ce le completau veniturile provenite din exercitarea propriu-zisă a profesiei. Faptul că unii dintre reprezentanții acestor categorii socio-profesionale, îndeosebi cei cu pregătire intelectuală superioară, se vor regăsi, prin natura preocupărilor și, mai ales prin natura activității lor, între membrii elitelor românilor, îndeosebi a celor așa-zise minore din mediul rural, alături de ceilalți membrii ai grupului elitar proveniți, cu precădere din masa clasei mijlocii, nu

afectează aprecierile, de ansamblu, ce dimensionează caracteristicile elitelor naționale românești, din perspectiva suportului social-economic sau profesional, cel mult, reprezintă o notă specifică, ce întărește doar regula, în parte susținută de raportul dintre numărul restrâns al membrilor clasei mijlocii și al elitelor cu mare masă a românilor ardeleni. Astfel, din recensământul efectuat în anul 1910, proprietarii funciari cu peste 20 de iugăre reprezentau doar 6,44% din numărul capilor de familie români ocupați în agricultură, iar numărul patronilor de atelier și al negustorilor (în marea lor majoritate mici) se ridicau la un procent de doar 1,16%, din numărul total al românilor transilvăneni de circa 3 milioane. Lor, li se adaugă, o subțire și insuficientă clasă de intelectuală, în calitate de funcționari de stat sau, exercitând profesii libere (preoți, învățători, profesori, avocați, medici, etc), care reprezentau, 6,35% din totalul masei de intelectuali și funcționari ai Ungariei din anul 1910 și, un procent extrem de firav, de 0,39% din masa românilor transilvăneni¹³².

Pornind de la un suport economic relativ modest, reprezentat de un număr restrâns de proprietari funciari mijlocii și de nuclee modeste de negustori și meseriași, grupați, cu precădere, în centrele urbane de la Brașov și Sibiu, cu o masă prevalentă de intelectuali reprezentată de clerici, cadre didactice și mici funcționari, elitele românilor evoluează, într-un interval de timp scurt, modificându-și structurile socio-economice, prin preponderența, în cadrul lor a proprietarilor funciari mijlocii și a țăranilor fermieri, cât și a intelectualilor laici cu profesii libere în calitate de avocați, medici, profesori, conducători de bănci, la rândul lor, având un status socio-economic, ce îi detașau de masa societății românești.

Evoluția temporală a elitelor românilor transilvăneni înregistrează, la începutul secolului XIX-lea, în corelație cu progresele clasei mijlocii, mutații notabile, atât de ordin cantitativ, dar, mai cu seamă de ordin calitativ, fie sub raportul aspectelor economice, fie, mai ales, în privința valorilor cultural-spirituale, ce provoacă schimbări considerabile la nivelul comportamentelor, atitudinilor și concepțiilor ce privesc procesul de modernizare al societății transilvănene. Prin creșterea numărului membrilor elitelor laice, mult mai deschise și mai receptive la curente și doctrinele politice, economice și filozofice din spațiul central-european, îndeosebi ai lumii germanice, se produc modificări sau noi proiecții social-economice, politice și culturale, în consens cu evoluția proceselor de modernizare cât și în corelație cu specificațiile, necesitățile și resursele societății românești.

---

¹³² Petru Suci, *Probleme ardeleni*, Cluj, 1924, p. 10, 40-42

În perioada sistemului politic dualist, grupurile elitare românești înregistrează un grad mare de mobilitate socială, care se derulează - după perspectiva lui Raymond Aron¹³³ atât pe orizontală, prin extensia lor numerică, cât și pe verticală, în sensul creșterii calitative a membrilor lor, prin sporirea gradului de educație, cultură și de abilități manageriale dovedite în plan profesional sau în plan politic. Dacă în privința mobilității orizontale a elitelor românilor înregistrăm, prin continuarea statusului social și profesional al părinților de către noile generații, a unor adevărate „lanțuri dinastice” de preoți sau învățători, de proprietari mijlocii sau fermieri chiar de negustori și meseriași, în fundal, asistăm la modificări substanțiale în privința mobilității sociale pe verticală, fie la nivelul intergenerației, prin obținerea unui nou statut social sau profesional în raport cu statusul părinților de către noii și numeroșii membri ai elitelor naționale, fie la nivelul intragenerației, de către un număr relativ mai restrâns de indivizi, care avansează, pe parcursul carierei lor, în straturile unor noi calități de ordin intelectual-profesional sau și economic ce le asigură un nou status social în comparație cu cel dobândit inițial¹³⁴.

Literatura istorică cu tematică socială și economică oferă date statistice și exemplificări concludente, chiar dacă încă nu exhaustive, privind modificările de status social-economic și profesional al unui număr relevant de membri ai grupurilor elitare românești, care acced de la condiția țăranului fermier spre starea proprietarului funciar mijlociu sau care urmează traseul unei alte cariere profesionale decât cea a părinților, devenind avocați, preoți, medici, ingineri, economiști, profesori, iar prin funcțiile câștigate, pe parcursul carierei, protopopi, directori de bancă, patroni de ateliere sau de case de comerț deși, nu rareori, provin din familii de țărani înstăriți sau cel mult fermieri cu instrucție școlară, adeseori elementară sau cel mult gimnazială. Prin noul status social, mulți dintre ei, depășesc nivelul elitelor minore din sfera comunităților rurale, pentru a intra în rândul elitelor de importanță zonală sau chiar națională. Astfel este remarcabilă ascensiunea unor viitori lideri ai elitelor naționale în planul vieții politice, culturale sau economice, din a doua jumătate a secolului XIX-lea spre primul război mondial, precum: Partenie Cosma, Visarion Roman, Dominic Rațiu, Pavel Rotariu, frații Eugen și Aurel Brote, Patriciu Barbu, Gavril Tripon, Coriolan Pop, Octavian Tăslăoanu, Octavian Goga, Traian Vuia, Aurel Vlaicu, Ioan Vătășan, Ion I. Lapedatu, Vasile C. Osvadă, Emanoil

---

¹³³ Raymond Aron, *Lupta de clasă. Noi prelegeri despre societățile industriale*, Ed. Polirom, Iași, p. 167

¹³⁴ *Ibidem*, p. 168

Comșa, Amos Frâncu, Sava Raicu, Constantin Popp, Romulus Cărăbașiu, Ioan Lupaș, Augustin Maior, Gavril Todică, Ioan Moța, Demetriu Comșa, etc, care depășindu-și condiția mediului economic și cultural familial, realizează cariere strălucite în domeniile financiar-bancar, cultural, sau politic, ca urmare a unor temeinice pregătiri profesionale și calității intelectuale, ce le asigură mobilitatea socială ascendentă pe verticala inter și mai ales intragenerație, fapt ce le permite să devină lideri de opinie și de conducere ai elitelor românilor transilvăneni.

Sociologii moderni și contemporani care au abordat și dezvoltat teoria elitelor de la Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca la Aron Raymond¹³⁵ sau Ralph Dahrendorf¹³⁶, luând în considerare fenomenul circulației elitelor moderne, subliniază (prin enunțuri mai mult sau mai puțin diferite sau nuanțate), faptul că elitele existente, într-un moment istoric dat, sub impactul evoluției societăților moderne, se află într-un continuu proces de reînnoire, fie sub presiunea factorilor politici, fie a celor de natură socio-economică, exprimând dorința permanentizării și extinderii puterii economice asupra membrilor societății, prin preluarea perpetuă a unor indivizi sau grupuri de indivizi din clase mijlocii sau din masa non-elitară, remarcați prin calitățile lor excepționale date de pregătirea intelectuală sau de statutul socio-economic dobândit, pe un segment temporal precis, pe fondul schimbărilor permanente impuse de procesul de modernizare al societăților respective.

În cazul elitelor românești transilvănene din epoca modernă, de până la primul război mondial, problematica circulației și a mobilității acestora vizează îndeosebi aspectul extinderii numerice și al consolidării calitative ale grupurilor elitare în condițiile existenței unui decalaj temporal dar și structural ale procesului de afirmare și formare ale acestora în comparație cu stadiile și procesele parcurse de elitele din zonele occidentale ale Europei. În plus procesul de constituire și afirmare ale elitelor românești era, vizibil, marcat de limitele oferite de construcția politico-statală a dualismului austro-ungar, care restricționa evoluția și ascensiunea normală a acestora, îndeosebi, înspre domeniile vieții politice și administrative. Această stare de lucruri va determina contrapunerea permanentă a elitele românești față de rolul și locul deținut de elitele dominante germană și maghiară din imperiu și, în consecință, formularea unor proiecte de dezvoltare menite să excludă sau să limiteze intervenția instituțiilor statului, privitye, constant cu suspiciune, ca pe un potențial

---

¹³⁵ T.B.Bottmore, *Elites and Society*, Penguin Book, 1966 p. 7-23; 48-67

¹³⁶ Randolph Dahrendorf, *Liberty and Equality, in Essays in the Theory of Society*, Stanford University Press, 1968; Idem, *Classes et conflits de classes dans la société industrielle*, 1972

sau un real dușman al intereselor lor, iar, pe de altă parte, să le asigure dezvoltarea și consolidarea necesară pentru a se impune ca factori reali și activi ai spațiului politic statal dualist.

Reticențele și rezistența grupurilor elitare ale românilor față de politica de marginalizare sau de asimilare a naționalităților nemaghiare avea ca strategie proprie lor consolidare, iar ca obiectiv, concret și esențial, crearea condițiilor pentru participarea neîngrădită la viața politică și social-economică, dezvoltând, inerent, opțiuni și orientări centrifuge în raport cu conceptele și practicile de guvernare ale elitelor maghiare, care însă, nu pun, încă, sub semnul întrebării existența statală a Imperiului, deși, aceste intenții nu lipsesc din opiniile, evident, neexprimate public ale unor reprezentanți proveniți din mediile elitei intelectuale. Din această perspectivă, conținuturile programului P.N.R, precum și punctajul solicitărilor cuprinse în memoriile liderilor P.N.R, alcătuite cu prilejul tratativelor româno-maghiare din anii 1910-1911 și 1913, relevă insistențele elitei politice românești nu numai pentru respectarea legii naționalităților din 1868 cât, mai ales, acceptarea, de către elitele maghiare, a unor reforme structurale ce vizau statuarea unei reale reprezentativități a românilor în toate instituțiile politice, administrative și juridice ale statului, la nivel central și local, recunoașterea și instituirea bilingvismului în administrație și justiție, respectarea autonomiei bisericești și a învățământului confesional, reforme economice în spiritul justiției sociale etc, toate, subsemnate principiului recunoașterii națiunii române ca parte constitutivă a monarhiei dualiste¹³⁷.

Astfel, mobilitatea cât și procesul de structurare a elitelor românești se raportează, deopotrivă, la valorile sociale, cât și la cele etnice, naționale, ca de alt fel și în cazul celorlalte elite ale națiunilor din Imperiu, marcând, în raport cu masa societății românești o conduită centripetă, care nu excludea, mai ales, la nivelul grupului elitei economice contactele sau colaborarea cu elitele maghiare și germane din același segment socio-economic pe unele aspecte, care, inevitabil, le intersectau interesele în privința modalităților și mijloacelor adoptate în procesul modernizării.

Această stare de închistare a elitelor românești sub emblema solidarității naționale este relativă și reprezintă, la prima vedere, un adevărat paradox, ce se poate extinde și asupra situației celorlalte națiuni nemaghiare, din perspectiva modalităților pregătirii

---

¹³⁷ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania, 1900-1914*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, Ed. Enciclopedică, București, 2000

intelectuale ale acestora, deoarece marea majoritate a membrilor săi își definesc studiile școlare, gimnaziale, liceale și, mai ales, universitare - cu excepția preoților și învățătorilor dar și în cazul ultimilor cu amendamentul cunoașterii limbii oficiale maghiare - în instituțiile de învățământ de stat maghiare sau la cele patronate de confesiunile maghiare sau germane; și unii și alții, cu rare excepții, devenind prin instrucție și educație școlară sau universitară cunoscători ai limbii dar și a culturii maghiare sau austro-germane. Chiar și o parte din viitorii preoți, în condițiile existenței numărului extrem de restrâns de școli gimnaziale confesionale românești, fie prin frecventarea unor cursuri doctorale sau de specializare academică în domeniul teologiei, ajung prin forța împrejurărilor, să urmeze la nivelul acestor structuri de educație și pregătire intelectuală în instituțiile de învățământ maghiare sau germane, intrând în diferite forme în relații nemijlocite cu fenomenele etno-lingvistice sau culturale dezvoltate de aceste comunități naționale.

În contextul statului dualist, cunoașterea limbilor maghiară și germană devenise o necesitate pentru derularea normală a activităților profesionale și publice susținute de majoritatea elitelor românești iar, pe de altă parte, un mijloc în plus, pentru stabilirea și extinderea contactelor cu ideile și curente ideologice sau culturale din Imperiul austro-ungar, percepute ca noi surse sau modele ce meritau a fi valorificate în activități și proiecte, menite să le consolideze propriile interese. Din această ecuație a circulației și mobilității ideilor în structurarea pregătirii intelectuale a elitelor nu pot fi neglijate influențele ideologice și culturale ale centrelor universitare din Austro-Ungaria, conectate, la rândul lor, la cercurile spirituale academice și universitare ale Europei centrale și occidentale, în care se elaborau doctrine și soluții noi ce priveau accelerarea procesului de modernizare paneuropene.

Permisibilitatea și deschiderea elitelor românilor spre noile curente filozofice, economice sau politice europene, vehiculate sau chiar remodelate prin intermediul centrelor universitare din statul dualist, exprimă însă o poziție duală a acestora; favorabilă, față de valorile perene ale culturii și civilizației europene inclusiv din spațiul austro-ungar și de opoziție și respingere a proiecțiilor politicilor educaționale și culturale derulate de echipele guvernelor ungare marcate de obsesia supremației etno-culturale a națiunii maghiare, a exclusivismului și a procesului de asimilare a celorlalte naționalități. Din aceste considerente elitele românilor, apărând valoarea și însemnătatea permanentizării relațiilor interculturale paneuropene, au fost și mai mult motivate să susțină dezvoltarea culturii și civilizației identitare cu aspirații și reprezentări naționale, privite ca valori și mijloace

indispensabile pentru derularea neîngrădită și asigurarea stabilității dialogului pluricultural, din și dincolo de spațiul Imperiului austro-ungar. Cum, din același motiv, se socoteau îndreptățite să respingă, ca nefirească și anacronică, politica de reprimare și discriminare culturală și educațională promovată și practică de cercurile guvernamentale maghiare din epocă.

Dacă sub aspect etnic grupurile elitare românești sunt omogene și închise pentru membrii celorlalte națiuni din Imperiu, din perspectiva internă etno-socială, ele, sunt extrem de permisibile, în condițiile în care numărul membrilor lor este restrâns în comparație cu masa non-elitară, încât indivizii izolați sau noile grupuri sociale și intelectuale, cu un status profesional economic sau cultural câștigat în virtutea principiului meritocrației sau, uneori prin alianțe matrimoniale sau de rudenie, au posibilitatea de a pătrunde, cu destulă ușurință, spre vârful piramidei elitare naționale, regionale sau locale. Mobilitatea socială a elitelor naționale, de regulă, ascendentă, este mult mai permisibilă, în funcție de capacitățile economico-intelectuale dovedite de noii membrii, la nivelul grupului elitar economic, de altfel, cel mai dinamic sub raport cantitativ și calitativ, care, este stimulat de impactul favorabil al procesului de modernizare al societății transilvănene, cât și al consecințelor acestuia, ce se răsfrâng și se extind, benefic și asupra clasei mijlocii și maselor nonelitare din rândul cărora, constant și continuu, se recrutează noi membri, adeseori reprezentativi pentru grupurile elitare naționale de la începutul secolului XX. Posibilitatea de extensie rapidă și masivă a membrilor elitelor românilor, au contribuit la atenuarea și minimalizarea conflictelor pentru câștigarea unor poziții elitare la nivelul societății românești, deoarece presiunile din partea noilor grupuri elitare asupra vechilor elite au vizat, îndeosebi, reorientarea proiecțiilor programelor sau a acțiunilor pragmatice în funcție de noile interese politice, economice sau cultural-spirituale consemnate ca necesități ale exercitării misiunii naționale sau impuse de procesul de modernizare. În acest mod, „circulația elitelor”, definite la Pareto și Mosca ca primenire constantă, adeseori radicală a claselor conducătoare ale societății¹³⁸; sau după R. Aron ca o reînnoire periodică agrupurilor conducătoare în perioada nerevoluționară¹³⁹, în societatea românească transilvăneană se obiectivează, în principal, asupra schimbării liderilor elitelor și,

---

¹³⁸ Vilfredo Pareto, *Traite de sociologie generale, voi, I-II, Lausanne-Paris, 1917*; Gaetano Mosca, *Elementi di scienza politica*, ed II-a, Turin, 1923; Liviu Zăpîrțan, *Contribuții la critica teoriilor elitare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 57-69 și 98-104

¹³⁹ R. Aron, op. cit. p. 168-169

preponderent, pe diversificarea și îmbunătățirea structurilor și rolului membrilor grupurilor elitare la nivelul comunității naționale sau în raporturile acestora cu instituțiile statului.

Având în vedere condițiile nepropice politico-sociale în care se afirmă și se dezvoltă elitele românilor transilvăneni, evident că stimularea firească și normală a acestora, după modelul occidental, va înregistra specificități vizibile. Admițând, ca universal valabile, conceptul privind structurarea piramidală a societăților moderne și prezența elitelor în vârful acestei construcții socio-politice, teoreticienii moderni și contemporani ai elitelor au emis o diversitate de opinii asupra modalităților structurării și rolului acestora, în funcție de o serie de aspecte ce vizează: natura raporturilor stabilite cu factorii de putere politico-statală; valorile cumulative economice; calitatea capacităților intelectuale și profesionale; gradul de implicare și rolul lor în instituțiile statului modern etc. Din această diversificată perspectivă, definițiile și caracterizările grupurilor elitare au fost și sunt numeroase, ele, conturându-se și completându-se și în funcție de noile problematice pe care le presupune evoluția societății moderne spre contemporaneitate.

Astfel că, pentru succinta investigație pe care ne-o propunem asupra fenomenului elitar românesc din Transilvania, tentațiile de a adapta unul sau altul dintre modele propuse sunt multiple, chiar dacă am restrânge numărul teoriilor elitare în două mari grupări nonoelitare (concepute de V. Pareto, G. Mosca, R. Michels, G. Burham, C.W. Mills) sau pluraliste (G. Parry, R. Aron, A. Giddens, M. Archer, S. Giner, R. Dahl, R. Dahrenderf etc), evident, din dorința de a releva modalitățile formării și afirmării elitelor naționale, dar și de a stabili rolul, locul și influența acestora în raport cu masa societății românești sau cu grupurile elitare existente în Imperiul Austro-Ungar. Apoi, și în preluarea unuia sau altuia dintre modelele elitare occidentale se ivesc o serie de impedimente, determinate de evoluțiile specifice ale societăților în proces de modernizare dintre care, cele privind situația elitei românești transilvănene, unul este conceptual fundamental și rezultă din raportarea locului și rolului elitei la vectorul puterii politico-statale. Toți teoreticienii fenomenului elitar au conceput existența și activitatea clasei sau elitei conducătoare prin calitatea exercitării puterii prin acțiunile de guvernare, fie că aceasta era înfățișată printr-un grup, relativ compact (V. Pareto), fie prin mai multe grupuri sociale distincte, dar cu aceleași obiective de a conduce instituțiile statului (G. Mosca), fie printr-un grup elitar specializat în domeniul politic (R. Aron), sau doar, numai prin vârfurile elitare selective (A. Giddens).

În Transilvania constatăm, însă, că, elitele românilor transilvăneni sunt implicate în sfera politicii doar prin participarea la activitățile, intermitente, ale Partidului Național Român, în congregațiile comitatelor sau printr-o firavă prezență în viața parlamentară, fără o reprezentare efectivă în activitatea de guvernare a statului. Din această perspectivă, ele, se constituie doar ca o clasă conducătoare ce-și exercită puterea și influența la nivelul clasei mijlocii și a masei nonelitare a românilor. În acest fel, după definiția structurării elitei raportată la exercitarea puterii politice într-un stat, elaborată de V.Pareto, în elită guvernamentală și nonguvernamentală¹⁴⁰, grupul elitar al românilor transilvăneni s-ar reduce doar la rolul și locul celui de-al doilea nivel de existență și exprimare socială. Oricum, prin aplicarea sau adaptarea acestui model nu s-ar anula prezența grupului elitei românești din viața politică sau din cea publică, chiar dacă manifestările sale s-ar restricționa și manifesta, doar sub formele unei rezistențe și opoziții politice față de sistemul instituțional - politic dualist.

Prin adoptarea modelelor pluraliste care acceptă existența diversității grupurilor elitare raportate nu numai la factorul politico-statal, ci și la celelalte domenii structurale ale societăților moderne, constatăm, la nivelul societății românești transilvănene, existență reală a grupurilor elitare, care își raportează prezența în funcție de preocupările, statutul social și profesional nu de rolurile pe care le îndeplinesc în viața publică, socială, economică sau spirituală prin care își exercită puterea la nivelul întregii mase nonelitare. Astfel, sesizăm prezența unei numeroase elite intelectuale compusă din elemente clericale dar și laice, ale profesiilor libere, care își exercită și extinde puterea și influența spirituală asupra întregii societăți românești, folosind un spectru larg de forme și mijloace de influențare, ce cuprind deopotrivă, domeniile spiritual-religios, al educației, al culturii și al ideologiei politice naționale. Așa cum, din perspectivă socio-economică, remarcăm coagularea unor grupuri elitare reprezentative pentru procesul de modernizare din domeniile agrar, comercial-industrial sau bancar, care-și manifestă puterea, predilect, în lumea rurală, dar nu neglijează și sfera vieții urbane, influențând, prin resursele materiale pe care le posedă, activitatea și orientările tuturor grupurilor elitare naționale. De asemenea, structurarea piramidală, funcționarea interrelațiilor dintre grupările P.N.R., selecția liderilor săi la nivel central sau zonal, modalitățile de exercitare a puterii, ce nu excludeau conflictele interne ale diferitelor grupuri de interese ce nu depășesc însă limitele solidarității

---

¹⁴⁰ Vilfredo Pareto, *Traité de sociologie generale*, voi, II, Lausanne-Paris, 1917, p. 1292

politico-naționale, sunt elemente conceptuale ce se regăsesc și în modele elitare europene¹⁴¹.

În condițiile politico-statale ostile, care n-au permis accesul românilor transilvăneni la guvernarea propriu-zisă sau au marcat doar prezența, ne semnificativă, a acestora în parlament sau în instituțiile administrative, juridice sau militare, elitele romanilor s-au afirmat, format și structurat doar în funcție de resursele și necesitățile interne oferite de comunitatea națională românească.

În acest fel, modelele europene occidentale reprezentative pentru societățile dezvoltate și pentru statele-națiune pot oferi, pentru situațiile din statul multinațional austro-ungar, cât și pentru evoluția elitelor naționalităților neguvernamentale, cum erau și cele românești, repere conceptuale generale, ce presupun un câmp mai restrâns de aplicativitate, dar care, ne permit, să evidențiem specificitățile existenței structurării, funcționalității și rolului grupurilor elitare în societatea românească cuprinsă de febra procesului de modernizare.

Teoriile modelelor elitare sunt mult mai operaționale pentru situația elitelor românești în privința definirii fenomenelor recrutării și structurării interne a fiecărui grup elitar, cât și evidențierii modalităților de exercitare a puterii lor în raport cu grupurile socio-profesionale de la care se revendică și pe care le reprezintă, precum și față de masa nonelitară. De asemenea, aplicarea conceptelor privind circulația elementelor elitare, rezolvă în cazul elitelor românești, aspectele ce vizează dinamica mobilităților grupurilor elitare sau a indivizilor din cadrul sau dinafară acestora, dar care gravitează în sfera elitară, reluând, la începutul secolului al XX-lea fenomenul unei expansiuni accentuate atât pe orizontală, prin creșterea lor numerică, cât, mai ales pe verticala calității membrilor acestora, fie de la o generație sau alta, fie în cadrul aceleiași generații.

O retrospectivă sumară și empirică, la nivelul grupurilor elitare românești din perspectiva evaluării capacităților de exercitare a puterii față de masa societății sau în raport cu sistemul politico-statal dualist, ne descoperă existența fenomenului cumulului de funcții și de aici a multiplurității rolurilor jucate de membrii acestora, prin implicarea și prezența lor activă, concomitentă, în calitate de lideri, la nivelul palierelelor culturale, spirituale, economice și politice reprezentative pentru viața societății românești transilvănene. Această

---

¹⁴¹ Vlad Popovici, *Elite și strategii politice în mișcarea națională românească din Transilvania 1869-1894. Studiu de caz: disputa dintre activismul-pasivism*, în Anuarul Institutului de Istorie, „George Bariț”, Cluj-Napoca, XLIV, series historica, 2005, p. 194-197

caracteristică marchează evoluția elitelor românilor, care, în ciuda diversificării și creșterii lor cantitative și calitative nu au reușit să acopere, distinct și suficient, toate domeniile vieții publice, economice, cultural-educaționale, dovedind că nu au, încă, rezervele umane necesare cuprinderii și dirijării complexului proces de modernizare ce presupunea, în epocă, deopotrivă obiectivele ce vizau emanciparea politică națională, cât și progresul social-economic al întregii societăți românești transilvănene. Astfel, o parte dintre liderii elitelor naționale precum I.Rațiu, George Pop de Băsești, Visarion Roman, Alexandru Mocioni, Partenie Cosma, Iuliu Coroianu, Mihai Veliciu, Ioan Mișu, Vasile Lucaciu, Sava Raicu etc, în calitatea de reprezentanți ai elitei politice, îndeplinesc și un rol însemnat - unii dintre ei, preponderent în cadrul elitei economice-bancare prin funcțiile și rolul lor în procesele de inițiere și conducere a unor însemnate instituții financiare naționale, sau se află, concomitent, implicați în conducerea conceperea și derularea activităților derulate în palierul cultural-spiritual, fiind revendicați, ca urmare a acestor preocupări, și de elita intelectuală. Spre exemplu Ioan Mișu, unul din fruntașii P.N.R., cu orientare proactivistă, la începutul sec. XX, chiar dacă nu și-a manifestat dispoziția de a obține un mandat parlamentar, sprijinind, direct, ascensiunea politică a lui Aurel Vlad, a fost un adevărat „Mecena” pentru susținerea publicațiilor românești din Orăștie („Revista Orăștiei”, „Libertatea”, „Bunul econom”) sau prin înființarea, în 1910, a unui fond de ajutorare a ziariștilor români din Ungaria. În plan economic, a inițiat și condus activitățile băncii „Ardeleana” și a sprijinit înființarea altor instituții de credit din zona Hunedoarei, a dirijat activitatea „Reuniunii economice din Orăștie”. De asemenea, a reorganizat și condus activitatea despărțământului Orăștie al Astei, s-a numărat printre președinții „Societății pentru crearea unui Fond de Teatru Român” și printre membrii Sinodului Arhidiecezei și ai Congresului Național Bisericesc¹⁴². În mod asemănător, George Pop de Băsești, omniprezent în mișcarea politico-națională de la sfârșitul sec .XIX-lea, președinte al P.N.R. din 1905-1919, membru în conducerea centrală a Astei” se remarcă, în plan financiar-bancar, prin inițierea și conducerea, în calitate de președinte, a 5 instituții bancare din zona Sălajului¹⁴³. Pe de altă parte, membrii ai grupurilor elitelor financiar-bancare, în calitate de președinți ai consiliilor de administrație, directori sau înalți funcționari de bancă precum

---

¹⁴² Ioan Mișu, *Spicuri din gândurile mele politice, culturale, și economice, cu un studiu introductiv*, de Silviu Dragomir, Sibiu, 1938; Orăștie 775 Ed. Omnia, Deva, 1999

¹⁴³ Ioan Georgescu, George Pop de Băsești, *60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvă, Oradea, 1935*; Vasile Dobrescu, *Elita românească în lumea satului transilvănene 1867-1918*, Ed Universității Petru Maior, Târgu Mureș, 1996.

Partenie Cosma, Corneliu Diaconovici, Ion I Lapedatu, Vasile C. Osvadă, Gavril Todiciă, Constantin Popp, Amos Frâncu, etc, sunt activ implicați în activitatea cultural-națională și în conducerea la nivel central și local al „Astrei”. Așa cum, din rândul elitelor intelectuale ecleziastice, un număr însemnat de protopopi, canonici, vicari, pe lângă exercitarea atribuțiilor spiritual-religioase și de conducere în instituțiile celor două biserici sunt directori ai despărțămintelor „Astrei” sau participă, direct, la conducerea comitetului de direcțiune sau de cenzori ai băncilor, în calitate de președinți, ai acestor organisme ale instituțiilor de credit naționale și, uneori, activează cu succes, și ca lideri ai vieții politice. Spre exemplu protopopii: Vasile Damian, Galacteon Șagău, Vasile Duma, Ioan Hamsea, etc. se număra printre conducătorii băncilor sau în calitate de directori ai despărțămintelor „Astrei din zona lor de activitate, iar Vasile Damian activează și în calitate de parlamentar al P.N.R., îndeplinind astfel roluri diferite și funcții multiple la nivelul grupurilor elitare românești.

În procesul afirmării și selecției membrilor grupurilor elitelor românești, pe lângă suportul material și al competențelor intelectuale și profesionale, vor funcționa, ca și în situațiile similare ale constituirii elitelor occidentale, interrelațiile de rudenie sau de loialitate, ce vor impune constituirea unor microgrupuri de interese care încearcă să-și lărgească sau să-și instituie influența la nivelul mai înalt al grupurilor elitare existente sau în formare.

Astfel, se constituie și prin intermediul relațiilor de rudenie și loialități, majoritatea grupului de publiciști de la „Tribuna” din Sibiu, implicat în susținerea unui curent mai radical și mai dinamic în plan politico-național cu orientare filoactivistă¹⁴⁴. De asemenea, sunt cunoscute relațiile de rudenie ale lui Ioan Rațiu cu Iuliu Coroianu (în calitate de ginere) și ale acestuia cu Iuliu Maniu președintele P.N.R. care asigurau, inițial, promovarea opțiunilor politice pasiviste, dar și lansarea și prezența activă a ultimului personaj în conducerea politică a grupului elitar politic al românilor transilvăneni. Sau ascensiunea intelectuală, economică și politică a lui Nicolae Oncu ce beneficiază, în primele sale etape de afirmare, de sprijinul lui Iosif Hodoș, fost prefect al comitatului Zarand, în calitatea lui de mentor spiritual și apoi de socru. Așa cum Partenie Cosma accede la funcția de jurisconsult al băncii „Albina”, apoi de director al acesteia și, pentru o scurtă perioadă,

---

¹⁴⁴ Vlad Popovici, op. cit. p. 199

chiar de președinte al P.N.R., și datorită relației de rudenie (ca nepot prin alianță) cu mitropolitul Miron Românul.

Formarea și afirmarea grupului elitei financiar-bancare românești se înscrie modelului și trăsăturilor celorlalte grupuri elitare ale românilor transilvăneni sau se împlinește și prin alte formule și caracteristici determinate de specificul activităților economice în care sunt implicați membrii săi?

Apoi, se poate susține existența unui grup elitar bancar distinct la nivelul societății românești moderne pe fondul implicării unui număr însemnat de membrii proveniți din rândul celorlalte grupuri elitare naționale în activitatea instituțiilor de credit? În sfârșit dar nu în ultimul rând, care este structura socio-profesională a membrilor grupului elitar bancar și modalitățile de manifestare a interrelațiilor dintre grupurile de interese existente în interiorul acestora?

În fața acestor întrebări oricare cercetător va fi obligat să constate în baza datelor statistice furnizate deja de lucrările de specialitate din domeniu, extinderea aproape explozivă a numărului instituțiilor bancare românești la nivelul tuturor zonelor Transilvaniei și, să remarce, sub aspect global, rezultatele deosebit de promițătoare ale acestora în privința mobilizării și folosirii eficiente a resurselor de capitaluri lichide ale acționarilor și deponenților lor cât și efectele economice pozitive generate de creditarea activităților economice ce vizau modernizarea societății. Pe de altă parte, va sesiza, cel puțin, la nivel empiric, implicarea concomitentă a unui numeros contingent de resurse umane, în sistemele de conducere, funcționare și control al instituțiilor bancare, capabil să asigure funcționalitatea corectă și, în linii esențiale, eficientă, în consonanță cu cerințele impuse de specificul activităților financiar-bancare moderne.

Apariția târzie a instituțiilor de credit românești pe fondul fragilei și lentei modernizări a societății transilvănene cât și a unei firave reprezentativități a categoriilor socio-profesionale și economice elitare urbane, îndeosebi ale elementelor care, în zonele dezvoltate ale Europei au contribuit, esențial, la dezvoltarea creditului modern, precum negustorii, cămătarii, întreprinzătorii industriali, sunt fenomene ce au condiționat și au determinat caracteristicile viitorului grup elitar bancar românesc, care s-a înființat sub influența și cu participarea membrilor grupurilor elitare naționale deja existente. Astfel, elitele intelectuale, economice cu preocupări agrar-comerciale sau industriale, sub imperativul coagulării tuturor energiilor naționale în ideea formării și consolidării unui adevărat corp economic funcțional la nivel național s-au implicat, prin membrii lor, cu

resurse economice semnificative, în constituirea instituțiilor de credit, apreciate ca vârful de lance și ca factorul cel mai dinamic pentru împlinirea proiecțiilor de modernizare generală a societății transilvănene.

Din această perspectivă, selecția membrilor viitoarei elite bancare românești s-a realizat, îndeosebi, în funcție de resursele economice^{financiare} lichide prin cuprinderea, nu numai a membrilor celorlalte elite, ci și a unor reprezentanți ai clasei mijlocii, deopotrivă, interesați și conștienți de însemnătatea și rolul instituțiilor de credit în activitatea economică generală a societății. Acest proces, al acumulărilor numerice, cantitative, derulat în același ritm cu creșterea numărului instituțiilor de credit, înregistrează fenomenul extensiei pe orizontală a membrilor elitei bancare, fără impedimente deosebite pentru cei care aveau capacități economice suficiente să se înscrie în acțiunile de înființare a băncilor moderne.

Pe de altă parte, cercurile de acționari și nucleele microelitare care dirijau activitatea fiecărei bănci s-au constituit în grupuri economice extrem de închistate pentru pătrunderea unor noi membri și, aceia, mai mult pe criterii de rudenie sau loialitate decât pe baza capacităților economice, prin adoptarea și exercitarea dreptului de preemțiune asupra operațiunilor de vânzare-cumpărare a acțiunilor emise de către acestea. Aplicarea acestui principiu selectiv prin care se asigura controlul circulației acțiunilor dar și al calității naționale ale capitalului social al băncilor de către conducerea instituțiilor de credit românești (situația este similară și în cazul băncilor săsești), pe lângă reducerea posibilităților de afluire a unui număr semnificativ de noi acționari după momentul înființării acestora, limita circulația pe verticală a acționarilor la nivelul fiecărei unități bancare luate în parte. Prin acest sistem s-a asigurat exercitarea controlului și perpetuarea puterii de către micronucleele elitare al acționarilor cu cele mai multe acțiuni sau cu prestigiu profesional și moral deosebit în cadrul fiecărei instituții bancare. Această situație va influența decisiv, printre alte motivații economice reale, tendințele celorlalți membri ai grupurilor elitare, dornici să-și valorifice resursele economice în calitate de viitori acționari ai instituțiilor de credit, să se angajeze în constituirea unor noi instituții bancare, contribuind, astfel, la creșterea numerică a băncilor naționale, chiar dacă, uneori, acestea se realizau cu mijloace financiare modeste sau nu corespundeau întru totul nevoilor și soluțiilor de creditare din zona sau localitatea de reședință. Astfel, existența unor conflicte de interese economico-financiare dintre diversele grupuri elitare, determinate de restrângerea posibilităților de participare și de conducere în activitățile unor instituții de credit s-au manifestat, de regulă, în exteriorul băncilor deja constituite, prin regruparea

eforturilor grupurilor manageriale spre înființarea unor noi instituții bancare. Au fost însă și foarte puține cazuri când rivalitățile pentru controlul managementului și orientării politicilor financiare a unor bănci au depășit limitele unei competiții normale și, s-au transformat în adevărate stări conflictuale externe între principalii acționari, provocând, fie înlocuirea parțială sau totală a echipei conducătoare, fie părăsirea băncii de către fracțiunea nemulțumită în scopul vădit de a întemeia o nouă instituție de credit concurentă la nivelul aceleiași localități. Amintim, spre exemplu, situația conflictuală din cadrul băncii „Ardeleana” din Orăștie care s-a materializat, în anul 1901- și în urma unor cauze care priveau calitatea defectuoasă a gestionării afacerilor bancare, prin desprinderea unui grup de acționari ce au întemeiat în același an și în aceeași localitate, banca „Dacia”.

Gradul ridicat de eterogenitate înregistrat de grupul elitar bancar românesc este, în bună măsură, consecința firească a condiționărilor de natură socio-economică și, în diferite procentaje, de valoare profesională, intelectuală și de prestigiu moral și public, pe care trebuiau să le îndeplinească viitorii săi membrii. Luând în considerare aceste criterii de referință, constatăm că implicarea membrilor diverselor grupuri elitare naționale în procesul de înființare a instituțiilor de credit și, deci și în constituirea grupului elitar bancar se realizează în grade de reprezentativitate, în bună măsură, diferite în raport cu datele statistice ce privesc structurile socio-economice și profesionale existente la nivelul societății românești din epoca modernă. Astfel, din analiza studiului de caz propus ce cuprinde datele oferite de „Anuarul băncilor române” pentru situația bilanțieră și pentru grupurile de conducere al instituțiilor de credit pe anul 1913, constatăm că din totalul celor 1232 de poziții sau funcții ocupate de membrii Comitetelor de Direcțiune (Consiliilor de Administrație), ale celor 152 de bănci după criteriul socio-profesional sunt ocupate, în cifre absolute și procentaje, următoarele poziții de către: 335 clerici (27,19%); 171 de avocați(13,88%); 71 notari (5,76%); 89 învățători, profesori, directori de școală (7,22%); 46 medici și farmaciști (3,73%) 109 de economi sau țărani înstăriți (8,85%); 143 proprietari (11,61%); 37 mari proprietari funciari cu peste 1000 de iugăre (3%) 80 de negustori, meseriași, întreprinzători (6,49%); 36 alte profesii (funcționari de stat, foști ofițeri etc.) (2,92%) 115 fără profesii (din care 62 au funcții de execuție, directori de bănci, contabili, funcționari de bancă și 53 fără nici o nominalizare, ca simpli membrii ai Comitetului de Direcțiune) (9,33%). Anexa B.

În raport cu datele statistice globale ale fiecărei structuri socio-profesionale și socio-economice înregistrate la nivelul societății românilor transilvăneni până în anul 1914

situația subgrupurilor elitei bancare, apreciată în procente, înregistrează variații notabile după cum urmează pentru clerici 8,43% (335 de poziții din 3970 de clerici); avocați, 25,22% (171 poziții/678 avocați); notari, 5,09% (71 poziții/1394 funcționari administrație în care era inclus și numărul notarilor); învățători și profesori, 2,56% (89 de poziții din 3470 de cadre didactice); medici și farmaciști 20,62% (46 de poziții din totalul numărului de 226 de membrii români); economi sau țărani înstăriți, 0,16% (109 poziții din 69062 țărani cu proprietăți între 20-50 iugăre); proprietari funciari mijlocii cu proprietăți între 50-1000 de iugăre, 1,87% (143 de poziții față de 7639 proprietari mijlocii); mari proprietari 69,81% (37 de funcții din cele 53 înregistrate la nivelul organismelor de conducere și de execuție în situația bilanțieră a celor 152 de bănci pe anul 1913); negustori și meseriași 0,6% (80 de poziții din circa 8000 de comercianți plus 4000 de meseriași, în calitate de patroni de ateliere și întreprinderi mari)¹⁴⁵. Trebuie, însă, să menționăm că valoarea procentajelor de mai sus privind pozițiile ocupate de sub grupurile clericilor, avocaților, medicilor și îndeosebi ale marilor proprietari avem un grad de aproximație ce poate fi apreciabil amendat de situațiile, destul de frecvente, generate de prezența acestora în conducerile a câte 2-6 instituții de credit de către una și aceeași persoană. Apoi merită să luăm în considerare faptul că membrii subgrupurilor socio-profesionale provin din grupurile care oferă cele mai multe și reprezentative resurse umane pentru afirmarea elitelor românești în ansamblul lor. Pe când procentele subgrupurilor definite după criteriul socio-economic, cu excepția celui al marilor proprietari funciari se definește, în mare măsură, în raport de categoriile sociale caracteristice clasei mijlocii sau chiar ale masei nonelitare a societății românești.

Prezența semnificativă, în proporție de 27,31% în studiul de caz propus pe baza datelor bilanțiere ale anului 1913-a reprezentanților elitei clericale din totalul membrilor Comitetelor de Direcțiune ale băncilor naționale, întărită și de ocuparea, în procent de 47,10% a posturilor de președinți ai acestor organisme, ne demonstrează influența încă însemnată a instituției bisericești în societatea românească transilvăneană, iar pe de altă parte evidențiază capacitatea economică apreciabilă a unei părți însemnate a reprezentanților săi, ce-și permit să se numere printre principalii acționari ai băncilor și să contribuie, astfel, nu numai prin prestigiul lor moral, ci și cu surse financiare lichide la înființarea și buna lor funcționare. De asemenea, constatăm că în majoritatea cazurilor,

---

¹⁴⁵ Situațiile statistice, cu excepția datelor pentru marii proprietari, se găsesc la, Petru Suciu, op.cit, p. 40-43

elementele clericale au ocupat funcțiile de președinție al Comitetelor de Direcțiune - cu puține excepții¹⁴⁶ în cazul băncilor mici sau foarte mici, ce funcționau de regulă în centrele comerciale, rurale, unde influența clericului și a bisericii ca instituția cea mai puternică, iar asocierea preoților sau protopopilor la acțiunile economice deosebite, precum cele bancare reprezenta o garanție suplimentară pentru reușita unei instituții de acest gen, în confruntarea cu rezistențele unei mentalități conservatoare persistente chiar și la nivelul clasei mijlocii rurale.

În comparație cu numărul sau intensitatea disputelor din interiorul fiecărei bănci, mai pregnante, au fost însă solidaritățile de interese economice dintre diversele grupuri elitare de acționari manifestate la nivelul spațiului transilvănean prin subscrierea unor acțiuni la băncile nou înființate, fie în mod colectiv ca instituții juridice, fie, și cel mai adesea, în calitate de privați, din dorința extensiei lor numerice pentru acoperirea cerințelor de creditare, cât și din perspectiva sporirii propriilor profituri, acțiuni, derulate, deopotrivă, sub acoperirea formulei de întrajutorare și sprijin a inițiativelor economice de interes național. Dacă în această activitate s-a implicat, inițial banca „Albina”, apoi marile bănci zonale „Victoria”, „Timișana”, „Ardeleana”, „Silvania”, „Economul” etc, aproape, concomitent și în proporții din ce în ce mai mari, acționarii acestor mari bănci naționale dar și de la băncile mijlocii au devenit actori activi, chiar dacă nu au fost decisivi, ai procesul de înființare de noi instituții bancare prin achiziționarea unui număr semnificativ de acțiuni, înlesnind, astfel, formarea capitalului social inițial necesar pentru deschiderea activității lor financiare. Astfel, banca „Silvania” și o parte din marii săi acționari au susținut întemeierea băncilor „Sălăgeana”, „Sătmăreana” sau „Codreana” așa cum, în zona Banatului, banca „Timișana” și o serie din acționarii săi s-au implicat în înființarea și, apoi, funcționarea băncilor „Banatul” și „Bănățeană”. Mulțimea exemplelor care demonstrează extensia fenomenului solidarităților și, ca urmare, al complicităților economice este sesizată chiar de cercurile elitare din epocă, fiind bunăoară, sugestiv surprinsă în analiza bilanțieră a băncii „Mureșeana” pe anul 1912, unde, în mod expres sublinia că „marele interes ce-l poartă intelectualii români pentru instituțiile bancare românești înființate pe întreg teritoriul Ardealului, se condiționează prin însăși faptul de a-i vedea cointeresați la aproape aceleași

---

¹⁴⁶ A se vedea situația băncilor „Patria”, „Vatra”, „Lumina”, „Crișana”, „Mureșeana”

bănci. Aproape aceleași nume le vom afla ca acționari la noi (banca „Mureșeana” n.n.), cât și la toate instituțiile bancare înființate în anii 1884-1912”¹⁴⁷.

Structurarea și definirea ierarhiilor de putere și decizie, a grupului elitar bancar, în interiorul fiecărei bănci, este mai puțin relevantă deoarece aceasta se conformează unor scheme impuse de dispozițiile statutare ce reglementau activitatea organismelor de conducere și funcționare ale băncilor. Caracteristice pentru fenomenul definirii poliarihiilor constituite la nivelul sistemului de credit românesc sunt însă mecanismele intercondiționărilor economico-financiare rezultate din necesitățile de acoperire și satisfacere a cererilor de creditare, care devin din ce în ce mai mari, pe măsura amplificării proceselor de modernizare din societatea românească transilvăneană. Or/, rezolvarea solicitărilor de creditare, în lipsa fondurilor necesare, a determinat, marea majoritate a băncilor naționale să deschidă credite de reescont la instituțiile de credit mari, consolidate financiar, precum băncile „Albina”, „Victoria”, „Timișana”, „Economul”, „Sylvania” etc. Prin acest gen de credite s-a realizat o structurare ierarhică, ce avea ca suport interese economice foarte concrete și precise. Băncile mari satisfăcând cererile de creditare prin reescont, solicitate de băncile mijlocii, mici și foarte mici, reușesc să-și asigure indirect influență economică, dar și loialitatea instituțiilor de credit debitoare.

În acest mod, membrii din organismele de conducere ale marilor bănci vor ocupa primul loc în ierarhia grupului elitar bancar românesc. Al doilea eșalon va fi compus din membrii micro-grupurilor conducătoare ale băncilor mijlocii, urmat, în mod firesc, de al treilea contingent al membrilor organismelor de conducere ale băncilor mici și foarte mici. Prezența unor lideri din primul eșalon ierarhic de influență și putere în rândul membrilor organismelor de conducere din eșaloanele inferioare nu afectează structura și funcționalitatea ierarhiilor stabilite în funcție de capacitatea economică a băncilor sau a indivizilor, mai mult, le întărește, deoarece conducătorii din primul eșalon, în calitatea lor de membri ordinari sau președinți ai Comitetelor de Direcțiune sau Supraveghere, acționează în micro-grupurile elitare din ierarhiile subordonate din perspectiva intereselor și opticii ce caracterizează micro-grupul de proveniență, exprimând și concretizând relațiile de putere-subordonare.

Din perspectiva capacităților de exercitare a puterii de către membrii micro-organismelor elitare bancare, președinții Comitetelor ale Direcțiunii și directorii executivi

---

¹⁴⁷ A.N.D.J Mureș, Fond banca “Mureșeana”, dosar 35f 10

sunt cei mai importanți factori, care prin natura atribuțiilor derivate din calitatea funcției lor, pot să influențeze și să determine adoptarea actelor și a măsurilor ce dimensionează politicile economico-financiare ale fiecărei bănci în parte de către Comitetele de Direcțiune sau de adunările generale ale acționarilor.

Structura socio-profesională a grupului elitar bancar românesc frapează, prin prezența, în număr substanțial, a clericilor, chiar dacă înregistrăm disiparea acestora, cu preponderență în eșaloanele medii și inferioare ale grupurilor microelitare financiar-bancare. Această caracteristică, relevantă pentru sistemul de credit românesc din Transilvania, a fost determinată de situații multiple, care privesc, fie numărul redus al elitelor laice și menținerea prestigiului moral al clericilor, fie influența secularismului, ce a impus modificarea parțială a canoanelor bisericești, și a mentalităților și comportamentelor corpului clerical față de procesele de modernizare ale societății. Majoritatea clericilor, probabil și sub impactul ideologiilor cultelor protestante reprezentative în spațiul transilvan, apreciază implicarea lor directă în activitățile de natură social-economică ce formau anterior apanajul laicilor, ca datorii față de comunitățile pe care le păstoreau și, deopotrivă, ca o misiune de valoare și conotație națională, domenii și acțiuni, pe care instituțiile bisericești românești le-au promovat și urmărit în epocile premodernă și modernă. Nu lipsesc dintre motivațiile participării la activitățile financiar-bancare cele de natură economică propriu-zisă, deoarece o parte însemnată a clericilor, numărându-se adeseori printre proprietarii funciari mijlocii, comportamentul lor sub raport social, ca atare, respectând statutul și interesele acestei categorii sociale. De altfel, ambivalența socio-profesională și economică este caracteristică și altor microgrupuri elitare ale intelectualității românești, precum cele ale medicilor, învățătorilor, notarilor, primarilor sau altor categorii de funcționari ai statului. Pe lângă profesia sau funcția de bază, cea mai mare parte dintre ei sunt proprietari funciari cu proprietăți de diferite întinderi și, după înființarea băncilor, ca și o parte a clericilor, se regăsesc și în calitatea de acționari sau chiar, în rândul elitei grupului financiar-bancar în formare și afirmare la sfârșitul secolului XIX-lea.

Dacă reprezentativitatea avocaților și, într-o oarecare măsură, a economiștilor în rândul grupului elitar bancar este concludentă și firească, surprinde firava implicare a negustorilor și patronilor de ateliere sau de mici întreprinderi români, deși numărul lor, în raport cu cel al grupurilor socio-profesionale amintite mai sus, este destul de substanțial, și totuși insuficient pentru nevoile societății românești. Or, negustorii, secondați de întreprinzătorii industriali, au fost, în zonele occidentale și centrale ale Europei, fermentii

principali ai procesului de constituire al instituțiilor de credit modern și s-au numărat printre inițiatorii și acționarii principali ai băncilor. Dar în societatea românească transilvăneană în epoca modernă, elitele cu suport economic funciar, din lumea rurală, sunt cele care domină prin număr și capacitate economică în raport, cu grupurile din sfera urbană și cu preocupări economice caracteristice mediului orășenesc.

De aici, și gradul foarte redus de reprezentativitate al grupurilor elitare comerciale și industriale, aflate în faza de pionierat a revoluției industriale, atât în masa acționarilor, cât și în organismele de conducere ale băncilor românești. Nu excludem faptul că, prin natura preocupărilor acestora, care solicitau implicarea neîntreruptă și supravegherea permanentă a activităților economice din aceste domenii, se limita disponibilitatea angajării acestora în organizarea și conducerea activităților bancare. Dar, prezența anemică a negustorilor și meseriașilor-patroni în activitatea financiar-bancară, cel puțin în calitate de acționari, era determinată, esențial, de redusa lor capacitate economică.

Într-o societate cu populație și cu economie agrară preponderentă, cum era lumea românească și la începutul secolului XX, era firească implicarea cvasitotală a marilor proprietari funciari și relativ mulțumitoare, a proprietarilor mijlocii (care nu aveau alte profesii) în procesele de inițiere, organizare și conducere ale instituțiilor de credit și, evident, în cadrul microgrupurilor elitare din ierarhia superioară sau medie, adeseori, în calitate de lideri. Mai puțin firească și surprinzătoare, față de împrejurările și modalitățile constituirii sistemelor de credit din societățile industriale dezvoltate, era prezența economilor (țărani înstăriți) în asemenea activități și, evident, în cadrul grupului elitar bancar din eșaloanele sale inferioare, dacă omitem însă faptul că aceștia, se regăsesc, nu rareori, în rândul elitelor minore din lumea rurală și, că în marea lor majoritate, sunt reprezentați doar la nivelul băncilor mici și foarte mici cu rezidență în centrele comunale.

Fenomenul multiplicității unor funcții deținute, de una și aceeași persoană, la mai multe instituții de credit constituie nu numai o caracteristică a sistemului de credit românesc, ci și suportul pentru constituirea unui grup micro-elitar aparte în cadrul elitei bancare naționale, care a avut un rol însemnat în definirea politicilor economice ale microgrupurilor bancare, cu tendința vădită de a dimensiona caracterul distinct al grupului elitelor bancare în rândul elitelor românești.

Grupul elitar bancar românesc nu a fost omogen din perspectiva gradului de implicare și participare a membrilor săi în conducerea și administrarea instituțiilor bancare. Cei care s-au dedicat exclusiv activităților bancare și au renunțat la practicarea unor

ocupații colaterale au format adevăratul nucleu sau nucleul dur al grupului elitar bancar, în junii cărui au gravitat membrii instituțiilor bancare cu ocupații bi sau plurivalente, fapt pentru care aceștia figurau și în sistemele de conducere ale celorlalte grupuri elitare românești.

În realitate, nu a existat o tranșantă diferențiere între grupurile elitare ale românilor transilvăneni, întrucât, chiar membrii microgrupului dur elitar bancar erau, din diverse motivații și în diferite forme, antrenati în activități și acțiuni coordonate, fie de către elitele clericale (în calitate de asesor consistorial sau de membri ai adunărilor eparhiale episcopale), fie de elitele culturale (în calitate de membri în conducerea centrală sau ai despărțămintelor „Astrei” sau altor societăți cultural naționale zonale). Așa cum, au existat reale disponibilități ale acestora de a participa activ la viața politică a românilor transilvăneni în calitatea de lideri ai Partidului Național Român, figurând, din această perspectivă printre fruntașii elitelor politice naționale. Mai mult, cercurile elitare bancare din jurul băncilor „Victoria - Arad” și „Ardeleana - Orăștie” au fost extrem de active în redefinirea programului politic al PNR și adoptarea activismului ca tactică politică la începutul sec. XX, iar o parte dintre directorii acestora precum Nicolae Oncu sau Sava Raicu au candidat pentru alegerile parlamentare¹⁴⁸.

Aceste din urmă constatări ne relevă amplitudinea interrelațiilor, dimensionate și de calitatea resurselor umane, dintre grupurile elitare ale românilor transilvăneni, între care, grupul bancar, care a reușit să-și contureze un rol distinct și însemnat în exercitarea puterii și influenței, alături de celelalte elite naționale, la nivelul societății transilvănene moderne de până la primul război mondial.

Studiul de caz ne-a oferit prilejul investigării datelor statistice bilanțiere ale instituțiilor de credit naționale pe anul 1913, din „Anuarul băncilor române” și, ne-a permis să realizăm o mai exactă și mai extinsă chestionare privind fenomenul bancar românesc din Transilvania, cu precădere asupra structurii și funcționalității organismelor sale de conducere și administrare.

Reliefarea unor caracteristici ale funcționării Comitetelor de Direcțiune și Supraveghere, ale corpului funcționăresc au fost efectuate cu scopul demonstrării capacităților profesionale și intelectuale ale resurselor umane implicate în activitățile bancare, precum și ale calităților acestora în exercitarea managementului bancar.

---

¹⁴⁸ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania (1900-1914)*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1986, p. 51-69

În baza unei situații statistice concludente pentru momentul de maximă expansiune a băncilor românești, s-a încercat evidențierea structurării și implicării a microgrupurilor elitare ale instituțiilor de credit după criterii socio-profesionale și socio-economice, relevându-se stări și fenomene specifice și, în același timp, tipice pentru lumea creditului românesc transilvănean de până la primul război mondial. Datele concrete, precum și nominalizările unor personalități de seamă ale creditului național, au fost folosite cu scopul evidențierii modalităților și caracteristicilor afirmării și structurării grupului elitar românesc. Desigur, considerațiile generice asupra elitelor românilor și, speciale, pentru elitele bancare, prin folosirea grilelor unor teorii elitare elaborate în literatura străină, se constituie într-o modestă și temerară încercare ce va fi cu siguranță îmbunătățită și amendată de alți specialiști într-un viitor imediat. Ideea de a realiza o asemenea investigație a pornit dintr-o dorință constructivă, de interpretare a secilor date și noțiuni economice, financiar-bancare și de a însufleți, pe cât posibil, peisajul arid al unei activități întrevăzute, de obicei, numai prin prisma rezultatelor concrete ale eficienței și ale profitului.

De asemenea, am socotit utilă prezentarea în anexe a materialului statistic reorganizat pe sistemul organismelor de conducere și funcționare al băncilor, cu datele și numele acelor care au asigurat, în timp, trăinicia sistemului bancar național. Din această perspectivă, am apreciat că anexele ar putea fi și o sursă de informare pentru cei care elaborează lucrări monografice locale sau despre personalități, întrucât, nu rareori, activitățile economice, fie nu sunt cunoscute, fie sunt eludate din contextul reprezentărilor vieții culturale sau politice.

Functions and functionalities of the Transylvanian Romanian credit system before the First World War, Case study

- Abstract -

The interest for such a subject is objectively legitimized by our intent to explain the role of the Transylvanian Romanian banking management. A special interest will be paid to the banking clerks who through their administration of financial business assured the upsurge and the success of the Romanian credit system at the beginning of the 20th century.

The attempt to decipher the socio-professional status of the factors involved in the management of the credit institutions - as portrayed by the balance sheets edited before the First World War - was fundamental in order to reach some conclusions regarding the role and place of the members within the Management Committees, Checking Committees and clerk's body. Particular attention to the aforementioned factors permits nuanced judgments with respect to the Transylvanian Romanians business elite' interests in projecting and unreeling of some financial banking policies.

The tendencies inaugurated by the "Albina" circle were later imitated by all national Romanian crediting institutions. Thus, the coordination of the financial banking activities and the foundation of a permanent leading forum as represented by the bringing into existence between 1898-1907 of the banking Union "Solidaritatea" (Solidarity) raised some questions over the modernization of the Romanian credit, and stressed the necessity of higher standards in the qualification of the managers and common clerks as well.

Because of a stringent need to create an association or professional gathering of the banking clerks, able to sustain their interests, Vasile Babi (clerk of the "Bihoreana" Bank) published the first statistics referring to the Romanian banking clerks, Vasile Babi's and his other collaborators intention was to establish an association of the banking clerks able to sustain their requirements and actions. Aware of the value of the statistics published in the "Anuarul băncilor române pentru anul 1913" (The Yearbook of the Romanian banks for the year 1913), we regarded these data as a starting point for a deeper and qualitatively superior investigation of the leading circles of the Romanian banks, as well as useful

indicators for their professional training. Overall, those statistics offered representative information about the state of the Romanian banks before the First World War.

Starting from the balance sheets of the 152 commercial banks, as registered in the Anuarul from 1913, which listed 232 members of the administration councils, 759 members of the checking committees and 927 clerks with different roles and attributions (executive managers, bank secretaries, accountants, cashiers, inferior rank clerks together with some 37 servants) we analyzed the leading organisms of the Transylvanian Romanian crediting institutions.

The investigation undertaken over this statistic-economic segment permits some verdicts that ultimately can reevaluate some prediction regarding the quality of the human resources involved in the management of the Romanian credit and financial - banking institutions. The calculations of the socio-professional evolutions confirm some generic and sometime globalizing assertions regarding the belonging of the banking managers and clerks to representative professions and economic groups so characteristic to the Romanian elite at the beginning of the 20th century. Hence, at the top of the Romanian credit institutions one may frequently encounter lawyers and priests. On the other hand, though incomplete, these statistics allow an assessment of the intellectual becoming of those top employees, which can be strongly connected to the quality of their performance in banking management.

If quantitatively considered the Romanian credit system shows a correlation between the number of the banks and the number of the managers and (lower) personnel employed. Qualitative observations regarding the professional training of the clerks, that is their training in medium or high school institutions specialized in economic activities, uncovers a problematic reality.

A reach literature dedicated to the professional schooling of the intellectual elites from Austrian-Hungarian monarchy revealed that despite the extraordinary efforts of the Romanian elites to increase its level of instruction and culture, and of its growing wealth, there survived some relatively conservative attitudes and mentalities. They were manifest if one relates them to strong familial traditions and to the orientation towards some activities that allowed a slight contact with the institutions of the state.

Accordingly, we notice that the majority of the Romanian elite were intellectually oriented towards theological, juridical and pedagogical institutions.

From the last category, most of them were nothing else but teachers. Despite of the modernization process underwent by the Romanian society, which stringently imposed the need for specialist in technical, agronomical or commercial field, even though incomplete, statistics reveal that both at intermediate and high instruction level, only a small number of Romanians attended such courses.

Thus, despite of a theoretically generous bid for the potential employees in the Romanian banking system, during 1862-1918 only 31 Romanians attended the courses of the Oriental Trade Academy from Budapest, while other 39 went to the Trade Academy from Cluj. However, if compared with the previous period, in the first two decades of the 20th century one can notice a considerable quantitative improvement in this respect. Overall, for the chronological segment 1867-1914, experts notice the boom in number of the Romanian students attending the universities from historical Hungary, as well as the diversification and reorientation of their options towards those professions demanded by their socio-economic environment. This was even more encouraged by the improvement of the material status of the Transylvanian Romanians and by the development of the Romanian middle class. Consequently, from a number of 94 students registered in the universities in the year 1867/1868, after six decades one came to 714 students corresponding to the academic year 1913/1914. Besides them, we add some other students and graduates of the theological institutes and seminaries, as well as those from the Romanian Transylvanian pedagogical schools-. Thus, we reach to approximately 11.000 graduates, which prove the qualitative and quantitative increase in the professions of the Romanian elite.

Exceptionally but with substantial results, national elites chose a career in financial banking field. As compared to Magyar and Saxon bourgeoisie, there still can be traced a lagging between those nationality's initiatives. Moreover, the financial banking organization of the Saxons constituted a reference point for the emergence and initial management of the Romanian banks.

Nevertheless, the growth in number of the graduates in this field, both of medium and especially high - academic level institutions, displays their new conscience that national and economic emancipation could be accomplished through a higher level of instruction. Consequently, elite groups of intellectuals, of those belonging to the urban world (traders and industrial entrepreneurs), and of some representatives from the rural world (middle and wealthy landowners) advised their descendants to attend such academic

studies that would eventually contribute to their social ascension among the emerging middle class or bourgeoisie.

The statistical accounts with regard to the administration and decisionmaking structures, and the explanation of the later in terms of socio-professional criterions, reveals, at least quantitatively, the interactive relations between the Romanian credit institutions. Thus, some members at the top of the Romanian banks could be easily found in some leading position of other credit institutions. This situation projects a real intermingling of interests and connections, which ultimately contributed to the coagulation of the national credit system.

The developments of these relations are analyzed in a separate chapter. Here we synthetically refer to the emergence and affirmation of the Transylvanian Romanian elite, pointing to the role of the banking elite. Aware of the diversity of theoretical approaches to the notion of elite, we considered them in the particular context of the Transylvanian Romanian elites.

Last but not least, this study offers the opportunity to reveal the involvement of the main personalities of the Romanian elite from all over Transylvania in the financial-banking activity, which in turn, created a substantial support to some politic and cultural - spiritual actions of the Romanian society. In parallel, statistics may complete the perception of some local representatives, usually known thanks to their public, political and cultural involvement, and less through their role played in the modernization of the Transylvanian Romanian society by means of personal involvement in financial - banking activities.

The subject of the book imposed some considerations regarding the evolution and defining of the national credit system, as well as those concerning the reformatory trend inside the financial-banking field. This renewed tendency forced a rethinking of the crediting management along with the special attention paid to requirements of high-qualified human resources that had to correspond to the modernization of the financial techniques noticeable at European scale.

To conclude, this case study may provide precious suggestions for all interested in elaborating future local monographs, being also useful for researchers concerned with the life and activity of representative Transylvanian personalities both of local and regional importance.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Periodice:

1. „*Anuarul băncilor române*”, **Sibiu, 1900 - 1918**
2. „*Anuarul Școlii Comerciale Superioare greco-orientale din Brașov*”, anii școlari 1897/1898- 1917/1918
3. „*Calendarul portativ al funcționarilor de bancă români*” pe anii 1908 și 1909, 1909-1910, Arad
4. „*Revista economică*” (Sibiu), 1899 - 1918
5. „*Tovărășia*”, Hunedoara și Orăștie, 1905 - 1911
6. „*Transilvania*”, Sibiu, 1900 - 1918

2. Lucrări editate

1. **Aron, Raymond**, Lupta de clasă. Noi prelegeri despre societățile industriale. Editura Polirom, Iași 1999
2. **Aron, Raymond**, Classe sociale, classe politique, classe dirigeante, în P. Bimbaum, F. Chazel, Sociologie Politique, tom I., Edition A. Colin, Paris, f.a,
3. **Bethlen, István**, Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsó 5 évben, Budapest, 1912
4. **Berariu, Pavel**, Partenie Cosma în slujba Ardealului, București, 1938
5. **Boia, Eugen**, Eugene Brote, 1850-1918, Editura „Litera”, București 1974
6. **Boia, Lucian**, Românii din Transilvania în perioada dualismului, în „Revista de istorie”, tom 31, nr. 11, 1978, p. 1975-1999
7. **Bottomore, T.B.**, Elites and Society, Penguin Books, 1966
8. **Brote, Eugen**, Organizațiunea creditului prin băncile românești, Institutul Tipografic „Tribuna”, Arad, 1909
9. **Cioban, Pompiliu**, Creditul nostru. Studiu financiar, Arad, 1912
10. **Ciomac, Ion Luca**, Despre stările agrare în Transilvania sub regimul maghiar și cercetări asupra situației exploatărilor agricole după reforma agrară, București, 1931
11. **Cioranu, Sabin**, Rolul băncilor românești din Ardeal în pregătirea Unirii, în „Observatorul social-economic” (Brașov), 11 (seria 2). 1944, nr. 2-3, p. 3-44
12. **Crișan, Ioan**, Noi contribuții privind istoricul Institutului de Credit și Economii „Bihoreana” din Oradea (1899 - 1918), în „Crisia”, XI, 1981, p. 365-372

13. **Crișan, Ioan**, Activitatea Institutului de Credit și Economii „Bihoreana” din Oradea (1899 - 1918), în „Istorie funciar-bancară. Studii asupra băncilor românești din Transilvania (1867 - 1918)”, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 117-145
14. **Dahl, Robert**, Les Conditionprealable a lapoliarchie
15. **Dahrendorf, Ralph**, Classes et conflits de classes dans la sociețe industrielle, Mauton, Paris, 1972
16. **Diaconovich, Dr. C.**, Problemele reformelor băncilor, Sibiu, 1901
17. **Dimboiu, Romul**, Compatibilitatea pentru cărturarii de la sate, Sibiu, 1912
18. **Dobrescu, Vasile**, „Astra” în viața social-economică a românilor din Transilvania, 1861-1918, în „Marisia” VIII, 1978, p. 175-200
19. **Dobrescu, Vasile**, Sistemul de credit românesc din Transilvania, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 1999
20. **Dobrescu, Vasile**, Aspecte ale activității Băncii „Mureșana” din Reghin până la 1918, în „Marisia”, 1975, p. 251 - 260
21. **Dobrescu, Vasile**, Aspecte privind activitatea băncilor românești din Transilvania în domeniul agrar până la 1918, în „Apulum”, XVII, 1979, p. 577-590
22. **Dobrescu, Vasile**, Considerații privind burghezia română transilvăne și evoluția cooperației agrare în a doua jumătate a secolului XIX-lea și începutul secolului XX, în „Studii și cercetări de științe sociale” (sub redacția Vasile Rus* și Ioan Chiorean), Editura Academiei, București, 1977
23. **Dobrescu, Vasile**, Elita românească în lumea satului transilvan (1867 -1918), Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 1996
24. **Dragoș, Gheorghe**, Cooperația în Ardeal. Istoric, situația actuală, perspective, București, 1933
25. **Drăganu, Nicolae**, Monografia Societății de împrumut și păstrare „Aurora” din Năsăud (1873-1923), Cluj, 1923
26. **Drecin, Mihai D.**, Studii istorice, Omagiu profesorului Camil Mureșanu, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, p. 315-319, 1998
27. **Drecin, Mihai**, Banca „Albina” din Sibiu și Banatul (1871-1918), în, Studii și comunicări de istorie, Caransebeș, 1979, p. 393 - 409
28. **Drecin, Mihai D.**, Banca „Albina” din Sibiu - instituție națională a românilor transilvăneni (1871 - 1918), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982

29. **Drecin, Mihai**, Din activitatea financiar-bancară a bihoreanului Partenie Cosma în cadrul băncii „Albina” din Sibiu, în, „Crisia”, V, 1975, p.161-182

30. **Drecin, Mihai D.**, Înființarea Uniunii bancare „Solidaritatea” și sistemul bancar românesc din Transilvania în anii 1892 - 1907, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “, Cluj-Napoca, XX, 1977, p. 221-238

31. **Drecin, Mihai D.**, Oradea-centru al organizării funcționarilor români de la băncile transilvănene la începutul secolului al XX-lea, în „Crisid\ XIV, 1984, p. 329-335

32. **Drecin, Mihai D.**, Orădeanul Vasile Babi redactor al calendarului portativ al funcționarilor de bancă români (1909-1910), în „Crista”, XVIII, 1988, p. 441-446

33. **Drecin, Mihai D.**, Tentativă și reușită în înființarea primei „Bănci de asigurare “ cu capital românesc din Transilvania (1857-1911), în „Istorie financiar bancară. Studii asupra băncilor românești din Transilvania (1867-1918), vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 145-182

34. **Dronca, Lucian**, Activitatea Băncii „Victoria” din Arad (1887-1918), în „Banatica” 14, 1996, p. 301-346

35. **Dronca, Lucian**, Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918), Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003

36. **Dronca, Lucian**, Din politica financiară a românilor ardeleni. Banca „Economul” din Cluj (1886-1918), Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999

37. **Enescu, Ion, Enescu, Iuliu**, Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic, București, Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu., 1915

38. **Gâțciu, Ștefan**, Studiu asupra băncilor și cooperativelor românești din Transilvania și Ungaria, București, 1925

39. **Georgescu, Ioan**, George Pop de Băsești (1835-1919,) 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni, Oradea, 1935

40. **Ghișa, Ioan**, Banca Crișana S.A. Brad (1891-1940), Ed. „Concordia”, Gh. Munteanu, Institut de Arte Grafice, Arad, 1942

41. **Giddens, A.**, Elites in British Class Structure, în: Elites and Power in British Society, Edited by Ph. Stanworth and A. Giddens, Cambridge Univerity Press, 1974, p. 1-

42. **Herția, D.I.**, Preocupări de organizare financiară-economică la românii din Transilvania înainte de Unire, în „Fraților Alexandru și Ioan I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 ani”, Monitorul Oficial, Imprimeria Națională, București, 1963, p. 361-371
43. **Huszár, Antal**, A magyarországi románok. Bizalmas használatra (Românii din Ungaria. Pentru uz secret.), Budapest, 1907
44. **Ionescu, Toader**, Idei și orientări în publicistica economică românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (1890-1918), Editura Academiei, București, 1981
45. *** Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor românești din Transilvania (1867-1918), voi. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996
46. **Keith, Hitchins**, Afirmarea națională. Mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914, Editura Enciclopedică, 2000
47. **Kirițescu, Costin C**, Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1997
48. **Ionescu, Toader**, Idei și orientări în publicistica economică românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (1890-1918), Editura Academiei, București, 1981
49. **Lapedatu, Ion I.**, Memorii și amintiri, Editura Institutul European, 1998
50. **Lapedatu, Ion I.**, Monografia Institutului de Credit și de Economii „Ardeleana” societate pe acții în Orăștie (1885-1910), Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1912
51. **Lapedatu, Ion I.**, Prima societate ardeleană de asigurări generale S.A. Cluj, fosta „Bancă generală de asigurări” și mai târziu „România”, societate anonimă transilvăneană de asigurări, Sibiu, 1911-1921, Tipografia „Foaia Poporului”, Sibiu, 1923
52. **Lapedatu, Ion I.**, Problemele viitoare ale băncilor noastre, Tipografia Poporului, Sibiu, 1913
53. **Lapedatu, Ion I.**, Studii de contabilitate, Sibiu, 1904
54. **Lapedatu, Ion I.**, Politica de discount, Sibiu, 1905
55. **Lapedatu, Ion I.**, Studii practice de bancă, Sibiu, 1906
56. **Lapedatu, Ion I.**, Memorii și amintiri, Editura Institutul european, Iași, 1998
57. **Lupaș, Ioan**, Monografia Casei de păstrare din Săliște, Săliște, 1911
58. **Lupaș, Ioan**, Înfăptuiri românești în viața economică-socială și financiară din Transilvania veacului al XIX-lea, Sibiu, 1945

59. **Mândruț, Stelian**, Studenții din România, Transilvania și Bucovina la Universitatea Politehnică din Viena (1867-1918), în, Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” Târgu-Mureș, I, 1998, p. 58-78
60. **Maior, Liviu**, Mișcarea națională românească din Transilvania (1900 -1914), Ed Dacia, Cluj-Napoca, 1986
61. **Maior, George**, Politica agrară la români, București, 1906
62. **Mihai, Dr. Traian**, Politica monetară și a băncilor noastre, Orăștie, 1907
63. **Tosca, Gaetano**, Elementi di scienza politica, ed. a II-a, Turin, 1923
64. **Munteanu, Ioachim**, Monografia comunei Gura Râului, Sibiu, 1896
65. **Năstasă, Lucian**, Instituțiile academice și formarea elitelor moderne în spațiul românesc, în, Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” Târgu-Mureș, I, 1998, p. 47-57
66. **Osvadă, Vasile C**, Legea tovărășiilor, Sibiu, 1907
67. **Osvadă, Vasile C.**, Mișcarea cooperatistă, Sibiu, 1912
68. **Pareto, Vilfredo** , Trăite de sociologie generale, Payot, Paris-Lausanne, tom I, 1917, tom II., 1919
69. **Pareto, Vilfredo**, Les systemes socialistes, ed. a II-a, Girard, Paris, 1926
70. **Păun, Nicolae**, Bani și bănci în structuri europene, Cluj, 1995
71. **Petra Nicolae, Petrescu**, Monografia Institutului de credit și de Economii „Albina” (1872-1897), Editura Institutului „Albina”, Sibiu, 1897
72. **Petra Nicolae, Petrescu.**, Societății financiare la românii din Ungaria, Chișinău, 1918
73. **Petra N. Nicolae**, Băncile românești din Ardeal și Banat, Ed. Cartea românească, Sibiu 1936
74. **Popp, Constantin**, Băncile române din Transilvania și Ungaria, Sibiu, 1905
75. **Pușcaș, Ioan, Popovici, Ioan**, Din istoricul Institutului de Credit și Economii „Bihoreana”, în „Lucrări științifice”, seria Istorie-Științe sociale-Pedagogie, Oradea, 1971, p. 107-114
76. **Russu, Șirianu, Ioan**, Românii din Statul ungar, Arad, 1904
77. **Sigmirean, Cornel**, Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000
78. **Suciu, Petru**, Clasele sociale ale românilor din Ardeal, în, Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928, vol. I, București, 1929

79. **Suciu, Petru**, Proprietatea agrară în Ardeal. Scurt istoric al dezvoltării ei, Cluj, 1931
80. **Suciu, Petru**, Probleme ardelen. Cluj, 1924 Surdu, Bujor, Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei românești din Transilvania până la primul război mondial, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, V, 1962, p. 179-202
81. **Trifoiu, Nicolae**, Rolul Institutului de Credit „Economul” din Cluj în viața românilor din Transilvania până la 1918, în „Revista de Istorie”, 31, 1978, nr. 6, p. 1581-1597
82. **Tokaj, Laszló**, Eladó Ország (Țară de vânzare), Kolozsvár, 1913
83. **Zâne, Gheorghe**, Studii, Editura Eminescu, 1980
84. **Zăpîrțan, Liviu**, Contribuții la critica teoriilor elitare, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.